

שו"ת

חתם סופר

המבואר

שו"ת

חתם סופר

המבואר

חלק אורח חיים

[סימנים א-ק"ט]

זאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל

תשובות שאלות

לכל הדבר הקשה אשר הביאו אל משה ספרא רבה,
גאון ישראל וקדושו, רכבו ופרשיו, בוצינא קדישא, חסידא ופרישא,
ריש מתיבתא וריש גלותא, מאור עיני ישראל, רבן של כל בני הגולה

רבינו משה סופר זצוק"ל

אב"ד ור"מ דק"ק פרעסבורג המעטירה

עם ביאור דבר משה

בו יבוארו דברי רבינו, ויבואו בו בהרחבה סוגיות הגמרא והפוסקים שדן
בהם רבינו, בתוספת ליקוט של הערות וביאורים נחוצים מדברי האחרונים
שדנו בדבריו, והשוואת דברי רבינו לדבריו שבשאר חיבוריו

ועם תמצית הדינים העולים מדברי רבינו בכל תשובה

יד"ל ע"י

דניאל בנימין ראטה

תשרי תשפ"ז

כל הזכויות שמורות
לשו"ת חתם סופר הוצאת ראטה
שעל ידי מוסד התעודרי

אין להעתיק, לצלם, לשכפל, להדפיס,
לתרגם, לאחסן במאגר מידע, או להפיץ
שום חלק מספר זה, בכל צורה או אמצעי
שהוא, אלקטרוני או מכני, ללא רשות
מפורשת בכתב מאת המוציא לאור.

All Rights Reserved

HISORERI-AWAKENING

20 Miller Rd.

Lakewood, NJ 08701

chasamsoferhamevoar@gmail.com

No part of this publication may
be reproduced, copied, stored in
a retrieval system, transmitted, or
distributed, in any form or by any
means, electronic or mechanical,
without prior written permission
from the publisher.

עימוד עיצוב והדפסה ע"י:

מכון עלה זית

עריכת ספרים מהחל עד גמירא
Alehzayis@gmail.com | 732.513.3466

ספר

חזתם סופר

חלק

אורח חיים

וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל

תשובות שאלות

לכל דבר הקשה אשר הביאו אל משה ספרא רבא, גאון ישראל וקדושו, רכבו ופרשו, בוצינא קדישא, חסידא ופרישא, ריש מתיבתא וריש גלותא, מאור עיני ישראל ורשכב'הג

מהר"ר משה סופר זצוק"ל

נולד בק"ק פפד"מ ושימש בכתר רבנות בשלישה קהלות קדושות, בק"ק דרעזניץ במדינת מעהרן, ובק"ק מאטערסדארף במדינת אונגארן, ושלישה על כולם בעיר ואם בישראל ק"ק פרעסבורג. למד ולימד דעת את העם חוקי אלהים ותורותיו, עד מקום גבוה מכל הארצות ירושלים עיר הקדושה שלח פארותיו, לכל צמח אל דבר ה' הויל מים מדליותיו, לתורתו איים יחילו וגדוליהם לחשובותיו, ישב פה ק"ק פ"ב משנת נפלאות, עד שנת ראביטה נפלאות, ויבדל ה' את האור וגנוז בגנוז מרומים, וארון הקודש נבלע במקומו פה ק"ק פ"ב חלקת מחוקק ספון.

וזאת הכרכה אשר השאיר אחריו

מקור חיים חכם חידושי הלכות על רוב הש"ס וחידושי אגדה הרבה מאד, וספרו הגדול חזתם סופר ערוך על ארכעה חלקי ש"ע, ורוא קובץ אלה שלש מאות שבעים ושבע שאלות ותשובות הרמח"א אשר השיב.

את הכל עשה יפה בעתו

עט סופר מהיר לפק:

Chasom Sofer.

פרעסבורג,

געדרוקט אין דער פארמאלס פראנץ עדלען פאן שמיד'שען בוכדרוקערייא.

Pressburg 1855.

Gedruckt in der vormals Franz Edlen von Schmid'schen Buchdruckerei.

הסכמת הגאון רבי מאיר צבי ברגמן שליט"א

ראש ישיבת רשב"י

מאיר צבי ברגמן

ישיבת רשב"י

זכרון מאיר, בני ברק

בס"ד, כ"ח סיון ה'תשפ"ה

חובה נעימה ועונג, להעיד בשער בת רבים על ידיד נכבד ונעלה, ת"ח חריף וסקדן ומעמיק בעיון בכשרונותיו המצויינים הרה"ג ר' דניאל בנימין ראטה שיחי' לאוי"ט וכו' מבני בניו של מאור הגולה מרן הח"ס זצ"ל, והנה ידידי הנ"ל איש האשכולות, מיוחד בנועם הליכותיו ואצילות דרכיו, וכל שאיפתו ומגמתו להועיל ולהיטיב ומפליא לעשות בהידור כבודם של ת"ח כאשר ידעתיו זה הרבה שנים, וגם הוא עצמו עלה ונתעלה בישרות תורתו אשר באהבתה ישגה תמיד לשקוד על דלתותיה בכל עת בשימוש חכמים ופלפול החברים, ובחסדי השי"ת זכה להעמיד חבורה קדושה של ת"ח מופלגים, שמתעמלים כבר כמה שנים במיצוי תרומת מדותיו של משה ספרא רבא דישראל.

כעת נתבשרתי בשמחה, כי עומד להדפיס את ס' שו"ת חתם סופר במהדורה חדשה מוגהת ומדוקדקת, מקושטת ומעוטרת בתוספת ליקוט נרחב של הערות וציונים מהני מילי מעלייתא של רבותינו גדולי ישראל האחרונים, שפלפלו ונתעמלו הרבה בדברי תורת רבינו משה מאז נתכסה בענן, וכ"ז מסייע להנהיר עיני חכמים בהלכה ולהעמיק בהבנת שיטת הפסק של גאון עוזנו הח"ס זצק"ל, אשר מקום הניחו לו רבנן קמאי להתגדר בד"א של הלכה בין גדולי הפוסקים שעמדו לעמנו בדורות אחרונים, וכבר ראיתי מקצת מן החכמה שהיא מלאכה שהובאה לפני והנאני מאד.

זכות גדולה ונשגבה היא לידידי הרה"ג ר' דניאל בס"ד לעסוק במלאכת הקדש לכבוד זקנו מרן הח"ס זצ"ל, ואשרי חלקו שהשכיל להחזיק בעץ החיים לפרנס חבורה שלימה של ת"ח עמלי תורה, יה"ר שיזכו לברך על המוגמר ולהרבות כבוד שמים, להגדיל תורה ולהאדיר.

מאיר צבי ברגמן

הסכמת הגאון רבי שמואל קמנצקי שליט"א
ראש ישיבת פילאדלפיה, ונשיא מועצת גדולי התורה בארה"ב

שמואל קמנצקי
Rabbi S. Kamenetsky

2018 Upland Way
Philadelphia, PA 19131

Home: 215-473-2798
Study: 215-473-1212

בס"ד
א' ר"ח טבת, תשפ"ה

החיים והשלו' אל כבוד ר' דניאל ראטה נ"ו עמו"ש,

אדשה"ט

ראיתי הגליונות של עבודה תמה וקדושה, מעשה ידי אומנים שתורתם אומנתם, עוברים על ספר תשובות של רבינו הגדול מורינו בעל החת"ם סופר צוק"ל. תורתו של משה אינה צריכה חיזוק מדילי ודכוותי. גאונותו וצדקתו הרי ידועים בשער בת רבים, אשר עליו שייך לומר מה שאמרו על הרמב"ם, ממשה ועד משה לא קם כמשה. אולם, מחמת רוב גאונותו ועמקותו, לפעמים קשים לירד לסוף דעתו, וכל דבריו הם מעטים מחזיקים את המרובה. ע"כ קמתם וסדרתם צוות של בני תורה תלמידי חכמים, לפענח רזא ולפתוח שערים מתורתו של רבינו משה, עד שהדברים פרושים כשמלה, דבר דיבור על אופניו. באתי בשורות אלו להחזיק ידי עושי מצוה. אשריכם שזכיתם לבוא אל העבודה הגדולה הזאת, לזכות הרבים זכות נפלאה, בהפצת תורת הח"ס זיע"א שיבדרו מתורתיו עוד ועוד בבי מדרשא, ויהנו רבנן מתורתו, אחרי שכל רז לא אניס ליה.

החותם לכבוד התורה ומפיציה

מדרא דארעא דישראל, בעל שו"ת תשובות והנהגות

ארי' מלכיאל קוטלר
בית מדרש גבוה
לייסקוואוד, נ. דו.

[illegible]

העו"ת לכתוב המורה
מציפה מלביאל קולל
כחמחמח המים מלביאל

מחנה (יפה) יפה

כ' שבט תשפ"ה

בב"ר פנ"ח ח' באה"ד בני חת, עשרה כנגד עשרת הדברות ללמדך שכל מי שהוא מברר מקחו של צדיק, כאילו מקיים עשרת הדברות וכו' ע"כ. והוא מדרש פליאה, וי"ל עפ"י הגר"א בשיה"ש ב' י"ב עה"כ הנצנים נראו בארץ וגו' וז"ל, הענין כי מחמת שהאבות מונחים בארץ נוכל לזכות בזכותן ואלולי שגופן מונחים בארץ לא היינו יכולים לזכות עבודת כמ"ש לקדושים אשר בארץ המה ואירי וכו', וכן הענין בלוחות הראשונים ושניים שלא היה שמחה לישראל כיום הכפורים יום שניתנו בו לוחות השניים שכיון שהם גנוזים בארץ לא תשכח תורה מישראל וכו', וכן הענין בבית המקדש וכו', עכ"ל. ור"ל שהשפעת התורה על ידי שהלוחות הם אצלינו, והגר"א ברכת ל"ב שבשעת שבירת הלוחות רצה הקב"ה לקחת הלוחות ממשה רבינו ולא הניחו משה רבינו כביכול, ואם היה מחזירם לשמים היתה התורה משתכחת מישראל, וכן בענין האבות מה שאנו זוכים בזכות האבות הוא בכח מה שהם גנוזים כאן איתנו בארץ, ואלמלא כן לא היינו זוכים בזכותם, וזהו שאמרו שבוה שמקיים עשרת הדברות נחשב שהלוחות הם אצלינו [וכמש"א במדרש פיקודי משכן העדות זה הלוחות שאנו יגעים בה עיי"ש, ואכמ"ל]. וע"כ בביאור מקחו של צדיק שעל ידי זה האבות מונחים בארץ אצלינו אנו זוכים בעבורם, וביותר ע"פ מש"א חז"ל שמיתת צדיקים כשבירת הלוחות וא"כ הוי כמו שמחזיקים הלוחות אצלינו, שנזכה בעבורם כנ"ל [ואף שבשכירת הלוחות למדים ושוכחים אמנם מידת לא תשתכח תורה מישראל כנ"ל].

אפריון נמטיה למע"כ ידידי הרה"ג ר' דניאל בנימין ראטה שליט"א פה בעיה"ת ליקוואוד יצ"ו נין ונכד למדן בעל החתם סופר אשר זכה לברר מקחו של צדיק בהעמידו מכון של אברכים ת"ח מופלגים ואיהו גופיה צורבא מרבנן, לברר מקחו של צדיק מדן בעל החתם סופר וצוק"ל ומוציא לאור עולם תשובות חתם סופר עם תיקונים ומדאי מקומות, ולבאר דבריו הקדושים ולדון בדברי הספרים הדנים בדבריו, ושעל ידי זה יהיה לנו תפיסה בהירה בדבריו הקדושים, וזכותו של מדן החתם סופר רשכבה"ג בדורות הקודמים אשר מי יעיז לדבר ולהאריך אודותיו, יעמוד לו ולהמכרים במקחו, וללומדי דבריו הקדושים שיפתח לנו שערים בתוה"ק והאר עיינינו בתורתך וכו' ולכל ישראל ונראה בישועתך של ישראל ובהרמת קרן התורה בכג"צ בב"א אמן.

הכו"ח לכבוד התורה

אריה מלכיאל קוטלר באאמו"ר הגר"ש וצוק"ל

הריני מצטרף

משה שטרנבוך

מכתב ברכה מאת הגאון רבי דוד כהן שליט"א

ראש ישיבת חברון

בס"ד כסלו תשפ"ה
מכתב ברכה
הנה ידידי הנעלה והדגול איש האשכולות הרה"ג ר' דניאל בנימין ראטה שליט"א נ"נ למרנא החת"ס זיע"א נשאו רוחו והכיננו מדעו לערוך עריכה חדשה לשו"ת חת"ס עם אלפי תיקונים ומראי מקומות והגהות וכיבוד חשוב לבאר דבריו והספרים שדנו בדבריו, וזכה להוציא מתח"י יצירה מופלאה מאד הפותחת שערים להכנס בעומק תשובותיו של רבן של ישראל מרנא בעל החת"ס, והספר מאור עינים ומיקל מאד על המעיין להבין ולהשכיל בדבריו והוא תועלת עצומה מאד למבקשי ה' הבאים להכנס באור נוגה תורתו של החת"ס ולהבין עומק דבריו ומיקל מאד על המעיין לעיין בתורתו, ואין לך זכות גדולה מזה להאיר את תורתו של מרנא החת"ס זיע"א שמפיו אנו חיים והוא מספרי היסוד העיקריים של מסירת התורה וההוראה בישראל, ותעמוד הזכות הגדולה של הוצאת הספר הזה לנינו הרה"ג ר' דניאל בנימין שליט"א להמשיך במפעל גדול וקדוש זה אשר הוא מוסר נפשו עליו ומשקיע הרבה מהונו ומאוונו להעמיד הספרים במהדורא מהודרת זו למען ימשיך במפעליו הגדולים להאיר בחשכת דורינו את אור נוגה תורתו של החת"ס למען לא יבוש המעיין ולא יקוץ האילן ולהמשיך השפעת תורתו הגדולה לדורות הבאים עד כי יבוא שילה.

בנ"ל בטה ונאדם למן אליה הנה בנ"ל החת"ס
דוד כהן

בס"ד כסלו תשפ"ה

מכתב ברכה

הנה ידידי הנעלה והדגול איש האשכולות הרה"ג ר' דניאל בנימין ראטה שליט"א נ"נ למרנא החת"ס זיע"א נשאו רוחו והכיננו מדעו לערוך עריכה חדשה לשו"ת חת"ס עם אלפי תיקונים ומראי מקומות והגהות וכיבוד חשוב לבאר דבריו והספרים שדנו בדבריו, וזכה להוציא מתח"י יצירה מופלאה מאד הפותחת שערים להכנס בעומק תשובותיו של רבן של ישראל מרנא בעל החת"ס, והספר מאור עינים ומיקל מאד על המעיין להבין ולהשכיל בדבריו והוא תועלת עצומה מאד למבקשי ה' הבאים להכנס באור נוגה תורתו של החת"ס ולהבין עומק דבריו ומיקל מאד על המעיין לעיין בתורתו, ואין לך זכות גדולה מזה להאיר את תורתו של מרנא החת"ס זיע"א שמפיו אנו חיים והוא מספרי היסוד העיקריים של מסירת התורה וההוראה בישראל, ותעמוד הזכות הגדולה של הוצאת הספר הזה לנינו הרה"ג ר' דניאל בנימין שליט"א להמשיך במפעל גדול וקדוש זה אשר הוא מוסר נפשו עליו ומשקיע הרבה מהונו ומאוונו להעמיד הספרים במהדורא מהודרת זו למען ימשיך במפעליו הגדולים להאיר בחשכת דורינו את אור נוגה תורתו של החת"ס למען לא יבוש המעיין ולא יקוץ האילן ולהמשיך השפעת תורתו הגדולה לדורות הבאים עד כי יבוא שילה.

הכו"ח בחיל ורעדה למען תורת מרנא בעל החת"ס

דוד כהן

רב מערב בני ברק וגאב"ד בד"ץ שערי הודאה

רַב מֵעַרְבֵי בְנֵי בְדֻקָּה
נֶאֱמַר "ד' בִּדְ"צ שְׁעָרֵי הַיְּדֻדָּה
וְחֵמֶר בִּדְ"ץ זִמְרוֹן מֵאִיר דְּמֹרֶן בַּעַל שֶׁבֶט הַלְוִי זְצוּק"ל

רח' רבי עקיבא 46 בני ברק

בס"ד, תאריך י"ח ט"ז חשוון

מכתב דיוק

[illegible]

[Handwritten signature]

טלפון: 03-6161616 שוויח 4

י"ח מנ"א תשפ"ו

מכתב בדקה

ביקרא דאודייתא

שמואל אליעזר שטרן

הסכמת הגאון רבי דוד צבי שוסטאל שליט"א ראש ישיבת בית מדרש גבוה

RABBI DOVID SCHUSTAL
BETH MEDRASH GOVOHA
LAKEWOOD, N.J. 08701

בע"ח

דוד צבי שוסטאל
בית מדרש גבוה
לייקוואוד, נ.ד.

הנני בזה לחזק ידי ידידי יקירי ה"ה הר"ר דניאל בנימין ראטה שליט"א אשר רחש לבו להוציא לאור עולם ספרי התשובות של מרן החתם סופר זצ"ל בעריכה מחודשת באופן נאה ומהודר, ומשקיע דמים תרתי משמע, שיתעסקו בו תלמידי חכמים, להגיהם בהגהה מדויקת עפ"י דפ"ר, עם ביאור "דברי משה" לבאר דברי מרן עם מראי מקומות והערות.

וזכורני מימי נעוריי וגידוליי כשזכיתי להסתופף בצילו של מורי זקני שר התורה והיראה מרן הגאב"ד ממאטערסדארף הגה"צ ר' שמואל עהרענפעלד זצ"ל, איך שכל הגה ותיבה שיצא מפיו הק' או מפי כתבו של מרן החת"ס הן בהלכה והן באגדה, היה יקר וחביב לפניו עד לאחת, עד שהיו הדברים שגורים ממש על פיו תמיד. ושמעתי שכבר בימי הנעורים כשהיה כבן י"ח היה בקי בתשובות נוב"י וחת"ס בע"פ. ופעם כשהגיעו אצלו גליונות בדפוס חידושי "שם משמואל" שכתב על ספר "חתן סופר", וראה שהעורך הזכיר דברים משמו של "הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל" ושכח להקדים מלפניו התואר של 'ק"ז' [קדושת זקני], וממש לא היה יכול להרגיע נפשו, על אי נתינת ההערכה הראויה למורשת מסורת האבות הק'.

ואפריון נמטייה לידידי הר"ר דניאל בנימין שליט"א שמגלגלין זכות ע"י זכאי שזוכה לברר מקחן של צדיקים באופן נפלא [וכבר אחז"ל (בראשית רבה נ"ח, ח) במעלת מברר מקחו של צדיק כאילו מקיים עשרת הדברות], ובפרט בתשובות רבינו החתם סופר זצ"ל אשר כל בית ישראל נשענים על פסקיו והוראותיו, אולם מחמת עומק המושג וקוצר המשיג וגם היות שנכתבו בקצרה, קשה לפעמים להבין כוונת דברי מרן ז"ל, ועל כן דבר גדול הוא עושה בעמיו, לעטר התשובות בהגהות וביאורים ולפענח דבריו המאירים, ובכך פותח שער להאיר עיני הלומדים והמעיינים.

והנני בזה לברכו מקרב לב שאכן יזכהו השי"ת לברך על המוגמר ולדובב שפתי ישינים, וזכות מרן זצ"ל תעמוד לו ולכל העוסקים בהחדרת תורתו, ברוב נחת ואושר דקדושה בבריו"ג ונהורא מעליא ומתוך מנוחת הנפש והרחבת הדעת עד כי יבוא שילה בב"א.

הכ"ח לכבוד התורה ולכבוד מרן החתם סופר זצ"ל

313
פס
313
פס
פס

באהבה וביקר
אשר זעליג וייס

הסכמת הגאון רבי שלום קמנצקי שליט"א
ראש ישיבת פילאדלפיא

בס"ד

שלום קמנצקי

Rabbi Sholom Kamenetsky

6030 Overbrook Avenue
Philadelphia, PA 19131

Home: 215-877-5330
Study: 215-477-1000

יום ה' לס' אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל שנת 'ושכנת' י' בתוכם לפ"ק

החיים והשליו אל כבוד ידי"נ הר' ד"ר דניאל בנימין ראטה ני"ו עמו"ש

אחדשה"ט באה"ר ואה"ע

זה כבר זמן רב שכב' משתוקק להוציא לאור מהדורה מורחבת של זקניך מרן הח"ס זצוק"ל, באופן נפלא, נגיש ופתוח לכל בן תורה. ברוך שהחיינו והגיענו לעת הזאת, בהוצאה לאור עריכה חדשה לחלק שו"ת חת"ס במהדורה מורחבת עם הוספות נפלאות ורבות. יגילו המעיינים, וישישו הוגי תורת משה ספרא רבא דישאל, באדפוס תשובותיו במהדורה זאת, על ידי צוות תלמידי חכמים מופלגים, הוגים בתורת משה עד שהגיעו אל פרשת דרכים, בבהירות נוראה, דברים שפותחים שערים גדולים בדברי מרן הח"ס זצוק"ל. אין ספק, שעל ידי הוצאה זו, יתגלה אור חדש לעולם התורה, והרבה דברים שהיו חתומים עד כה, יהיו ספורים וגלויים עד שיתבדרו דברי מרן הח"ס ז"ל בבי מדרשא עוד ועוד, ותתגדל תורתו ותתהדר.

ב"ה שזכיתם עד כה, והשי"ת יתן, שחפץ ה' עליכם יצליח, לעשות חיל בגבורה, להוציא עוד כהנה וכהנה, להשיב מלחמתה של תורה השערה, ועי"ז בקרב חכמי התורה ימצא עוז ואורה, בלימוד תורת 'ממשה ועד משה'. וכל המתעסקים בזה המבצע, יתברכו מקרב ולב רצוף אהבה.

החותם לכבוד התורה, לומדיה, ומפיציה,

שלום קמנצקי

הסכמת הגאון רבי זאב הלוי פלדמן שליט"א

רב ור"מ דק"ק תורה עץ חיים, וחבר הכד"ץ דהתאחדות קהילות החרדים לונדון

RABBI Z. FELDMAN

30 ST. KILDA'S ROAD

LONDON N.16 5BZ

TEL: 020-8800 3210

זאב הלוי פלדמן

רב ור"מ דק"ק תורה עץ חיים

וחבר הכד"ץ דהתאחדות קהילות החרדים

לונדון יצ"ו

יום ה' לסדר הואיל משה באר את התורה הזאת וגו' תשפ"ו לפ"ק

בס"ד

אור חדש על ציון תאיר אורה זו תורה כאשר זכינו לראות גליוני הספר שו"ת חתם סופר במהדורה החדשה עם הערות והארות בדברי מרן זי"ע בשאר מקומות אשר יאיר את כל המבואות האפלים לכאורה בדברי מרן החת"ס זי"ע והדברים מתבארים באור נפלא המשמחי לב ונפש.

מו"ר הגרי"נ שטערן זצ"ל שבכל בית מרן זי"ע נאמן הוא ייסד לנו (בהקדמתו לספר חת"ס על סוגיות הש"ס ופרק שבועות העדות שהו"ל מכי"ק לעת זקנותו) כי דברי מרן שנכתבו בקיצור אמרים מתפרשים ע"י דבריו במקומות אחרים והביא משו"ת עין הבדולח (סי' ד') לתלמיד מרן הגר"ח צמאנהיימער זצ"ל שכתב כי ידוע דרכו של רבינו שלא האריך בפלפול כשהשיב תשובה רק בקיצור עפ"י שרשים אשר העמיד בעת לימודו ענין זה בהוציאו מקורם של הדברים מדברי הראשונים או מה שהוציא הוא בדרך הפלפול האמיתי, והוסיף כי מצוה לפרסם הדבר לבל יפער פיהם מבלי חק לתלות בוקי סריקי בדברי רבינו או שגיאה וכו' עכ"ל ולאור זה י"ל לפני כמה שנים הספר הנפלא ליקוטי הערות על שו"ת חת"ס או"ח יו"ד שחיברו הגאון המובהק הגרי"ד גאלדשטיין זצ"ל רב דקהל חוג חת"ס ירושת"ו אשר בעמל רב הביא מדברי גדולי האחרונים ז"ל שדנו בדברי מרן והוא ז"ל ביארם והי' העקוב למישור.

ועתה זכינו אשר ת"ח מובהקים הלנים בעומקה של הלכה זכו לבאר ולציין על דברי מרן מה שניתן להעיר ולהאיר ולדון בדבריו הק' בכדי שיצא הדברים מבוררים כשמלה, ומעלה יתירה בהוצאה זו אשר הדברים נדפסו על הגליון בתוספת מ"מ ועיונים כדרכה של תורה המיקל מאד על הלומד להבין קושט דברי אמת ומאירים הדברים כצהרים.

יברכו כל העוסקים והמתעסקים והמסייעים בקדשים להארת דברי מרן זי"ע וזכותו הגדולה תעמוד להם שיזכו להמשיך בפעלם הטוב מתוך נחת והרחבה, וברכת מרן זי"ע שלא ייבש המעיין ולא יקצץ האילן תחול על ראשם ועל הנלוים עליהם אכי"ר

זאב הלוי פלדמן
לפניו
הואיל משה באר את התורה הזאת וגו' תשפ"ו לפ"ק

תוכן כללי

מבוא ודברי פתיחה.....	1
תוכן התשובות.....	11
שו"ת חתם סופר סימנים א-קיט	א
מילואים	תקיט
תוכן מפורט	תקעג
לוח ראשי תיבות.....	תקצא
מפתח ספרים ומפתח ערכים נדפסו בסוף חלק ב	

מבוא

מה נכבד היום בהגלות מלך ישראל בָּנִיּוֹת ברמה.
יום חתונתו ושמחת לבו עם בני אהובה.
נצבה שגל לימין, בכתר אופיר מוזהבה.
קיבלה משה עבד ה', מימין ה' רוממה.
ומשה עלה אל הא-להים, הר הא-להים חורבה.
תורת ה' תמימה נפש משיבה, נפש משיבה.
'שירת משה' למרן זי"ע, שיר לשמיני עצרת

ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, שזיכנו לאחר שנות עמל ויגיעה מרובים להוציא לאור עולם במהדורה חדשה ומפוארת, את הספר הנכבד שו"ת חתם סופר חלק אורח חיים, ממרן רשכבה"ג משה ספרא רבא דישראל, משה אמת ותורתו אמת, משה זכה וזיכה את הרבים, והאיר לארץ ולדרים לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ומאז צאתו לאור לראשונה היה לספר יסוד בהלכה ובהוראה לרבנן ותלמידיהן די בכל אתר ואתר.

פוסק הדור

"כך מקובלני מרבתי שהנודע ביהודה והחתם סופר נשלחו מן השמים לקבוע הלכות בישראל" (הג"ר שמואל ענגיל זצ"ל בס' שם משמאל עמ' ט). וכדברי מרן זי"ע בעצמו, כמובא בהקדמת רבי יוסף נפתלי שטרן זצ"ל לדרשות חתם סופר (חלק א עמ' ו) בשם בנו של מרן, הג"ר שמעון סופר זצ"ל בעל 'מכתב סופר', וז"ל: "ושמעתי מכבוד מו"ח הג"מ שלמה אלכסנדרני סופר ז"ל כמה פעמים מה ששמע מפה קודש אביו הק' זצ"ל שפעם אחת נשלחה שאלה חמורה בשאלת עגונה מבי דינא רבא דק"ק ניקלשבורג בפקודת מרנא מוהר"ם בנעט זצ"ל אל מרן החתם סופר, ובאותו יום שהגיע השאלה קונטרס גדול מהב"ד, תיכף אחר שינת צהרים השיב החתם סופר, וכשגמר התשובה אמר לבנו האברך הב' ר' שמואל וואלף שישלח התשובה לניקלשבורג, ואחר שעה קטנה ראה החתם סופר שהתשובה לניקלשבורג עודנה על השולחן, ושאל לבנו הב' ר' שמואל וואלף מדוע לא שלח התשובה, אמר הכתב סופר האמנתי שתעבור עוד הפעם על תשובתך שערכת לבי דינא רבא מניקלשבורג, והבין החתם סופר, ואמר לו החתם סופר אין יעדעם דור האט הקב"ה זיין איד וואס פסקנת זיינע שאלות, תלי"ת אין דעם דור בין איכ"ס, נו היתכן קענסט דוא הקב"ה חושד זיין דארט וויע איך מיין גאר ניקס נור צו טוהן זיין רצון, וועט ער מיך ח"ו מכשיל זיין, ח"ו פאקק איין אונד שיק וועג די תשובה [בכל דור יש להקב"ה יהודי שפוסק שאלותיו, בדור הזה תודה לא-ית' אני הוא, היתכן לחשוד את הקב"ה שיכשילני במקום שאין לי שום רצון אחר רק לעשות רצונו, ח"ו ח"ו, קח את התשובה ותשלח אותה]". וכעין זה מובא בספר חוט המשולש (עמ' קז במהדורת תש"ע).

ואת המעשה הנ"ל ממשיך רבי יוסף נפתלי שטרן: "ולאחר שנים הרבה נפגשו מוח"ז הגה"ק מקראקא זצ"ל והג"מ רבי שלמה קוועטש זצ"ל הראב"ד דניקלשבורג בעמח"ס שו"ת חכמת שלמה, וסיפר לו שכשהגיע התשובה הנ"ל לידם ישבו אז אצל מרנא מוהר"ם בנעט זצ"ל, וכאשר התפללו על מהירות התשובה על קונטרס הגדול ששלחו הם, אמר מוהר"ם בנעט זצ"ל תנו לי התשובה, ולא עיין רק בסוף התשובה, ותיכף כשראה החלטת החתם סופר להיתרא פקד על הבי"ד לישב והתירו האשה להתנסבא

לכל גבר דיתיציין, ואחר זה עיין עוד בהתשובה, וסברו הבי"ד שמצא איזה פקפוק, ושאלו למרנא ז"ל, והשיב להם חלילה, רק מסתכל אני בהכתב לפי שהוא מסוגל ליראת שמים".

וכך מתאר עוד בנו של מרן, בעל 'מכתב סופר', בהקדמתו לשו"ת חתם סופר חלק יורה דעה, וז"ל: "הלא הוא אביר הרועים, גבור גבורים, אליו התאספו העדרים הורים ומורים, וישאלוהו בדבר ה' כאשר ישאל איש באורים, ובכל דבר הקשה הוא ינחם תומת ישרים, איש אל רעהו יאמר הכר נא החותמת, חידושי תורת מ'שה אמת, הוא האדם הגדול בענקים, דת ה' הקים, אלה המשפטים התורות והחוקים, שלח דברו אל קצוי ארץ ואיים רחוקים, גלייה דרעא נפל נהורא והאיר מחשכים, והן הן עדיו, אלפי תלמידיו, כולם אהובים וכולם ברורים, ועדתו הנאמנה קרית פרעסבורג עיר גבורים, המה יגידו לבניהם ויספרו לדור ישרים, כי קרן פני משה כפני חמה המאיר לארץ ולדרים, גדול ביהודה שמו נודע בשערים, עומד בפרץ וגודר גדרים, זכר צדקתו תעמוד לדור דורים, ואך למחסור הרבות דברים".

וכדברים האלו כתב בהרחבה נכדו של מרן, הג"ר שמואל עהרנפעלד זצ"ל, בהקדמת ספרו 'חתן סופר' (בעניי המקנה והקנינים, פתיחה 'בית אבות' עמ' א) וז"ל: "מי לא שמע מגדולת קדושת פרישות מטהרת גאון הגאונים נזר עטרת תפארת כל בני הגולה ספרא רבא דישאל, אשר בצילו חיינו ונחיה, וזכותו עדיין עומד ויעמוד לארץ ולדרים, קדוש זקני רבינו משה בעל חתם סופר זצוקלה"ה, הלא רוב ככל בני מדינת אונגארן המה תלמידיו או תלמידי בנו אדמו"ר הגאון בעל כתב סופר ז"ל או תלמידי תלמידיו ותלמידיהן, עוד בערה בם אש ה' אשר ברוח קדשו נפח בבניו המה תלמידיו, הלא האיר פני תבל בתורת אמת אשר היתה בפייה מלאך ד' צבאות הוא, מי לא ידע ולא ראה ספריו הקדושים אשר כשולחן ערוך מונחים לפני כל יודעי דת ודין של תורה להורות הלכה. ולא רק במדינתנו אשר שם זרחה השכינה אשר שם דיבר השכינה בגרונו של משה דברות קודש מלהבת אש, אשר שם שתו רבים אלפים ורבות מבאר מים חיים וזכו ליהנות מזיו תואר פני קדש, גם במדינות פולין ורוסיה וגם בשאר חלקי תבל מלא כבודו ותהילתו גדלו ותפארתו בארץ הקדושה ובירושלים עה"ק גדולים רבים ושלמים מתלמידיו אשר שם בעיר ה' משתעשעים יום יום בדבריו הקדושים, אשר פומם ממלל מרבם הקדוש והטהור".

וממשיך בעל 'חתן סופר': "ופוקו חזו מגדולי ומאורי ישראל, איך גבה ונישא מאוד היה אצלם קדושת וטהרת קדוש זקני ז"ל, הגאון מאור הגולה מהו' זלמן מרגליות בספרו טיב גיטין בשמות לעירות בעיר פרעסבורג כתב וז"ל, בעידנא דשקילנא וטרינא עפ"י רבנא וגאונא רב נהורא ובוצינא קדישא חמיד לבא ועינא מוה' משה אב"ד דק"ק הנ"ל, הגאון מאור הגולה מהו' מרדכי בנעט ז"ל זי"ע אמר עליו וה' עמו הלכה כמותו בכל מקום, כאשר דרשו חז"ל על דוד וה' עמו שהלכה כמותו, קדוש זקני רבי עקיבא איגר ז"ל הרבה פעמים השיב לשואליו שישאלו בדבר לחתנו קדוש זקני ז"ל, וכתב גם עליו שקטנו עבה ממתנו, זה היה בענותנותו הנפלאה של קדוש זקני רע"א ז"ל, הגאון הקדוש מהו' משה טייטעלבוים ז"ל [בעל ישמח משה] אב"ד דק"ק אוהעל ז"ל זי"ע כתב עליו משה ספרא רבא דישאל אשר הן בנגלה והן בנסתר כל רז לא אניס ליה", עד כאן דבריו המופלאים של בעל 'חתן סופר' זצ"ל, וראה שם בהמשך דבריו מה שהאריך עוד.

רוח ה' דיבר בו

מרן זי"ע זכה שמן השמים סייעוהו לכוין אל האמת ולירד לעומקה של הלכה, ולהורות את בני ישראל את המעשה אשר יעשון. וכדברי הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל (שו"ת רעק"א קמא סי' קכח): "והנה כאשר נשאל חתני חביבי הגאון המפורסם רבי משה נ"י אב"ד דק"ק פרעסבורג על זה, נתן דעתו לדון באם העדים

[שהעידו לאסור את האשה] הם קרובים, ודן להתיר וכו', ראיתי כמה גדול כחן של צדיקים, כי חידוש היה שדן ללא נשאל, ואולם אחר שעמד הרב פילא על החקירה נודע שבאמת העדים הם קרובים זה לזה, ורוח ה' דיבר בו, "ע"כ לשונו של הגאון רעק"א. וכדברי מרן בעצמו (בשו"ת או"ח סי' רח ד"ה מ"ש רמכ"ת) "כי מ"ש הראב"ד בהלכות לולב (פ"ח ה"ה) כבר הופיע רוח"ק בבית מדרשינו, וכיוצא בזה כמה פעמים וכו', היינו רוח ה' על עוסקי תורה לשמה אשר זוכים לכוון האמת וכו', ועד"ז אמרו חז"ל פ"ק דבבא בתרא (יב ע"א) אעפ"י שניטלה הנבואה מן הנביאים מחכמים לא ניטלה וכו', פירוש אותו חלק נבואה שמשיג ע"ד חכמתו שהעוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה", עכ"ל.

וכן הובא מעשה מופלא על מרן זי"ע, בספר חוט המשולש מנכדו הג"ר שלמה סופר זצ"ל (עמ' קיב במהדורת תש"ע): "פעם אחת בעודו אבדק"ק מטערסדארף נשלח אליו שאלה אחת בענין היתר עגונה דאתתא", וכבר נשאלה שאלה זו משארי גאוני המדינה וכולם הסכימו להתירה, ואחרי קרוא תשובותיהם אמר ברוח קדשו, עפ"י הדין אין לי להשיב ולפרוץ דבריהם בהתירה דהאי אתתא אכן לבי אומר לי שבעל אשה זו חי, והאשה חששה לדבריו הקדושים ודברים שכלב הוי דברים, ובזמן לא כביר בא בעל האשה חזרה למקומו, ולא יאונה לצדיק כל און ומגלגלין זכות ע"י זכאי כמשה, והיה לפלא", ע"כ מהספר חוט המשולש.

וראה עוד בשו"ת חת"ס אבן העזר ח"א (סוף סי' פ) שכתב מרן: "אך היות כי ככל הדברים האלה וכל החזיון הזה כבר עלה על רעיוני משעה ראשונה, ומשמים עכבונני בכתיבת תשובה זו יותר מערך עשר שבועות, וכתבתי מעט, שוב הקיפוני טרדין ונתעכב יום וימים ועשרה ימים, וכן כמה פעמים, עד שאמרתי הלא דבר הוא דלא מסתייעא מילתא, ע"כ קבלתי עלי בקבלה גמורה שלא לסמוך בענין זה עלי ידי, וכאלו לא נאמרו הדברים הנ"ל מפי כלל". וראה עוד בספר זכרון למשה (דף עט ע"א, אות א) במעשה שהביא שם על מרן.

במהדורה חדשה זו הוספנו ביאורים והערות 'דבר משה', וכן הוספנו בדברי מרן מראי מקומות רבים, וכן כותרת בראש כל סימן, וכותרות צד שבהם כתבנו במילים ספורות את תמצית הענין שבדברי מרן בכל קטע. וכן הוספנו תוכן ענינים מפורט, ולוח ראשי תיבות לדברי מרן, וכן מפתח ספרים, ומפתח ערכים מפורט למען יוכלו המעינים למצוא את מבוקשם בדברי מרן זי"ע.

ביאורים והערות 'דבר משה'

דרכו של מרן זי"ע במקומות רבים לבוא בקיצור אמרים, בבחינת 'מועט המחזיק את המרובה', וכפי שכתב הג"ר יוסף נפתלי שטרן זצ"ל (בהקדמה לחידושי חת"ס על סוגיות בש"ס ופרק שבועת העדות עמוד ט): "והנה מפורסם לכל ההוגים בתורת מרן זצ"ל שנקט דרך קצרה ברשימת חידושי ותשובותיו ועד מהרה ירוץ דברו בלשון צח וקצר", וציין שם לתשובת מרן שהובאה בשו"ת בן יהודה (סי' קד) שכתב: "הנה לוטה קונטרס ונכתב בקיצור נמרץ כדרכי וצריך לעיין הדק היטב", וכן ציין לתשובה שבחלק או"ח (סוס"י קלח) שכתב מרן: "הנה הארכתי באיכות הדברים והענינים וקצרתי מאוד בכמותן וסמכתי על המעיין היטב ואינו גוממו עם השופי וימצא טעמן וממשן ויביט בשרשם ומקורם".

א. ונראה שהוא המעשה שכתב רבינו בשו"ת חלק אבן העזר ח"א סוף סימן קלא (ד"ה ואני) וסימן קלח (ד"ה והנה), אולם שם הוא באופן אחר מעט. ב. וכבר מצינו בספריהם של גדולי האחרונים בדפוסיהם הראשונים, שנדפסו בהם 'כותרות צד'

וכן כתב נכדו של מרן זי"ע, בעל 'התעוררות תשובה', בהקדמתו לספר 'תורת משה' שמות: "כי אא"ז זצ"ל קיצר מאוד והרבה פעמים רק ברמז בעלמא כתב בעט סופר מהיר". ואף תלמידו של מרן, הג"ר חיים צבי מאנהיימר זצ"ל, בשו"ת עין הבדולח (סימן ד) כתב: "כי דבריו קצרין והמה קילורין לעינים, וכל דבריו ורמיזותיו המה גופי תורה".

ובכמה מקומות כתב מרן זי"ע שמחמת טרדותיו המרובים בלימוד הישיבה והנהגת הרבנות, לא יכל להאריך כל הצורך. ראה בשו"ת יורה דעה סימן פח: "כי עמוס התלאות אנכי, מוקף בהקפת כל הראש בחבלי טרדון, ע"כ יהיה כבודו מחול אם לפעמים לא אוכל לצאת בכותבת הגסה דמיתבא דעתיה וכו', כי ממש לבלוע רוקי לא אוכל, אך להפיש דעתו היפה אבוא בקצירת אומר". ובשו"ת חושן משפט סוף סימן קצט: "והנה מעידיני עלי היודע ועד ית"ש כי מוטרדני בחבלים חבלים של טרדון, הא לן במילי דשמיא מלאכת התרביצא, והא להו מילי דציבורא בכמה עסקים בדיני ממונות ובעי מינאי מלתא דבעי טעמא". וכן בשו"ת יורה דעה סימן יט: "הנה לא יאומן כי יסופר רובי טירדותי, ולא אוכל לצאת ידי חובת התלמידים העומדים לבקש תפקידם, וגם לא להשיב כל שואלי דבר". וכן הובא מבנו של מרן, בעל 'מכתב סופר' (בהקדמת רבי יוסף נפתלי שטרן לדרשות חת"ס ח"א עמ' יז), שאמר בשם מרן "אני כותב בקיצור בשביל שאין לי פנאי כל כך, ויצטרכו הלומדים ליגע בדברי תורת".

זאת ועוד, כיון שברוב התשובות היו השואלים רבנים ותלמידי חכמים שעיינו היטב בדברי הגפ"ת והפוסקים בטרם שלחו את שאלתם למרן, לכן פעמים רבות לא הביא מרן את כל דברי הגמרא והפוסקים שעליהם יסובו דבריו, אלא רק ברמיזה ובקיצור, וכדברי מרן בתוך דבריו בתשובתו שבספר 'מילי דאבות' (ח"ג, אהע"ז סי' ו): "היות רוב השואלים הם תלמידי חכמים ודברי שו"ע וד"מ ומפרשים גם הם ראו טרם ששאלו, וכל רצונם לשאול אולי יוכל הנשאל לחדש דבר שלא כדברי הפוסקים ההמה או לחלוק עליהם, או לומר שיש לסמוך על דיעה פלוני וכדומה", וראה שם מה שכתב מרן בזה.

ולזאת נתעוררנו להרחיב את היריעה, ובהערות 'דבר משה' שבשולי הגליון הבאנו בהרחבה את דברי הגמרא והמפרשים והפוסקים שדן בהם מרן, ובמקומות הצורך הוספנו ביאור בדברי מרן, וכן הבאנו הערות נחוצות מתוך ספרי האחרונים שדנו או ביארו בדברי מרן. ואף שבודאי איננו מתיימרים שבכל מקום ומקום הצלחנו לירד לסוף דעתו וכוונתו של מרן זי"ע העמוקים מיני ים, וכדברי הגאון בעל שו"ת 'תורת חסד' מלובלין שהובאו בהקדמת הג"ר יוסף נפתלי שטרן לדרשות רבינו (ח"א עמ' ב) "להבין תשובת חת"ס על בוריה צריכים לדעתי לשנותה ד' פעמים", וכתב שם עוד הגרי"ג שטרן שמדייקים בלשונו הזהב של רבינו כמו בדברי הראשונים, ואנו לא הגענו לכדי מידה זו, אך מכל מקום תקוותינו שההערות והביאורים שבמהדורה זו יסייעו בעזה"י לפתוח פתח להבנת ולימוד דבריו העמוקים של מרן, וישוטטו רבים ותרבה הדעת, ובאם טעינו ח"ו איתנו תלין משוגתינו.

וכן הצבנו ציונים בהערות 'דבר משה' לשאר ספרי וחיבורי מרן, במקומות שדן באותו ענין או בענין דומה, היות שפעמים רבות דברי מרן עשירים במקום אחד ועשירים יותר במקום אחר, הן בהרחבת הדברים והן בתוספת ראיות וביאורים¹, או בשינויים שיש לפעמים בדברי מרן במקומות אחרים שדן באותו ענין.

המידה. ד. כגון בסימן טו (ב) ד"ה והענין, בענין יסודו של הכפות תמרים שהביא מרן שבמצוות שבגופו אין שייך שליחות, שהובא שם בדבר משה (הערה כה) משבעה מקומות אחרים בדברי מרן שכתב את יסוד זה לגבי כמה ענינים שונים,

להקל על המעינים, כגון בספרים 'עצי אלמוגים' (זולצבאך תקל"ט), 'פרדס דוד' (זולצבאך תקמ"ו), 'תוספת שבת' (זאלקווא תקס"ו). ג. השתדלנו להביא רק הערות נחוצות הנצרכות להבנת דברי רבינו, ולא להרחיב את היריעה בזה יתר על

בסיום כל תשובה כתבנו את הדינים העולים מדברי מרן באותה תשובה, בכדי להקל על הלומדים והמעיינים בדברי מרן^ה. ובהערות שבגליון ציינו לדבריהם של אחרונים אחרים שדנו בענין זה, ולהכרעותיהם של בעל המשנה ברורה ועוד פוסקים אחרונים בזה^י.

בסוף הספר הוספנו מילואים להערות 'דבר משה' שעל הדף. במילואים הבאנו מדברי האחרונים העוסקים אף הם בנידונים שבדברי רבינו, או שדנו וכתבו כאותם היסודות והביאורים שכתב רבינו והרחיבו ודנו בזה, אף שלא הזכירו את דברי רבינו או שקדמו לזמנו של רבינו^י. גם בזה מטרתינו לפתוח פתח ללומדים והמעיינים להרחיב ולהעמיק בנושאים שעוסק בהם רבינו או להשוות את דברי רבינו לדברי אחרונים אחרים, ולפעמים גם על ידי זה מתבארים יותר דברי רבינו^י.

דפוסי הספר

שו"ת חתם סופר חלק או"ח נדפס לראשונה בפרעסבורג תרט"ו. בשנה זו נדפס הספר בשתי מהדורות באותו בית דפוס. במהדורה אחת הדפיסו בסופה רק מפתח ספרים ובמהדורה זו מצויות טעויות בכמה מקומות^ט, ובמהדורה האחרת הדפיסו בסופה רק מפתח של תוכן התשובות ומהדורה זו היא מתוקנת יותר. בספר עצמו לא נכתב מה היא המהדורה הראשונה ומה היא המהדורה השניה, אולם מכמה מקומות נראה שיש להוכיח שהמהדורה שעם מפתח הספרים היא הראשונה, והמהדורה שעם מפתח התשובות היא השניה והתיקונים שבה נעשו בעיקר מסברא^י. לכן בהערות "דבר משה" קראנו למהדורה שעם מפתח

ואף מצויים במהדורה זו שיבושים של חילופי אותיות, כגון בסימן קפב (ד"ה והא) 'דלקוחה' במקום 'דלקיחה', בסימן צג (ד"ה והנה עשיתי) 'עדת לח' במקום 'מדת לח', ואף טעות חמורה בסימן כד (ד"ה ומהא) שנדפס שם בטעות 'השקר' במקום 'הפקר'. וכן הטעויות שצויינו בהערה הבאה. י. נראה להוכיח כן מכמה מקומות שיש בהם שינוי בין המהדורות, ושני הגירסאות שם אינן נראות נכונות, וניכר שהגירסא שבמהדורה שעם מפתח התשובות היא נסיון של תיקון שנעשה מבלי להעמיק בכוונת הדברים. ואלו הם המקומות: בסימן קג (ד"ה והנה מ"ש) במהדורה שעם מפתח הספרים נדפס "בהמ"ק להתחנך בהם" (ואין הלשון מובן), ובמהדורה שעם מפתח התשובות נדפס "בהמ"ק שהתחנך בהם", ונראה שהוא תיקון שאינו נכון כי הכוונה שם לבהמ"ק השלישי, וכדברי ספר מעשה רוקח שהביא שם מרן (והובאו דבריו בדבר משה שם), ואפשר שנשמטה תיבה וצ"ל "בהמ"ק שעתידי להתחנך בהם"; בסימן קה (ד"ה והנלע"ד) לגבי עוף שהרג את הנפש, במהדורה שעם מפתח הספרים נדפס "דלא ביי שילוח" (ואין הלשון מובן), ובמהדורה שעם מפתח התשובות נדפס "דלא בעי שילוח", והמעין בדברי הגמ' בחולין שהביא מרן שם יראה שאין התיקון נכון, ונראה שנשמטה תיבה וצ"ל "דלא עבדינן ביה שילוח"; בסימן רח (ד"ה אך) במהדורה שעם מפתח הספרים נדפס "מסר נפשו על דכות" (והיא תיבה משובשת שאין לה

ושבמקום אחר פקפק מרן ביסוד זה והניח שם דבר זה בצ"ע; בסימן קסא ד"ה ואמנם, על דברי מרן שבחנוכה ופורים עיקר החיוב לעשות זכר לנס הוא מדאורייתא ורק פרטי המצוה הם מדברנן, הובא בדבר משה שם (הערה כד) תשעה מקומות אחרים שכתב כן מרן וביאר לפי"ז במקומות אלו כמה סוגיות בש"ס. ה. ואף שהשתדלנו לדייק בזה ככל האפשר לאחר עיון מרובה בדברי מרן, מכל מקום הדברים נכתבו רק בכדי להקל על המעיינים, אך ברור שאין כוונתנו לקבוע את ההכרעה של מרן באופן מדויק בכל ענין. ו. גם בזה מטרתינו היא רק לסייע ללומדים והמעיינים בלימוד ובירור הדברים, בבחינת 'מראה מקום' אני לך, ולכן לא ציינו לכל דברי האחרונים בכל ענין, אלא בעיקר לספרים שמדברים על הענין בהרחבה, וכן לספרים שמצינים או מסכמים את שיטות הפוסקים והאחרונים בזה. ז. אבל לא הבאנו את כל דברי האחרונים שדנו בדברי רבינו, ואלו כבר הובאו בהרחבה בספר החשוב 'ליקוטי הערות' מהג"ר יששכר דוב גאלדשטיין זצ"ל. ח. בסימן קכז הבאנו במילואים צילום מקנה המדה שעשה רבינו בכדי לבאר את שיעור החיוב של הפרשת חלה. ט. כגון בסימן קלה (ד"ה נעילות) "וגם רבי' מודה", ובמהדורה האחרת נדפס כהוגן "וגם רבי' מודה" והכוונה לרבינו יונה שהזכיר מרן לעיל; בסימן קז (ד"ה ועתה) נשמטו שם מחמת טעות הדומות תשע תיבות בהעתקת לשון הר"ן, מתיבות 'אסור עכשיו' עד 'ניתרין עכשיו'.

הספרים בשם דפו"ר יא.

לאחר מכן נדפס חלק או"ח בפרעסבורג תרל"ט, ונראה שהם העתיקו מדפו"ר [מהמהדורה שעם המפתח ספרים], ותיקנו חלק מהטעויות שבדפו"ר יב. לאחר מכן הספר נדפס במהדורות נוספות, ובשנים תשי"ח ותשכ"ד נדפס ע"י רבי משה שטערן זצ"ל (בעמח"ס שו"ת באר משה) במהדורות צילום ג, ומשנת תש"ל ואילך נדפס בכמה מהדורות ע"י מכון חתם סופר.

לפעמים יש חשיבות לדעת את סדר המהדורות, מה נדפס לראשונה ומה נדפס לאחר מכן. ראה לדוגמא לעיל הערה יב, תוספת תיבה בסימן קסב שהוסיפו במהדורת תרל"ט ונשתרשה ברוב הדפוסים שלאחר מכן, אך אינה נמצאת בשתי המהדורות שקדמו לה, וע"י תיבה זו נראה שיש שינוי בכוונת הדברים, ונראה שהוספה זו אינה נכונה כפי שביארנו בדבר משה שם. וראה עוד לעיל הערה י על כמה שינויים אחרים שעשו במהדורת תרט"ו השניה, ונשתרשו בחלק מהדפוסים שלאחר מכן, שנראה ג"כ שהינם שיבוש בהבנת הדברים.

ברגשי תודה וברכה נביע בזאת את ברכותינו המאליפות למע"כ הנדיב הדגול והחשוב, רב פעלים לתורה ולתעודה, ראש וראשון לכל דבר שבקדושה, הרב דניאל בנימין ראטה שליט"א, נו"נ למרן החתם סופר

אלו הם המשך דברי מרן, ולכן הדפסו תיבות אלו בדברי מרן ולא מעל הציור. ומוכח שאכן זו המהדורה השניה. יא. ואף צילום דף השער של דפו"ר שהעתקנו בתחילת הספר, הוא ממהדורה זו (במהדורה האחרת אין הבדל בנוסח שבדף השער, ויש הבדל מועט בצורת האותיות שבדף השער). יב. כגון הטעויות של חילופי האותיות שהובאו לעיל סוף הערה ט. ואף שינויים נוספים, כגון בסוף סימן קעא תיקנו שם את התאריך 'תקע"ב' במקום 'תק"ס' [נעמד בזה בליקוטי הערות שהתיקון 'תקע"ב' הוא נכון, משום שבשנת תק"ס לא חל א' דחנוכה ביום ד', וגם מרן לא הייה עדיין בפרעסבורג. אך יש להעיר דאם התיקון הוא מסברא, יש עוד שנים שחל בהם כך, כגון תקע"ו ותקע"ט]; בסוף סימן קסב לפני תיבת ע"כ הוסיפו במהדורה זו תיבת 'יאמר' [אולם נראה שאין התיקון נכון, וראה מה שביארנו בדבר משה שם דנראה שהגירסא הנכונה היא "אך האבלים יתנו לו ע"כ קדיש ביום ראשון", וללא תיבת 'יאמר', וכמו שהעתיקו החתן סופר והפתחי תשובה]; בסימן קא (ריש ד"ה ועיינתי) השמיטו במהדורה זו תיבת 'כדרכו'. יג. מהדורת תשי"ח היא צילום מדפו"ר (ולאחר מכן צולמה ע"י הוצאת מישור תשנ"ג, והקטינו שם את גודל הדפים, ולצורך זה הזיזו שורות מעמוד לעמוד), מהדורת תשכ"ד צולמה ברובה ממהדורת תרל"ט (וחלק מהדפים שם צולמו ממהדורת וויען תרנ"ה, ובמהדורת וויען חיברו לפעמים קטעים שהיו מחולקים במהדורות הקודמות, וכן השמיטו שם בחתימת רבינו את תיבת 'מפד"מ' (ברוב התשובות). המהדורות צילום המצויות כיום הם לרוב ממהדורת תשכ"ד, שצולמה שוב ע"י הוצאת ברוכמן.

מובן), ובמהדורה שעם מפתח התשובות נדפס "מסר נפשו על מצות", והמעייין בדברי מרן שם יראה שאין התיקון מובן, ואולי צ"ל שם "מסר נפשו על תושבע"פ" (ע"י מה שצויין בדבר משה שם), או שיש לתקן באופן אחר. וכן יש להוכיח מסימן קפט לענין כתיבת עשרת בני המן, שבמהדורה שעם מפתח התשובות נדפס כדלהלן, והתיבות (בשורה השניה) "בשורה חמש מאות כזו" אינן מובנות.

ואת שצוק שיעה נמשך אשם שלאחריו ולורמו כשנליץ שמשחקין צו תיבות — בשורה חמש מאות כזו
ונחין כעין סקונדרי' הוא שחוק עיין ענר' זה כל
ע"ד אמת וצדק ואין לזוז מפסק מוסר" ענין
ואת ומוסר"א ויילנא הכ"ל:
וייל' ונש"כ צראש דפא וקופא ולא נקיע ראש שיעה
דלא יעשה שיעות קללות וסגיל צכל הספר

וטעות זו נוצרה מחמת שבמהדורה שעם מפתח הספרים נדפס כדלהלן:

שיעה נמשך אשם שלאחריו ולורמו כשנליץ שמשחקין צו תיבות בשורה
חמש מאות כזו
ונחין כעין סקונדרי' הוא שחוק עיין ענר' זה כל ע"ד
אמת וצדק ואין לזוז מפסק מוסר" ענין
ואת ומוסר"א ויילנא הכ"ל:
וייל' ונש"כ צראש דפא וקופא ולא נקיע ראש שיעה
דלא יעשה שיעות קללות וסגיל צכל הספר

והתיבות "חמש מאות" הם שייכות שם לציור של כתיבת עשרת בני המן במגילה. וטעו המדפיסים במהדורה האחרת שתיבות

זי"ע, אשר נשאו לכו לשאת בעול עריכת והדפסת מהדורה זו, ולהחזיק חבורת אברכים חשובים אשר עוסקים ויגעים בדברי מרן זי"ע, ועל שמו נקרא הביאור בשם ד'ב'ר' משה. יהי רצון שיזכה להמשיך במפעליו החשובים בהחזקת תורה ולומדיה ובהפצת חיבוריו הק' של מרן החתם סופר על פני תבל, וזכות מרן זי"ע תעמוד לו ולרעייתו החשובה שתחי' ולכל משפחתו שיתברכו בבריות גופא ונהורא מעליא ובכל מילי דמיטב, וימלא ה' כל משאלות לבם לטובה, וכל אשר יעשו יצליחו.

ונסיים בתפילה שיתקבלו הדברים בבי מדרשא, ויתרבו הלומדים והמעיינים בתורת מרן החת"ס, וכדברי רבי משה שטערן זצ"ל, בעמח"ס 'שו"ת באר משה' (הובא בשמו בהקדמה לספר 'תורת בני משה' שנת תשס"א) "שמעתי מחו"ז הגאון רבי שלמה צבי הכהן שטראסער זצ"ל אבד"ק דעברעצין, אשר קבלה בידו שחידושי החתם סופר יתגלו ויתחדשו ויתרבו עד ביאת משיח צדקנו בב"א".

דברי פתיחה וברכה

מתוך שבח והודיה לבורא ית"ש על כל הטובות המרובות אשר גמלני מעודי ועד היום הזה, ומתוך התרגשות עצומה על הזכות המיוחדת שהנני זוכה להוציא לאור מתורתו של רבן של כל בני הגולה מרן החתם סופר זצוק"ל, אני שמח להגיש לציבור הלומדים את שו"ת חתם סופר חלק אורח חיים במהדורה חדשה עם הוספות רבות.

דמותו ופועלו של רבינו זצ"ל הם תמיד נר לרגלי, כאשר זכיתי להיות מצאצאיו. ובכל פעם שאני זוכה לעסוק בתורתו ולעיין בחיבוריו המופלאים, הנני מרגיש שייכות מיוחדת וחיזוק גדול מתורתו ומדמותו המופלאה. ופעמים רבות אני חש שעצם הזכות שזכיתי להיות מצאצאיו, זה גורם לי לחיזוק רב בתורה ובעבודת ה'.

בכל פעם הנני עומד נפעם מגדלותו העצומה של רבינו החתם סופר זצ"ל, בבחינת אם ראשונים כמלאכים. רבינו זצ"ל זכה להנהיג את היהדות בדורו, ולהלחם מלחמת קודש במהרסי היהדות, וביחד עם זאת מסר שיעורים למאות תלמידיו במשך שעות ארוכות מידי יום ביומו, וכן זכה לחבר עשרות חיבורים בכל מקצועות התורה, בהלכה ובאגדה, בדרוש ובפלפול, שנעשו לספרי יסוד בקרב עולם התורה.

פסקיו של רבינו זצ"ל בתשובותיו, נעשו לאבני יסוד אצל רבים מגדולי הפוסקים שבאו אחריו ואצל ציבור הלומדים והלנים בעומקה של הלכה. אולם לעיתים קרובות קשה לרדת לעומק כוונת רבינו בתשובותיו למי שאינו מונח היטב בעומק הסוגיות שבהם עוסק רבינו זצ"ל, היות שרבינו קיצר פעמים רבות בציוניו לדברי הראשונים והאחרונים, בהנחה שהשואלים שהיו לרוב רבנים ותלמידי חכמים, הינם בקיאים בדברי הגמרא והמפרשים. וכמו"כ פעמים רבינו קיצר והסתמך על מה שביאר את הענין בהרחבה במקום אחר, בבחינת דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. וכל זה גורם לקושי עבור הלומדים והמעיינים בדברי רבינו זצ"ל.

ולכן, מתוך שאיפה לפתוח את שערי השו"ת של רבינו החתם סופר זצ"ל בפני עולם התורה כולו, עלה בלבי לייסד חבורת אברכים תלמידי חכמים מופלגים, אשר ילמדו בעיון רב את התשובות, ויעיינו היטב בכל הסוגיות ובכל דברי הפוסקים והמפרשים שרבינו מביא או מציין לדבריו, ויבארו את דבריו ואת כוונתו בלשון ברורה ובהירה. ואכן האברכים עסקו בעמל רב בלימוד ובליבון התשובות וסוגיות הש"ס והפוסקים, ולדוגמא נודע לי שאחד מהעורכים הוצרך ללמוד שבע עשרה סוגיות בש"ס בעיון רב בכדי לכתוב ביאור על אחת מהתשובות המורכבות שבחלק או"ח.

וכן כתבנו כותרות ברורות בכל תשובה, בכדי להקל על המעיינים למצוא את הנושאים הנידונים בכל קטע וקטע. ובסוף כל תשובה סיכמנו במדור מיוחד את הדינים העולים מדברי רבינו באותה תשובה, בכדי לסייע ללומדים בסיכום הדינים והיסודות העולים מכל תשובה. כמו כן הוספנו בסוף הספר מדור "מילואים", בו הבאנו ציונים ומראי מקומות נוספים, עבור מי שחפץ לעיין ולהעמיק יותר בנושאים הנידונים בתשובות עצמם.

אין מילים בפי להביע את תודתי העמוקה למע"כ הרב הגאון יעקב בערקאוויטש שליט"א, אשר נעתר לבקשתי להוביל את הפרוייקט כולו, וטרח וגיבש קבוצת אברכים תלמידי חכמים שיעסקו בלימוד התשובות ובכתיבת ועריכת הביאורים וההוספות, וכן עבר שוב בעיון רב על כל הספר, והוסיף מראי מקומות רבים וביאורים נוספים, וכתב את רוב מדור ה"מילואים", למען תהיה מלאכת הקודש ערוכה

ומתוקנת על הצד הטוב ביותר ברמה הגבוהה ביותר, ותביא תועלת מרובה ללומדי התורה ולעולם התורה כולו. בקיאותו העצומה וכשרונו המיוחד של הרב בערקאוויטש, ונסיונו המרובה כעורך הראשי של הרמב"ם הוצאת פרנקל, הביאו תועלת מרובה להצלחת מפעל חשוב זה.

וכן ברצוני להודות מקרב הלב להרה"ג יששכר קרויזר שליט"א, אשר עודדני מראשית הדרך להוציא רעיון זה מן הכוח אל הפועל, וסייע במסירות מרובה בעריכת התשובות הראשונות של הספר, ועזרתו החשובה הועילה מאוד להצלחת פרויקט חשוב זה.

וכמו"כ תודתי העמוקה נתונה לידידי היקר הרה"ג ישראל בורנשטיין שליט"א, אשר הביע התלהבות רבה מן הפרוייקט בראשיתו, ודבריו חיזקו את רוחי והמריצוני להמשיך במלאכת הקודש. וכן הציע הצעות חשובות לשכלול החיבור, ובראשן ההצעה להוסיף את מדור המילואים, אשר העשיר את הספר והשלימו.

הערכה עמוקה ותודה מרובה נתונה בזאת לכל העורכים החשובים, אשר עמלו וטרחו במסירות רבה ובדקדוק רב, כדי להוציא מתחת ידם חיבור מתוקן ומושלם על הצד הטוב ביותר. הלא הם הרבנים הגאונים: הרב יוסף דוידוביץ שליט"א, הרב יצחק חדר שליט"א, הרב יהושע לוי שליט"א, הרב אלחנן מונק שליט"א, הרב שלמה שטרן שליט"א, הרב אהרן שיף שליט"א, אשר כל אחד מהם תרם מחכמתו ותבונתו המרובה להצלחת מלאכת קודש זו. יתברכו כולם מפי עליון, ובכל אשר יפנו יצליחו.

תודתי העמוקה נתונה למע"כ הגאון רבי שלום קמנצקי שליט"א, אשר זכיתי לעמוד עמו בקשר קרוב במשך שנים רבות, קשר שנרקם בזכות הקירבה היתירה שזכיתי לה אצל אביו הגדול, מרן הגאון הגדול רבי שמואל קמנצקי שליט"א, אשר מדריכני תמיד בעצה נכונה בהרבה ענינים. אף במלאכה זו ליווני רבי שלום שליט"א בעצה נכונה, בהדרכה ובעידוד, ותמך בכל לב בהוצאתו לאור של חיבור זה לתועלת עולם התורה. והנני אסיר תודה לו על זמנו היקר, על הדרכתו התמידית ועל ידידותו הנאמנה.

וכן הרב הגאון מנחם מאיר יאקאבאוויטש שליט"א ראוי להוקרה מיוחדת על בקיאותו המופלגת בתורתו ובתשובותיו של מרן החתם סופר, ועל עצותיו והדרכתו, אשר סייעו רבות להעמיד חיבור זה על דיוקו ועל רמתו הראויה.

ואחרון אחרון חביב, ברצוני להודות מעומק הלב ומתוך רגשי הכרת הטוב מרובים לרעייתי היקרה שתחי', על תמיכתה הבלתי פוסקת ועל עידודה התמידי אשר לא הניחו לי להתפשר על רמתו של חיבור זה, ועל שחזקה את רוחי להמשיך במלאכת הקודש עד השלמתה. וכן אביע את תודתי לבניי ובנותיי היקרים, ולחתניי ולכלותיי היקרים, אשר ליוו אותי בתפילתם, בתקוותם ובעידודם לאורך כל הדרך.

תפילתי לפני שוכן מרומים, שיתקבל חיבור זה באהבה בקרב לומדי התורה, ויהיה בו כדי להרבות את לימוד שו"ת מרן החתם סופר ולהעמיק את ההבנה בדבריו הקדושים.

ותקוותי היא, שעבודת קודש זו תהא לנחת רוח מרובה עבור זקני הגדול מרן זי"ע, וכדברי חז"ל כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר, ומרן זי"ע יהיה למליץ יושר עבורי ועבור כל משפחתי, והזכות העצומה של העריכה וההוצאה לאור של תורתו תעמוד לי ולצאצאיי לדורות עולם. ועצם הידיעה שמשפחתי זכתה להיות שותפה במפעל קדוש זה, ידיעה זו תחזק בעז"ה את לבם ללכת בדרכי התורה והיראה בדרך המסורה לנו מדור דור.

הכותב לכבוד התורה ולומדיה,

דניאל בנימין ראטה

חודש אב תשפ"ו

תוכן התשובות

תשובה א	בסוגיא דבן מברך לאביו בדיני תופר וקושר בשבת
ב' נקבים בציצית פתיחת חנויות בחוה"מ..... א	
תשובה ב	ניחא ליה לאיניש דליתעבד מצוה בממוניה..... ד
תשובה ג	תפילין שמעט מהאותיות נכתבו על הדוכסוסטוס..... ז
תשובה ד	תרתי דסתרי בפתוחות וסתומות בתש"י ובתש"ר..... יא
תשובה ה	תפירה והדבקה בסת"ם ובגט..... יג
תשובה ו	נאמנות ע"א על כשרות ציצית..... כד
תשובה ז	סופר שמכר תפילין בלי פרשיות..... לא
תשובה ח	תלייה בס"ת תפילין ומזוזות..... לב
תשובה ט	נסכים האמורים בקרבן התמיד..... לו
תשובה י	פסוק שלא פסקו משה אנו לא פסקינו..... לט
תשובה יא	ש"ץ שיצא עליו קול שחטא..... מא
תשובה יב	ירושא ברבנות..... מה
תשובה יג	בענין הנ"ל..... נה
תשובה יד	יא"צ ובר מצוה בשנה מעוברת..... נח
תשובה טו (א)	המסופק אם הזכיר יציאת מצרים בק"ש אם חוזר
גם על הברכות..... סג	
תשובה טו (ב)	בענין נוסחאות התפילה ולבישת בגדי צמר..... עג
תשובה טז	בענין הנ"ל..... עה
תשובה יז	פריסה על שמע בדין מי שלא קידש או הבדיל
בזמנו..... עה	
תשובה יח	לימוד בחדר שיש בו בור לטבילה..... פב
תשובה יט	כיוון התפילה באירופה..... פה
תשובה כ	מספר הפעמים שיאמר משיב הרוח כדי שלא יחזור
בספק..... פז	
תשובה כא	ש"ץ שפסק מהיכן מתחיל השני אין עושין מצוות
חבילות..... פח	
תשובה כב	כהן שנשא כפיו ומצא ציבור אחר..... צ
תשובה כג	נשיאת כפים לכהן שנכנס לבית שיש בו נדה..... צד
תשובה כד	דחיית כהן בעבור מכירת העליות ס"ת שנמצאה
בו טעות באמצע הקריאה..... צה	
תשובה כה	עליית כהן לס"ת כשיש עוד חיובים..... קב
תשובה כו	שינוי המקומות לאחר הרחבת עזרת הנשים..... קג
תשובה כז	מקום פתח בית הכנסת..... קו
תשובה כח	מקום העמדת הבימה בבית הכנסת..... קיג
תשובה כט	דין המקומות בבית הכנסת שהורחב..... קטז
תשובה ל	בניית אוצר בעליה שע"ג בית הכנסת..... קיט

תשובה א

בסוגיא דבן מברך לאביו | בדיני תופר וקושר בשבת | ב' נקבים בציצית | פתיחת חנויות בחוה"מ

שלום וישע רב, יבא ויקרב, לתלמידי הותיק וצורב, התורני המופלא ומופלג בנן של קדושים מו"ה יוסף זלמן א"י.

מ"ש מדברי הרמב"ן שבר"ן מגילה (יט ע"ב, בדה"ר ו ע"ב ד"ה רבי יהודה) שכתב בן מברך לאביו היינו בן גדול¹, וכתב תלמידי שי' שהוא נגד ש"ס ברכות כ' ע"ב דאמרין ולטעמין קטן וכו'.² יפה כיון לפי נוסח שלפנינו, אבל לא היה להראשונים אותה גירסא בש"ס שם אלא סתם, הכא במאי עסקינן בשאכל שיעורא דרבנן³, וכן יראה מתוך דברי הר"ן בסוכה (לח ע"א, בדה"ר יט ע"א ד"ה בן) בגמ' דבן מברך לאביו יע"ש⁴.

בדברי הרמב"ן שכן מברך לאביו היינו בנו גדול

מ"ש במג"א סי' י"א סקי"ג, יפה כוונת, וגם בעיני יפלא וביותר על הגאון מחצית השקל זצ"ל שבא לפרש וסתם דבריו. אבל האמת יורה דרכו כי הנה הר"ן (שבת עד ע"ב, בדה"ר לב ע"ב ד"ה התופר) בשם הרא"ם (יראים סי' רעד) בא לחדש ב' דברים, א' דאין קשר של קיימא בלא ב' קשרים זעג"ז, והשני שהתופר שצריך שיקשור איננו באותו קשר עצמו שמחייב בו בלא תופר דאלת"ה תיפוק ליה משום קושר. והנה הדין הראשון הוא מוסכם מהראשונים⁵ בלי ראיות של הרא"ם מסברא דבלי ב' קשרים זעג"ז לא יתכן לקרותו קשר של קיימא כי אינו מתקיים⁶, אלא שכתב שאם המצא תמצא קשר יחיד המתקיים חייבים עליו כגון הקושר

ביאור דברי המג"א בדיון קושר בשבת

דבר משה

יד"ח אם הוא קטן וכו'. ה. הר"ן הביא את הגמ' בברכות האם אשה חייבת בבהמ"ז מדאורייתא והביא את ראיית הגמ' מן מברך לאביו ואשה מברכת לבעלה ודוחה הגמ' כגון שאכל שיעור דרבנן, ולא הביא את קושיית הגמ' ולטעמין קטן וכו', ומשמע שלא גרס זאת. וכן מבואר בדברי הרמב"ן במלחמות ה' (ברכות שם, בדה"ר יב ע"א ד"ה ונשים) שכתב "ומגיהי ספרים הגיהו במיעוט נוסחאות ולטעמין בן וכו' אלא שטעות הוא, דקטן אפי' הגיע לחינוך אינו מוציא אחרים אפי' בדרבנן", וכן הוא בגליון הש"ס בברכות שם. ו. במתני' (שבת עג ע"א) איתא דהתופר שתי תפירות חייב, ומקשינן בגמ' והא לא קיימא, ומתריצין אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן והוא שקשרו. וכתב הר"ן שמכאן הוכיח הרא"ם שעל קשר אחד אין חייבים בשבת משום מלאכת קושר, דאל"כ כל התופר שתי תפירות יהיה חייב משום קושר שהרי בגמ' מבואר שכל תופר צריך לקשור [ועי' אבני נזר (או"ח סי' קפ אות ד-ה) שביאר בכוונתו דכיון שיש כאן רק מלאכה אחת דהיינו חיבור הבגדים לכן אין שייך לחייבו משום ב' מלאכות, ועיי"ש מה שהרחיב בזה], אלא בהכרח דאיירי שיעושה קשר אחד ובקשר אחד אינו חייב משום קושר, ולכן חייב רק על התפירה. והמג"א הביא את דברי הר"ן, ואח"כ כתב שהתו"ט כתב דמוכח מהגמ' כפירוש הרע"ב דהתופר חייב רק אם קשר ב' קשרים, ודלא כהרא"ם. ונראה דהשואל הקשה לרבינו שהרע"ב לא כתב כן, דהרע"ב כתב "והתופר שתי תפירות, והוא שקשרו דאי לא קשרו לא קיימי, ומחייב תרתי משום קושר ומשום תופר", וכיון דהרע"ב סובר שאפשר לחייב ב' על מלאכה אחת, א"כ אין ראייה דכל קושר חייב רק בב' קשרים, וא"כ מש"כ הרע"ב דמחייב תרתי היינו אפילו בקשר אחד, ודלא כמש"כ המג"א שלהרע"ב איירי בב' קשרים. ז. כן מבואר בתוס' (מנחות לט ע"א ד"ה לא) וברא"ש (הל' ציצית סי' טו) ובסמ"ג (עשה נו ד"ה המטיל). ח. ובקשר שאינו של קיימא אינו חייב משום קושר.

א. רבי יוסף שלמה זלמן עסטרייכר ז"ל, דיין במונקאטש. ב. שם במשנה הנידון האם קטן יכול להוציא אחרים בקריאת המגילה שרבנן סוברים שקטן אינו מוציא אחרים ורבי יהודה סובר שמוציא אחרים, והקשו הראשונים דאם מדובר בקטן שלא הגיע לחינוך מ"ט של ר"י הרי כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא אחרים ואם בקטן שהגיע לחינוך מ"ט דרבנן שאמרו שאינו מוציא, והר"ן הביא את תירוצו של הרמב"ן שמדובר בקטן שהגיע לחינוך והטעם שאינו מוציא אחרים מפני שאין זו מצוה שמוטלת עליו אלא על אביו, ואף ר"י סובר שקטן זה אינו מוציא אחרים אולם שונה חיוב קריאת המגילה מפני שאף הן היו באותו הנס, והוסיף הרמב"ן דהא דאמרין בברכות (כ ע"ב) באמת אמרו בן מברך לאביו וכו' אבל אמרו חכמים תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכים לו, מדובר בבן גדול, ותבוא עליו מארה מפני שאינו יודע לברך בעצמו. ג. כלומר, בגמ' בברכות שם נסתפק רבינא האם נשים חייבות בברכת המזון מדאורייתא, והגמ' הביאה ראייה מהברייתא דקתני באמת אמרו בן מברך לאביו וכו' ואשה מברכת לבעלה אבל אמרו חכמים תבוא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכים לו, ובשלמא אם אשה חייבת בבהמ"ז מדאורייתא לכן יכולה להוציא את בעלה, אבל אם חיובה רק מדרבנן איך יכולה להוציא את בעלה בבהמ"ז. ודוחה הגמ' ולטעמין קטן בר חיובא הוא, והיינו שבברייתא מבואר שכן מברך לאביו ומדובר בבן קטן שאינו בר חיובא ובכל אופן מוציא את אביו יד"ח, וא"כ ה"ה אשה אינה חייבת מדאורייתא ובכל אופן מוציאה את בעלה יד"ח. ומבואר שהגמ' סברה שכן מברך לאביו היינו בן קטן, ולא כהרמב"ן שביאר שמדובר בבן גדול. ד. והיינו שהגמ' הביאה ראייה מהברייתא שאשה חייבת מדאורייתא שהרי מוציאה את בעלה בבהמ"ז, ודחתה הגמ' שמדובר שבעלה אכל שיעור דרבנן, שבאופן זה האשה שחיובה רק מדרבנן יכולה להוציא אותו יד"ח, אבל הגמ' לא הקשתה מן איך הוא מוציא

בראשו של חבל וכדומה^ט, ועיקר מה שצריך ראייה הוא הדין השני שהתופר מחייב בקשר שאינו מתחייב עליו בלא"ה, והתי"ט (שבת פ"ז מ"ב ד"ה אבות) לא בא אלא לדחות זה הדין האחרון וכן מבואר בלשונו^י אבל הדין הראשון מתקיים מסברא, וא"כ יפה כתב מג"א^י וק"ל.

ועיין רמב"ם פ"י משבת הלכה ט' דהתופר יותר משתי תפירות א"צ לקשור^י, ולא מצאו ראייה לדין זה. ולפע"ד דקשה ליה קושית תוס' [יו"ט] הנ"ל, וניחא ליה דבחלתא הוה טפי משתי תפירות ולא היה צריך לקשור ושפיר מחייב על הקשירה בפני עצמה ומיושב קושית תי"ט^י, וקרוב לזה מצאתי עתה במשנת חכמים (שבת פ"ז מ"ב).

והנה בעיקר קושית מג"א על העיטור (הל' ציצית שער א ח"ג) שהעלה שהנוהגים כוותיה סתרי אהדי^י, כתבתי בגליון ש"ע שלי^י ליישב מנהגי הותיקין עפ"י מ"ש הרמב"ם (כלאים פ"י ה"ב) והאריך ב"י בי"ד סי'

מקור לדברי הרמב"ם דהתופר יותר מב' תפירות א"צ שיקשור

יישוב לקושיית המג"א על הנוהגים כעיתור

שי"ן דאין מחייב משום כלאים בטויה לחוד בלא אריג, ונדחק הב"י ממ"נ אי בעי שלשתן שוע וגם נזו אמאי מחייב על לבדין^י, ועוד הרמב"ם (שם ה"ד) מייתי בעצמו ראייה דלא בעינן שלשתן מכלאים בציצית^י ואי סגי בחדא מינייהו א"כ אמאי לא מחייב אטויה לחוד^י. ולפע"ד ממקומו הוא מוכרע, ממקום שהביא ראייה מציצית דלא בעינן שלשתן ביחד משם מוכח דלא מחייב אטויה לחוד, שהרמב"ם (ציצית פ"א ה"ו) פסק שעושה ז' לבן ואחד תכלת, ועב"י א"ח סי' י"א י"ט ושם העתיק גם תשובתו לחכמי לניל"כ מספרי ומקרא דעושה חוט אחד חציו לבן וחציו תכלת ע"ש^כ, והנה בסדין שהלבן הוא פשתן מין בגד^כ הרי הוא טויה חוט אחד חציו פשתן לבן וחציו צמר תכלת, וקשה מנ"ל דקשר עליון דאורייתא דלמא לאו דאורייתא וכלאים בציצית לאו משום תליה בכגד הוא אלא משום טוית החוט הוא^כ, אלא ע"כ מוכח מזה דפשיטא ליה לרבא דבטויה לחוד ליכא משום כלאים עד שיארוג או עד

דבר משה

קושיית המג"א על העיטור מהגמרא במנחות. טז. נחלקו הראשונים בביאור הגמ' ביבמות (ה ע"ב) שאינו חייב בכלאים עד שיהא הבגד שוע טווי ונזו, האם צריך שיתקיימו שלשתם יחד כדי שיהיה כלאים, או עד שיהא או שוע או טווי או נזו, והיינו שכל אחד בנפרד אוסר. והסתפק הב"י מה סובר הרמב"ם, שכתב "כיצד צמר ופשתים שטרפן זה עם זה ושע אותן ועשה מהן לבדין הרי אלו כלאים, טרפן וטוה אותן כאחד וארג בגד מטווי זה הרי זה כלאים", עכ"ל, שבתחילת דבריו נראה שסובר שבשוע לבד שעשאן לבדין חייב, ובהמשך דבריו נראה שבעינן שצריך גם טווי וגם ארוג [-נזו]. יז. שכתב שם הרמב"ם ז"ל, ומנין שכל איסורין אלו של תורה שהרי הוצרך הכתוב להתיר כלאים בציצית, כמו שלמדו מפי השמועה שלא נסמכה פרשת כלאים לפרשת ציצית אלא להתיר כלאים בציצית, והציצית חוטין קשורין בלבד הן, מכלל שחבור כזה שלא במקום מצוה אסור מן התורה, שאינו ממעט בתורה דבר שהוא אסור מדברי סופרים, עכ"ל. יח. והרי כתב הרמב"ם בה"ב "טרפן וטוה אותן כאחד וארג מטווי זה הרי זה כלאים", ומשמע שדוקא אם טוה וארג הרי זה כלאים. יט. [סעיף ב]. כ. הובאה גם במגדל עוז (ציצית פ"א ה"ז), ונדפסה בשו"ת פאר הדור (סי' כא). כא. כלומר, הרמב"ם סובר שמכנים ארבעה חוטים, ואחד מהם חציו לבן וחציו תכלת, וכשכופלם נמצא שמונה חוטים, שבעה לבן ואחד תכלת. כב. עי' שבת כז ע"ב דבבגד של צמר אפשר לעשות ציצית של צמר או של פשתן [ובבגד של שאר מינים מבואר שם שאפשר לעשות ציצית גם ממין הבגד]. כג. היינו שהכלאים הם מחמת החוט שחציו לבן שהוא פשתן וחציו תכלת שהוא צמר, אבל לא

ט. דין זה אינו נמצא בר"ן לפנינו, אלא ביראים סי' רעד (והובא בב"י סוס"י שיז ד"ה כתב הר"ן). י. דהתוי"ט הוכיח מהגמ' (שבת עד ע"ב) לגבי האי מאן דעביד חלתא דאי חייטיה לפומייה לעשות לה שפה חייב גם משום תופר וקושר דצריך לקשור אחר התפירה, והוכיח מזה התוי"ט שאף שחייב על הקשירה מ"מ חייב אף על התפירה. יא. דלדעת הרע"ב מש"כ בגמרא "והוא שקשרין" איירי בב' קשרים זעג"ז, דכיון שכתב הרע"ב דחייב תרת, ע"כ דאיירי בב' קשרים דרק בב' קשרים חייב משום קושר. יב. ז"ל הרמב"ם, התופר שתי תפירות חייב, והוא שקשר ראשי החוט מכאן ומכאן כדי שתעמוד התפירה ולא תשנט, אבל אם תפר יתר על שתי תפירות אף על פי שלא קשר חייב שהרי מתקיימת התפירה, עכ"ל. יג. דעל התפירה חייב אף אם לא קשר, דבחלתא שעשה לה שפה איירי ביותר מב' תפירות, ולכן כשקשר חייב על הקשירה בפנ"ע. יד. המג"א הביא את דעת בעל העיטור שבקשירת הציצית צריך לעשות שני נקבים ויטיל הציצית בתוכם ויוציא את שניהם לצד אחד, והמג"א הקשה מהגמ' במנחות (לט ע"א) שהוכיחה דקשר עליון דאורייתא דאי לאו דאורייתא כלאים בציצית היכי משכחת לן הא קי"ל התוכף תכיפה אחת אינה חיבור, ומוכח דלא כבעל העיטור דלדבריו הוי ב' תכיפות. ועוד הוכיח המג"א דהתוכף ב' תכיפות ועשה קשר אחד הוי חיבור [אף לדעת הרא"ש דבב' תכיפות אינו חיבור עד שיקשור], ולפי"ז הקשה המג"א על אותם הנוהגים כבעל העיטור וגם עושים ב' קשרים זעג"ז, דהרי כל המקור לעשות קשר בציצית הוא מהא דהוי חיבור לגבי כלאים, וכיון שעושים ב' תכיפות הוי חיבור אף בקשר אחד. טו. בהגהות רבינו על השו"ע שלפנינו איתא כן [בקיצור] על

שיקשור ג"כ ומוכח דינו של הרמב"ם^{כד}. ואולי יש לפקפק קצת ולומר, דלמא בעלמא יש בטווייה משום כלאים, והכא היינו טעמא משום שהחוטאים הללו אינם מעיקר הלבישה ואי לאו שהקשירה בגוף הטלית היא שעטנז לא היה למיחש משום כלאים^{כה}, ולדעתי היא סברת עיקש.

מ"מ הרווחנו דעכ"פ אמת הוא דלרמב"ם טווה חוט אחד חציו צמר וחציו פשתן ואין בזה משום כלאים יהיה מאיזה טעם שיהיה וליכא רק משום תליה בבגד הסדין, ומעתה כשמכניסים לתוך נקבי הבגד אפי' יהיו ב' נקבים כדעת העיטור מ"מ ליכא ב' תכיפות שעטנז, שהרי התכלת אינו נכנס אלא לתוך חור אחד וחציו הלבן לתוך חור השני ואין כאן אלא תכיפה אחת, ושפיר הוכיח רבא דצריך לקשור^{כו}. והנה לא ראיתי בפנים בעיטור אי ס"ל בהא כהרמב"ם אי לא^{כז}, מ"מ הרווחנו דאנשי מעשה החוששים להעיטור

נמלטו ממה שהשיג עליהם מג"א דהוה תרתי דסתרי, דליתא, דאפשר דהם חוששים לדעת רמב"ם הנ"ל^{כח}.

איסור פתיחת חנויות בחוה"מ

אודות פתיחת החנות בחול המועד^{כט}, נתקלקלה השורה בכל המקומות בעו"ה ונתפשטה

המספחת מימים ימימה ולא ישמעו, ע"כ מוטב שיהיו שוגגים וכו'^ל, אבל אם יש ביד מעלתך לעמוד בפרצה בבית חמץ הקצין שי' אשריך ואשריו אם ישמע יברכהו ה' ויעל על במתי הצלחה. ועתה אתה ברוך ה' צלח ורכב על דבר אמת וענות צדק^{לא}, תזכה לחזק כל בדק, ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם^{לב}.

הכ"ד החותם בכל חותמי ברכות, פה פ"ב יום ד' ח"י תמוז תקע"א לפ"ק.

משה"ק סופר

דבר משה

לצד אחד הרי זה נחשב לחיבור. וא"כ בטלית שהטיל בה ציצית בשתי תכיפות, מה איכפת לנו שהתכלת בתכיפה אחת והפשתן בתכיפה אחרת, הרי עכ"פ זה נחשב לחיבור, וא"כ עובר באיסור כלאים. ועי' שו"ת להורות נתן הנ"ל מש"כ ליישב. כז. עי' בהגהות רבינו על השו"ע (על המג"א שם) שכתב די"ל דס"ל לבעל העיטור כהרמב"ם, ועיי"ש מה שהוסיף רבינו עוד לפי"ז בדעת הרמב"ם. אולם בספר העיטור לעיל (שער א ח"ב) כתב דלא כהרמב"ם, אלא שיש להטיל בציצית ב' חוטי תכלת וב' חוטי לבן. כח. שאף אם עשה שני נקבים מ"מ אין זה שתי תכיפות המחייב בכלאים כיון שבאחד החוט צמר ובשני החוט פשתן וכדי שיהיה חיבור לכלאים בעיני שני קשרים. ועי' שו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' יט אות יא) מה שהקשה על רבינו. כט. דמבואר במו"ק (י ע"ב) ובטוש"ע (סי' תקלט) שאסור לשאת ולתת בחוה"מ. ל. כדאיתא בשבת (קמח ע"ב) ובביצה (ל ע"א) לגבי כמה דינים שבנ"א נכשלים בהם ולא מחינן בהו דמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. לא. עפ"י תהלים מה, ה. לב. עפ"י ישעיהו נח, יב.

דינים העולים מדברי רבינו - תשובה א

במקומות שפותחים את החנויות בחוה"מ ראוי למחות בהם, אבל כיון שנתפשט קלקול זה בכל המקומות אין למחות, דמוטב שיהיו שוגגים וכו', אא"כ כשיש בידינו לתקן פירצה זל^א.

[א] (ד"ה אודות). ועי' שדי חמד (אסיפת דינים מערכת חול המועד אות ז) ומועדים וזמנים (ח"ד סי' ש) שהאריכו בענין פתיחת חנויות בחוה"מ.

תשובה ב

ניחא ליה לאיניש דליתעבד מצוה בממוניה

שלום וכ"ט לתלמידי הבח' המופלג החו"ש כ"ה אהרן
הרש"א נ"י.

ג"ה הגיעני, ואם כי אין מהראוי להשיב על שאלה
הלכה למעשה לתלמיד יחידי במקום שיש לו
רב ומאריה דאתריה, מכ"ש בדיני ממונות, אך מ"מ
אשיבהו על מ"ש בשילהי אגרת בענין ניחא ליה
לאיניש דליתעבד מצוה בממונא, ואברר לו הלכה זו
בעזה"י.

גרסינן בבכורות נ"ח ע"א, דלהכי קבעו חז"ל ג'
גרנות למעשר בהמה, שתהיה בהמה מצויה
לעולי רגלים, אע"ג עד שלא הגיע הגורן מותר
למכור, מ"מ ניחא ליה לאיניש דליתעבד מצוה
בממונא. פ' דאלו לא קבעו זמן היה כל אחד מוכר
בהמותיו מיד לכשיוולד וכשבא הרגל לא היתה בהמה
מצויה, ולא רצו חכמים לאסור מכירת הבהמה מזה
הטעם, אבל המציאו לקבוע יום מיוחד סמוך לכל רגל
שבו יתעשרו כל הבהמות, ונהי שלא אסרו לעשר
קודם, מ"מ מסתמא כל אדם ימתין עד יום המוגבל,
נמצא כיון שאין בהמותיו מעושרים לא ימכור קודם.
ואע"ג שמותר למכור קודם מעשר שאין העדר טבלי
ואז לקוח פטור ממעשר^ד, מ"מ ידוע לחכמים וסתן
של ישראל דניחא להו ליתעבד מצוה בממונא היכא

מקור הדין
שאומרים
דניחא ליה
לאיניש שיעשו
מצוה בממונו

דלית ליה פסידא^ה, ולא יפקיע בהמותיו ממעשר
וימתין עד יום המוגבל, ואז ימכור ויהיה בהמה
מצויה לעולי רגלים.

והא דלית ליה פסידא במעשר בהמה, היינו משום
שמעשר בהמה משונה מכל הקרבנות שאין
ממנו לכהן כלום, לא חזה ושוקי, ולא זרוע ולחיים
וקיבה כבחולין^ז, ואין למזבח אלא דמו ואימוריו
שהוא חלב וקרב שאינו שוה להדיוט כלום^ח, והבהמה
גופיה יכול לעכבו עד הרגל ולספחו לקרבן שמחה
שלו ולשמח בני ביתו, עיין פ"ק דחגיגה (ח ע"א)^ט,
נמצא אין בו הפסד כלום, ובוודאי ניחא ליה בהא.

והנה סתם ש"ס בפ"ק דפסחים (ד ע"ב) קאמר,
המשכיר בית לחבירו בחזקת בדוק ונמצא
שאינו, אינו יכול לטעון מקח טעות במה שצריך
להטריח לבדוקו, דניחא לאיניש דליעבד מצוה בטרחת
גופו, ואפי' במקום שנותנים שכר על הבדיקה, מ"מ
ניחא ליה לאיניש דליעבד מצוה בממוניה.

וכתב הרב המגיד (הל' חמץ ומצה פ"ב הי"ח) בשם
רמב"ן דחזון ומנכה לו הפסד משכירתו, ואין
כאן הפסד ממון רק מה שמקדים קצת משכירתו
בתחלה קודם זמנו^י, ובזה ניחא ליה דומיא דמעשר
בהמה, אבל להפסיד לגמרי לא, כדמוכח בב"מ כ"ט

הטעם
שבמעשר
בהמה אינו
נחשב להפסד

ניחא ליה
לאיניש
בבדיקת חמץ

במחלוקת
הפוסקים אם
מנכה לו שכר
הבדיקה

דבר משה

יפסיד מלקיים מצוות מעשר בהמה. ג. שמותר לאכול
מבהמותיו קודם שיעשר כמבואר במשנה בבכורות (נו ע"ב).
ד. כמבואר במשנה בבכורות (נה ע"ב) שהלוקח פטור ממעשר
בהמה. ה. כדס"ל לר"ע בבכורות (יח ע"ב). ו. כמבואר
במשנה בזבחים (נו ע"ב). ז. כמבואר במשנה בחולין (קל ע"א).
ח. עיין מילואים. ט. בגמרא שם מבואר, שבכל רגל מצוה על
האדם לאכול קרבן שלמי שמחה, ואינו צריך להביא קרבן מיוחד
כדי לקיים המצוה, אלא יכול לספח מקרבנות אחרים, כגון נדרים
ונדבות ומעשר בהמה. י. כוונת רבינו ליישב, שהרי אם משלם
המשכיר לשוכר על הבדיקה, נמצא שהשוכר אינו מפסיד ממון,
ואם כן במה נחשב שהשוכר עושה מצוה בממונו, וע"ז ביאר
שנחשב שעושה מצוה בממונו, במה שמקדים תחילה לשלם על

א. רבי יהושע אהרן הרש וויינברגר ז"ל, אב"ד מארגרטין, בעמח"ס
שו"ת מהריא"ץ. ב. במשנה בבכורות (נו ע"ב) שנינו, שלש
גרנות למעשר בהמה, בפרוס הפסח [היינו ט"ו יום לפני הפסח]
ובפרוס העצרת ובפרוס החג. [הטעם שנקרא גרנות, מבואר בגמרא
(שם נח ע"א) שכפי שמצינו בתבואה את הדין של טבל בגורן
שאסור לאכול קודם המעשר, ה"ה רבנן אסרו לשחוט את הבהמות
הללו קודם מעשר]. והגמרא (שם) מבארת הטעם, שאם לא היה
זמן קבוע למעשר בהמה, כל אחד היה מוכר את בהמתו מיד
לכשתיוולד, ונמצא שלפני הרגל יחסרו בהמות לאכילה ולקרבנות.
לכן חכמים קבעו זמן למעשר בהמה לפני הרגלים, כדי שהמוכר
ימתין מלמכור את בהמתו עד שיעשר. כי ידעו חכמים שנוח לו
לאדם לעשות מצוה בממונו, ואם ימכור את בהמתו מיד לכשתיוולד,

ע"ב גבי ס"ת ותפילין^א, ולמדו ממנו הפוסקים גם לטלית כמ"ש נימוק^י פרק הספינה (ב"ב פח ע"א) בסוגיא דצלוחית ע"ש דפוס זו"ב קצ"ט ע"ב^ב. אך הר"ן פ"ק דפסחים (שם ד"ה המשכיר) כתב, שאינו מנכה לו משכירתו. והקשה דרכי משה סי' תל"ז (אות א) מה יענה מטלית^ג. והקושיא מטלית תירץ בתשו' תומת ישרים סי' מ"ו, לחלק בין הפסד בשעת המצוה, ובין טלית שאם אינו מקפלו יופסד אחר גמר המצוה^ד, ורמז לזה מג"א סי' תל"ז (סק"ה)^ה ושם נרשם בטעות סי' ע"ז וצ"ל מ"ו. מ"מ מס"ת לא תירץ כלום, שגם שם הפסיד בשעת מעשה, ואפ"ה לא יקרא בו בתחלה ולא אחר עמו. ע"כ נדחק המג"א סי' י"ד (סק"י) דס"ת הפסד מרובה, וחמץ שכר בדיקה הוא מועט^ו.

והאמנם במרדכי ספ"ב דב"מ (רמז רסג) הקשה מס"ת אחמץ. ותירץ וז"ל, דהכא מיירי שלא מדעתו, והא ודאי לא נחא ליה, אבל לקיומי מצוה בממוניה מדעתיה בוודאי נחא ליה, ולי נראה דהתם גבי בדיקת חמץ אית ביה טירחא לכן גמר ומשעבד נפשו אבל בעלמא לא, עכ"ל המרדכי. וידוע דהדרכי משה הוה נהירן ליה שביליה דמרדכי בכל המקומות, ובכוונה השמיט דברים אלו כי לכאורה אין להם שחר

קושיית המרדכי ותירוציו, וק' על תירוציו

כפשוטן, מאי שייך מדעתיה במה שהוא בעל כרחו והוא צווח דלא רצה להוציא מעותיו בבדיקת חמץ, אנן ניקום ונאמר אנן סהדי דניחא לישראל בהא ומשום מום אחר אתה חוזר, הלא יאמר מי יכריחני שלא מדעתי ובעל כרחנו, גם השני אין לו מובן, ע"כ השמיטו רמ"א^ז.

אך כתיב (משלי ב, ה) אז תבין יראת ה' ודעת קדושים תמצא. נלע"ד דהני ב' תירוצים שייכי אהדדי, והאי ולי נראה מפרש לרישא. הא מדמחשבינן חמץ מדעתו, היינו משום דעכ"פ פשוט לש"ס דניחא ליה למיעבד מצוה בטירחת גופו, ועל זה לא היה לו שום טענה, אך יען שהוא לא טרח רק שכר א' לבדוק כמנהג עירו, אלא מ"מ הוה מדעתו שהרי שיעבד גופו לבדוק בעצמו ומדעתו הוציא ממונו לפדות גופו, משו"ה הוי חמץ כמדעת^ח, כנלע"ד פי' המרדכי וא"ש.

ואמנם אחרי שזכינו לספר אסיפת זקנים (ב"מ כט ע"ב) שלא היה ספר זה לראשונים מצאנו להריטב"א תירוץ נכון, דס"ת טלית ותפילין שהם עשויים למצוה והבעלים בעצמן עושים בו מצוה, יצא שכרו בהפסדו אם השואל יכלה ס"ת או טלית ותפילין

ביאור תירוציו של המרדכי

תירוץ הריטב"א על הקושיא מס"ת

דבר משה

לאחר קיום מצות ציצית. טו. שהביא את דברי השו"ת תומת ישרים, שדוקא בהפסד ממון בשביל המצוה, אבל הפסד הבא אחר עשיית מצוה, לא נוח לו לאדם שיעשו מצוה בממונו. טז. המג"א איירי לענין ללמוד מספרים של חבריו בלא דעתו דאסור שמא יקרעו, וכ' דלא דמי לחמץ דניחא ליה למיעבד מצוה בממוניה אפי' בחסרון כיס דשאני התם בבדיקת חמץ דדבר מועט הוא. יז. עיין מילואים. יח. כוונת רבינו, שמה שכתב במרדכי ולי נראה וכו', אינו טעם נוסף לחלק בין חמץ לס"ת, אלא כוונתו לבאר את מה שתירץ לחלק בין חמץ שמדעת הוא ולכן נוח לו לאדם לעשות מצוה בממונו, לס"ת שאינו מדעתו, ואין נוח לו לאדם שיעשו מצוה בממונו. שהיה קשה למרדכי מדוע בדיקת חמץ נחשבת מדעתו, הרי הוא צווח שאינו מעוניין בשכירות הבית משום שאינו בדוק. לכן ביאר המרדכי, שהיה פשוט לש"ס שנוח לו לאדם לעשות מצוה על ידי טירחת גופו, ועל זה לא היה קשה כלום. אבל בבדיקת חמץ הרי הוא לא טרח, אלא שכר אחר לבדוק כמנהג עירו, ומכל מקום נחשב שהוא מדעתו, שהרי שיעבד גופו לבדוק בעצמו ומדעתו שילם ממונו כדי לפדות את גופו מלבדוק, לכן נחשב חמץ כמדעתו. [ועי' שו"ת חיי אברהם (שפיצר) ח"א סי' יב אות יד, שהקשה על דברי רבינו דכיון שמנהג אנשי העיר לשכור

הבדיקה, וכ"כ השדי חמד (מערכת הנו"ן כלל יב) עפ"י דברי רבינו. וכ"כ במאמר מרדכי סי' תלז ס"ק ד, ועיי"ש עוד. יא. שמבואר שם שהמוצא תפילין בשוק, אומד את דמיהן ומניחן. ומבואר שוללי שהיה אומדן וקנאן, לא היו מתירים לו להניח את התפילין, כמו כל אבידה שאסור להשתמש בה, ואין אנו אומרים שנוח לו לאדם שיעשו מצוה בממונו, משום שאנו חוששים שבהנחת התפילין יקלקלם. וכן לענין ס"ת מבואר בגמ' שם שאין אומרים שנוח לו לאדם שיעשו מצוה בממונו, ששנינו בברייתא שאין השואל ס"ת רשאי להשאילו. יב. בדפוס וילנא מד ע"א (ד"ה אמר המחבר). הנמקו"י שם הוכיח מהסוגיא בב"מ (כט ע"ב) לאסור להתעטף בטליתו של חבריו בלא ידיעתו, ואין אנו אומרים שנוח לו לאדם שיעשו מצוה בממונו. יג. שבטור (או"ח סי' יד) פסק שמוותר לקחת טלית של חבריו, רק צריך שיקפלנה אם מצאה מקופלת. אבל אם אינו מקפלה ומפסידה אסור, ואין אנו אומרים שנוח לו לאדם שיעשו מצוה בממונו אם יש פסידא, ומ"ש מבדיקת חמץ שאינו מנכה משכירתו דניחא ליה למיעבד מצוה גם אם איכא פסידא. יד. שמה שאומרים שנוח לו לאדם שיעשו מצוה בממונו הוא דוקא אם בשעת המצוה יש את הפסד הממון, משא"כ אם רק לאחר המצוה יש את הפסד הממון, כגון טלית שהקיפול הוא

שלו לא יכול הוא ללמוד אחר כך, נמצא יצא שכרו בהפסדו, וזה לא שייך בשאר הפסד ממון, ומיושב קושיא מחמץ יט.

והנה הרמב"ם סוף הל' נחלות (פי"א הי"א) כתב מי שנשתטה נותנים צדקה עבורו מנכסיו. וכתב הכסף משנה בתירוץ קמא, משום דניחא ליה לאיניש למיעבד צדקה מממוניה. וכתב מעלתו ששמע מזקנו הרב מהו' משה ז"ל אבדק"ק פיזינג'י, שהקשה הא הוה הפסד ממון וגם שלא מדעתו. הנה אי ס"ל לרמב"ם כהריטב"א הנ"ל, דכל שלא יצא שכרו בהפסדו אמרינן ניחא ליה אפילו בהפסד ממון ושלא מדעתו א"ש פסק הרמב"ם, אך הכסף משנה לא לכך נתכוין.

דברי הכס"מ
דאמרינן שנוח
לו לאדם שיעשו
צדקה בממונו

ונ"ל הכסף משנה דקדק ולא כתב ניחא ליה דליעבד מצוה, אלא ליתעבד צדקה דוקא. משום דשאר מצות יש צדיקים שמגיע עליהם כמעשה הרשעים בעה"ז, משא"כ צדקה תציל ממות ממיתה עצמה (שבת קנו ע"ב), וכתוב (מלאכי ג, י) בחנוני נא בזאת, ומותר לנסות בו הקב"ה כ"א. ואפי' אי נאמר באדם אחר מ"מ אפשר עוונותיו הרבים גורמים להכריע הכף שאם יתן צדקה מצד אחד וירצח אנשים במקום אחר אינו בדין שיאריך ימים, מ"מ מי שנשתטה ואין לו חטא מכריע, על כל פנים יגן עליו צדקה מממונו להחייהו אע"פ שאינו מצווה ועושה מ"מ ממנו מגין עליו, וה"ל כאלו קנו לו סם חיים לרפואתו, זהו כוונת הכסף משנה לפע"ד.

כוונת הכס"מ
שצדקה שונה
משאר מצוות

ובדברי הריטב"א יובנו דברי ר' יהודאי גאון שבמרדכי (ב"מ) ס"פ המפקיד סי' רצ"ג^{כב}, דמייתי ש"ך ח"מ סי' רצ"ב (ס"ק לה), ופירש בו דכוונתו שמותר לקרות בו משום דגבי ת"ח הוה כמעט מותרין וסביר וקיבל, ושוב כתב בהיתר העתקה משום לא יבוזו לגנב (משלי ו, ל)^{כג}. ומג"א סי' י"ד (שם) קלס לפירוש זה. מ"מ יש לפקפק להש"ך, כשמגיע לקרא לא יבוזו לגנב, א"כ זה מספיק להתיר גם לקרות בו, ותו לא צריך לטעם דמעט מותרין וסביר וקיבל ואינו במשמע^{כד}. על כן נלע"ד להוסיף תבלין על דברי הש"ך, ואומר בדקדוק לשון ר' יהודאי גאון, שכתב אסור להעתיק ממנו אפילו אות אחת משום דמרע ליה לפקדונו עכ"ל. אין במשמעות זה שהספר נקרע ונתקלקל על ידי ההעתקה, והחוש מעיד שזה אינו, אלא דמרע ליה פי' מזלזל בשווי הספר, דבימיהם לא היה הדפוס, והעתיקו הספרים בכתיבת ידם, וכל שהספרים יותר מצויים ומועתקים ומוגהים, המה בזול יותר ואינם שוים כל כך. נמצא על ידי שזה מעתיק אפילו אות אחת מספרו של זה להגיה ספר אחר על ידי אות זה הרי מגרע ומזלזל פקדונו של זה, כך נ"ל כוונת ר"י גאון.

ומעתה תרי מילי נינהו, דת"ח שלומד בתוך הספר ומקלקלו לא שייך לא יבוזו לגנב ונמצא ישלם שבעתים, פי' שיעשה גדול בישראל על ידי זה ויהיה זכות לזה המשאיל, זה ליתא דיצא שכרו בהפסדו שאם לא יקרע ספרו ילמד הוא ויהיה הוא גדול בישראל, ומה לו לתשלומי שבעתים שלו. אך

דבר משה

ממנו אפילו אות אחת שלא ברשות משום דמרע ליה לפקדון, וה"מ בבור ועם הארץ אבל חבר ות"ח מותר לקרות בו ומותר להעתיק ממנו ואפילו לכתחלה שלא ברשות והוא שאין לו כיוצא בו לפי כשהפקידו אצלו יודע היה שהנפקד חבר וילמוד בו ואדעתא דהכי הפקיד אצלו כמו מפקיד מעות [אצל שולחני] דכשהו מותרין דמשתמש בהן (ב"מ מב ע"א), ושמה הטעם משום דאיתא במדרש משלי על הדין קרא לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב שאין לבזות מי שגונב ד"ת ומעתיקן. כג. הש"ך ביאר שמה שכתב המרדכי שמותר לת"ח לקרות בו הוא משום שעל דעת זה הפקיד אצלו. ומה שכתב המדרש לא יבוזו וכו' הוא מטעם זה מותר להעתיקן. כד. כלומר, מדוע אנו צריכים לשני טעמים, ולא סגי בטעם אחד שמותר לת"ח לקרות בס"ת, משום

אדם אחר שיבדוק אמאי נחשב ששיעבד את גופו לבדוק]. יט. הריטב"א חילק בין ס"ת לטלית ותפילין, שבס"ת יש חשש לקלקול, ואם יפסיד לו את הס"ת לא יהיה לו במה לקרוא, אבל בטלית ותפילין שאין חשש לקלקול, מותר להשתמש בהם שלא מדעתו, ורבינו חילק בשמו בין ס"ת ותפילין וטלית לבדיקת חמץ. ואולי רבינו כתב כטעמו, שאם משתמש בדבר שיגרום הפסד לבעלים ולא יהיה לבעלים במה להשתמש, אין אנו אומרים שנוח לו לאדם, אלא שרבינו סבר שגם בטלית ותפילין יש הפסד ממון. כ. רבי אהרן משה אריה לייב גידונג. כא. תענית ט ע"א, ורמ"א יו"ד סי' רמז ס"ד. ועיין מילואים. כב. ז"ל המרדכי, המפקיד ס"ת אצל חברו גוללו כל שנים עשר חדש ולא יקרא בו לכתחלה, פירש רב יהודה גאון כשם שאסור לקרות בו כך אסור להעתיק

ביאור דברי רב
יהודאי גאון
לגבי המפקיד
ספר אצל
חברו, עפ"י
הריטב"א

ההיתר הוא משום דהוי ליה כמעוה מותרים דמותר להשתמש ושוב כשמתקלקל ה"ל כמתה מחמת מלאכה, דלאו לאוקמי בכילי' שייליה^י, אפילו סתם פקדון הוה כשואל מדעת כמו מעוה מותרים אלא שצריך לשלם לו הפסדו. אבל להעתיק ספרו ולזלזל משווי, לזה לא שייליה והמעתיק הוה גנב גמור, ולולי לא יבזזו לגנב כי שילם שבעתים, ולו אין הפסד, שהרי אין הספר מתקלקל וגם הוא יכול ללמוד בו, רק שמזלזל בשווי מקח הספר וזה ישלם לו שבעתים, וניחא ליה למיעבד מצוה בממוניה היכא דלא שייך יצא שכרו בהפסדו, כנלע"ד^י.

ולפי [זה] מ"ש רמ"א (חו"מ סי' רצב ס"כ) מתשו' הרא"ש (כלל צג סי' ג), שכופין להשאל ספריו^י. היינו אם הבעלים אינם ת"ח ולא יצא שכרם בהפסדם, אבל ת"ח לא. או אפשר זכות הרבים שאני, שהמעשה בתשו' הרא"ש היה שהיו רבים מתבטלים, על ידי שאלו לא רצו להשאל ספריהם, ע"ש וצ"ע. והנה תלי"ת נתבאר דברים אלו, ולא נשאר בהם פקפוק וספק בעזה"י.

ואחתום בברכה, פרעסבורג כאור בוקר ליום ה' י"א טבת קצ"ב לפ"ק.
הב"ד משה"ק סופר מפפד"מ

תשובה ג

תפילין שמעט מהאותיות נכתבו על הדוכסוסטוס

הקלף. והסופר אומר שנכתבו אותן התיבות ואותיות על מעט דוכסוסטוס הנשאר מן הקלף עדיין אחר גרירת הדוכסוסטוס, שלא גרר היטב והשאיר מן הדוכסוסטוס^י, עכ"ל השאלה אות באות. והיה למראה עיניו הברדלחים אלו הנאמרים על ענין הלז בספר נשמת אדם (כלל יד אות ג)^י, ורוצה לידע דעתי הענייה בענין זה.

שלום וכ"ט לה"ה י"נ הרב הגאון המופלג סיני ועוקר הרים כקש"ת מו"ה שאול לאנדוי נ"י בשבת תחכמוני דק"ק קראקע יע"א.

יקרת קדשו הגיעני, נידון תפילין הנכתבים על הקלף^י ונמצאים בתוכם איזה תיבות נכתבים, אשר במקום אותן התיבות אם יוקח סכין חד, יכולים לקלוף אותן תיבות עם מעט מן הקלף לגמרי מן גוף

השאלה

דבר משה

א. והיה אב"ד שם (כדלהלן סי' קב). ב. היינו החלק העליון של העור הסמוך לשיער (כשיטת תוס' שהביא רבינו בסמוך, וכן פסק השו"ע בסי' לב ס"ז). ג. בגמרא בשבת (עט ע"ב) מובא ברייתא, שהלכה למשה מסיני שצריך לכתוב תפילין על קלף ולא על דוכסוסטוס, ואם עבר וכתב על דוכסוסטוס, מבואר במסקנת הסוגיא שם דפסול, וכן פסק השו"ע (שם). והנידון כאן כיון שמתחת חלק מן האותיות הכתובות נמצא מעט עור מהדוכסוסטוס (דהיינו החלק התחתון של העור לש' תוס'), והסופר אומר שגם לאחר שגירד את הדוכסוסטוס נשאר עדיין קצת דוכסוסטוס משום שלא גירד יפה, האם התפילין כשרות שהרי מקצת מן האותיות כתובות על דוכסוסטוס. ד. ז"ל הנשמת אדם (באמצע דבריו שם), ולכן נראה לי דהקליפה הדקה הסמוכה לבשר הוא נקרא דוכסוסטוס, והקליפה הדקה שבמקום השער הוא נקרא קלף, וכשחולקין לב' אזי כל חלק נקרא על

הפסוק לא יבזזו לגנב, כמו שאנו למדים שמוותר להעתיק ד"ת. כה. ב"מ צו ע"ב. ועיין מילואים. כו. כוונת רבינו, שמה שהוצרך הטעם שעל דעת להשתמש נתן לו ולא סגי בפסוק של לא יבזזו לגנב, משום שכוונת הפסוק שבלימוד הת"ח יש זכות למשאל שיעשה הלומד גדול בתורה, וזה לא שייך היכן שיצא שכרו בהפסדו, שהרי אם לא יקרע את הספר יוכל המשאל ללמוד ממנו, ויהיה המשאל גדול בתורה. ומה שמוותר להעתיק זה מחמת הפסוק, אע"ג דלא השאלו לזה, מ"מ כיון שאינו מתקלקל הגם דנפחת משויו ניחא ליה למיעבד מצוה בממוניה. כז. הרמ"א שם כ' משו"ת הרא"ש שבמקום ביטול תורה שאין ספרים נמצאים, יכולין בית דין לכופ לאחד להשאל ספריו ללמוד מהן, ובלבד שישלמו לו מה שיתקלקלו הספרים. והוקשה לרבינו הרי המשאל נפסד עי"ז שא"א לו להתגדל בתורה ומה בכך שהם ישלמו לו.

שיטת תוס'
ור"ת שקלף הוא
העליון
ודוכסוסטוס
הוא התחתון

לברר דבר זה נאריך קצת בעזה"י וה' יאיר עינינו בתורתו. הנה בפירוש גויל הקלף^ה ודוכסוסטוס פליגי, כי התוס' (שבת עט ע"ב ד"ה קלף) ור"ת בראשם (שם) ס"ל קלף הוא העליון וכותבים בתחתיתו סמוך לבשר, ודוכסוסטוס הוא העבה הסמוך לבשר וכותבים בעליונו צד הנוטה לשערות^ו. וכתב ר"ת כי סוסטוס בלשון יון בשר, אך בזה כתב ר' בנימין המוספי במוסף ערוך ערך דוכסוסטוס שהמגיד כיחש לר"ת כי איננו כן בלשון יון [מיהו בב"ב י"ד ע"א כ' תוס' (ד"ה בגויל) בלשון מדי' ע"ש].

הר"ן כתב
שלכתיבת
תפילין צריך
לגרד הקלף
יפה, וצ"ב לשונו

וכתב ר"ן פרק המוציא יין (שבת שם, לג ע"ב מדה"ר ד"ה אמר רב) וז"ל, הילכך כיון דאין כותבין תפילין אלא על הקלף, צריכי כותבי תפילין לגרד הקלף יפה לצד לבן שהוא הדבוק לבשר, שאם לא יגרדו אותו כלל כיון שעכשיו אין חולקין אותו לשנים^ה אין זה קלף אלא גויל שהוא פסול לתפילין, אבל כשגורדים אותו מצד הלבן שבו הרי הוא כאלו מסירים ממנו החלק הנקרא דוכסוסטוס ונשאר החלק הנקרא קלף וכותבין בו במקום דבוקו לדוכסוסטוס עכ"ל.

ודבריו צע"ג שהתחיל להזהיר לגרר יפה, משמע שאם מגרדים רק שאינם מגרדים יפה וישאר קצת מעור התחתונה יפסל מטעם כותב על

הדוכסוסטוס. ושוב מסיים כי אם לא יגרדו כלל אין זה קלף אלא גויל, משמע האם מגרדים מקצת באופן שיצא מתורת גויל מיהת, דהרי נטל שיפוי ולא הוה כאבנא דלא משפייא^ט, יהיה כשר אע"ג דהדוכסוסטוס עדיין דבוק בו. ועוד קשה שמסיים כשגורדין אותו מצד הלבן הרי הוא כאלו מסירים ממנו החלק הנקרא דוכסוסטוס עכ"ל, משמע באמת אין מסירים ממנו אלא שהרי הוא דומה כאלו מסירים ממנו^ו.

ובן צריכין ביאור דברי ספר התרומה סי' קצ"ד וז"ל, ואע"ג שאין בקיאין עתה לקלפו שיהיו ב' הקליפות ראוי' לכתוב עליו, זו כדין קלף וזו כדין דוכסוסטוס, מ"מ אותה שהיא עבה וראויה לכתוב אם היא לצד שיער נקראת קלף וכותבין בה לצד הבשר, ואם אותה שהיא עבה לצד בשר נקראת דוכסוסטוס כיון שהוסרה קליפה דקה שעליה וכותבין בה לצד החתוך שהוא סמוך לשער עכ"ל. והעתיקו ג"כ בספר נשמת אדם כלל י"ד אות (ד') [ג'], ותמה עליו איך כתב שאם העבה מצד השיער נקרא קלף וכותבין עליו תפילין בצד התחתון, הרי כל הדוכסוסטוס דבוק בו^י, וצע"ג לכאורה.

ואמנם דעת רבינו האי בערוך ערך דוכסוסטוס, דהעבה הדבוק לבשר נקרא קלף וכותבין

דברי ספר
התרומה,
ותמיהת
הנשמת אדם
עליו

שיטת רב האי
והרמב"ם ועוד
ראשונים

דבר משה

החלק העליון שנוטה לכיוון השיער נקרא קלף, והחלק התחתון שנוטה לכיוון הבשר נקרא דוכסוסטוס. ומה דאיתא בגמ' שבת שם קלף במקום בשר ודוכסוסטוס במקום שיער הכוונה שבקלף שהוא החלק העליון של העור שסמוך לשיער הכתיבה צריכה להיות על החלק הפנימי שהוא נוטה לכיוון הבשר, וכן הביאור לענין דוכסוסטוס, שדוכסוסטוס הוא חלק של העור שסמוך לבשר, והכתיבה צריכה להיות על הצד החיצוני שנוטה לכיוון השיער. ז. דבלשון מדי סוסטוס הוא בשר. ח. דבזמן הגמ' היו חולקים את העור לב' והיו משתמשים בשני החלקים, אבל בזה^ז אין בקיאים לחלוק את העור לב' (עי' לקמן ד"ה והשתא) ורק מגרדים את העור. ט. בגמ' בבבא בתרא (ג ע"א) איתא דאבני גויל היינו אבני דלא משפייין, וכתבו תוס' (ב"ב יד ע"א ד"ה בגויל, ושבת עט ע"ב ד"ה קלף) שלכן עור שלם נקרא 'גויל' משום שאינו מתוקן. י. עיין מילואים. יא. כיון שהדוכסוסטוס הוא יותר עבה מהקלף, כמבואר בנשמת אדם שם. ועיין מילואים.

שם הקליפה הדקה. ועכשיו שאין חולקין, אם יגרור לצד השיער אם מעט אם הרבה, ע"כ מה שנשאר הוא דוכסוסטוס. ואם יגרור לצד הבשר יהיה הנשאר קלף. אך כיון דבע"כ צריכין לגרור לצד השיער הקליפה הדקה, א"כ קשה הא נשאר הדוכסוסטוס. ע"ז כתבו הפוסקים שמה שאנו מגררים לצד השיער הוא רק לתיקון להעביר השיער, ובלא"ה צריך לגרר זה, והקליפה הנשאר תחתיו הוא נקרא קלף. ואמנם אם לא יגרור מצד הבשר ג"כ רק מעט הוא ג"כ רק לתיקון, וא"כ נשאר הקליפה הנקרא דוכסוסטוס ומאי חזית ליתן לו שם קלף, ע"ז כתבו הפוסקים שגורדין הרבה לצד הבשר וא"כ לא נשאר רק חלק העבה ונקרא קלף וכו', ועוד דלפי דעת הרב [הב"ח] למה לא כתבו הפוסקים שיגרור עד מקום שלא יוכלו לקלוף עוד שום דבר בסכין, וכי נאמר שהם לא היו יודעין סימן זה ואנן ידעין, אלא ע"כ אין לדבר שיעור רק שיגרור יפה, עכ"ל. ה. נדצ"ל וקלף. ו. לאחר שהיו מעבדים את העור היו חולקים אותו לשני חלקים, חלק אחד נקרא קלף, וחלק אחד נקרא דוכסוסטוס. לדעת ר"ת

במקום הדבוק לבשר ממש^י, וצ"ע בר"ן^י. וכן דעת הרמב"ם בתשובת פאר הדור סי' י"ט שהשיב לחכמי לונל, ומייתי ליה בכ"מ פ"ג מהל' תפילין (ה"ה)^י, וכן רשב"א בתשו' (ח"א) סי' (אלף) תק"ף. ורמב"ן מייתי^י ר"ן פרק המוציא יין הנ"ל דמייתי ראייה מהירושלמי (שבת פ"ח ה"ג) דאיתא התם קלף הדא דאת אמרת בקולף פני העור, והבין הר"ן דמשמע לרמב"ן דפני העור היינו הפנים הדבוקים לבשר, וכתב עליו הר"ן דה"נ י"ל דפני העור היינו צד השיער ע"ש. ולפע"ד לק"מ גם הרמב"ן פירש כן פנים העליונים הסמוך לשיער^י, אלא בהא פליגי דהנה העור העבה היא עצמית העור הסמוכה לבשר^י וקולפין ממנה קליפה דקה, והתוס' קוראים לאותה קליפה קלף על שם שהוא קליפת החלק העבה, ורבנו האי וסיעתו קוראים לחלק העבה קלף על שנקלף ממנה ונשארה קלופה, ועל זה אמר בירושלמי הדא דתימא בקלף פני העור, פי' שקולף ממנו פנים העליונים הסמוכה

לשיער ונקרא הנשאר קלף על שהיא קלופה, ודברי רמב"ן נכונים^י.

אך מה שצל"ע על שיטה זו^י, א"כ כיון כשהיא קלופה כותבין סמוך לבשר ממש, והרי לא נגרד מצד זה שום כל שהוא וכותבין עליו, א"כ בגויל מ"ט כותבין לצד שיער דוקא, ולמה לא במקום בשר ג"כ. בשלמא להתוס' י"ל לא הוכשר לכתוב במקום בשר בשום אופן כי אם באמצע בין ב' הקלפים, ובגויל שאי אפשר לכתוב באמצע כותבין בעליונו, אבל במקום בשר כלל לא. אך להך שיטה קשיא למה יגרע מקום בשר שלא לכתוב עליו בגויל. ודוחק לומר לא הותר בשר אלא כשאי אפשר לכתוב במקום שיער כיון שנחלק העור, אבל בגויל שאפשר במקום שיער לא הותר לכתוב במקום בשר שהוא גרוע ופחות, זה אינו, א"כ יהיה מקום כתיבת תפילין [גרוע] ממקום כתיבת מזוזה^י, וזה נגד

קשה לשיטתם
מפני מה אין
כותבים בגויל
לצד הבשר כמו
בקלף

דבר משה

האחד נאה לכתיבה והוא מקום השיער, והפנים האחרים דבוקים בחלק העבה אינם ראויים לכתיבה כלל, אלא הדיו נבלע בהם וכל האותיות יהיו מטושטשות. נמצא לדבריהם ולדברי אותם שאמרו ככה תהיה הכתיבה בקלף ובדוכסוסטוס במקום ריעות ופחיתות שאין הכתיבה מעולה בהם. והראיה השנית שהכרעתי בה דברי האומר כדברי שכתבתי בחבורי זו היא, כי הדבר ידוע שספר תורה מקודש יותר מן התפילין, והתפילין מקודשים יותר מן המזוזה, וכך היא ההלכה למשה מסיני שיהא עור כל אחד מהם חזק ובריא כדי לעמוד ולהתקיים כפי קדושתו. ס"ת הוא עור שלם, ותפילין על הקלף שהוא חצי העור העבה, ומזוזה על הדוכסוסטוס על החצי האחר הדק. נמצא כל אחד מהם לפי מעלתו בקדושה מעלת עורו הקיימת, וכתיבת כל אחד במקום הנאה לכתיבה, כדי שתהיה כתיבתן תמה, עכ"ל. טו. נדצ"ל דמייתי. טז. כוונת רבינו, שגם לרמב"ן שסובר שקלף הוא חלק העור הפנימי שסמוך לבשר, פירוש המילים בירושלמי 'קולף פני העור', היינו שקולף את פני העור כלפי השיער, והעור הפנימי נקרא קלף, על שם שהוא קלוף. יז. דלכו"ע החלק הסמוך לבשר הוא העבה, כמו שהארין בזה הנשמת אדם (עי' הערה יא). יח. עיין מילואים. יט. על שיטת רב האי והרמב"ם ועוד ראשונים, שהקלף הוא חלק העור הפנימי, וכותבים בצד הנוטה לבשר ממש. כ. כמו שכותבים על קלף לשיטה זו. כא. שמזוזה נכתבת על דוכסוסטוס שלשיטת רב האי וסיעתו הוא חלק העור החיצוני וכותבים על הצד הנוטה לשיער. נמצא שמזוזה נכתבת על צד השיער שהוא הטוב יותר,

יב. לרב האי גאון, הקלף הוא חלק העור שסמוך לבשר, והכתיבה על הקלף היא לכיוון הבשר ממש. והדוכסוסטוס הוא חלק העור שסמוך לצד השיער, והכתיבה על הדוכסוסטוס היא לכיוון השיער. יג. כוונת רבינו, שבר"ן מבואר איפכא שדעת רב האי שהביאו הערוך כדעת ר"ת, שקלף הוא חלק העור החיצוני שנוטה לשיער, והדוכסוסטוס הוא חלק העור הפנימי. ובליקוטי הערות (אות ב) העיר שהערוך הביא את רב האי ובסוף דבריו מבואר שסובר שקלף הוא העור החיצוני, ודוכסוסטוס הוא חלק העור הפנימי, וכדעת ר"ת. וכן העיר בשו"ת יגל יעקב (גוטליב, או"ח סי' ח) שבבעל העיטור (תפילין שער א אות טו) ובכסף משנה (תפילין פ"ג ה"ה) ובב"ח (או"ח סי' לב) מובא שדעת רב האי כדעת ר"ת. אולם בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תקפ) כתב שרב האי סובר שהקלף הוא חלק העור הפנימי והעבה הסמוך לבשר, והדוכסוסטוס הוא חלק החיצון. יד. וז"ל, וכן לענין קלף ודוכסוסטוס טעות גדולה כל האומר כמו שעלה על דעתכם, שהדבר ידוע שאנו מצריכין להיות הכתיבה תמה נאה ביותר, ובפירוש אמרו חכמים שהכותב על דוכסוסטוס יכתוב במקום שיער, והכתיבה שעל הקלף תהיה במקום בשר. ואם תאמרו כמו שאמרו מקצת הגאונים, שהקלף הוא אותו חלק העבה מן העור שעל הבשר שקורין אותו הערביים ר"ק, ועושים אותו בסיד ולו שני פנים, האחד חלק ביותר שהוא הנאה לכתוב עליו, ואחד שבו אדמומית מעוטה ואינו חלק, והכתיבה בו אינו נאה אלא מפוזרת ומדובללת, והוא מקום השיער, והדוכסוסטוס הוא החלק הדק מן העור שקורין אותו בלשון ערבי קשט, ויש לו שני פנים,

סברת רמב"ם בתשובה הנ"ל למעיין בפנים ובכ"מ הנ"ל כב וצ"ע כג.

להניח הטוב ולתפוס הרע, כך היא הלכה למשה מסיני ותל"מ כז.

ביאור דברי הירושלמי שקלפים אין להם שיעור

והנה כתב הר"ן שם בשם הירושלמי פ"ק דב"ב, בקלפים לא נתנו חכמים שיעור, וצריך לכתוב על הגויל במקום שיעור ועל הקלף במקום נחשתו^{יד}, ואם שינה פסול עכ"ל. והנה בירושלמי שלפנינו ליתא בפ"ק דב"ב, אבל הוא בפ"ק דמגילה (ה"ט), ולעיל מיניה איתא דעושים יריעה ג' עמודים ושוב איתא ולקלפים אין להם שיעור. ופי' קרבן עדה אלעיל קאי דס"ת על הגויל הוא דשיעורו ג' עמודים אבל בקלף אין השיעור כן^{יה}, ובר"ן משמע דלא קאי אלעיל. ע"כ נלע"ד הכי פירושו ומילתא באפי נפשיה הוא דקאמר קלפים לא נתנו חכמים שיעור כמה יקלוף ואיך יקלוף, רק שיהיה משופה, דאל"כ הרי הוא גויל, אבל כיון שהוא קלף שום קליפה יהיה עבה או דקה פנים של מעלה או של מטה לא ניתנה הלכה למשה מסיני על זה, אלא שיכתוב גויל על מקום שיעור והקלף על נחושתה היינו צד התחתון, כך היה הלכה למשה מסיני ותל"מ.

אשר המובן מזה דבמקום בשר ממש לא יכתוב כלל דלא כרמב"ם וסיעתו, דאל"ה בגויל הו"ל למכתב במקום בשר שהוא נחושתו שהוא מצוה מן המובחר, אע"כ במקום בשר כלל לא. ועל כן בגויל דלא שיפו כלל ע"כ לכתוב במקום שיעור אע"פ שאינו נחושתו, ובקלף הנכתב^{יז} יכתוב במקום נחושתו שהוא מצוה מן המובחר, ואינו במקום בשר ממש אלא במקום שנחלק שם יכתוב, וממילא פסול במקום שיעור, כיון שאפשר במקום המובחר הוי ליה פחיתות

ביאור הדינים לפי זה

והשתא בזמן התלמוד שהיו בקיאים לחלוק העור לשנים, א"כ בחלק העליון יכתוב במקום נחושתו שאינו מקום בשר ממש והוא המובחר לתפילין, וחלק התחתון ע"כ לכתוב בעליונו הנוטה לשיעור כיון שאי אפשר בנחושתו שהוא מקום בשר ממש, א"כ לא גרע מגויל שא"א בנחושתו כותבין במקום שיעור ויפה למזוזה דמקיים טפי^{יח}. וממילא לדידן דאינן בקיאים לחלוק העור לשנים אבל מ"מ מקלפים ממנו עור דק ע"י גרירה ומשליכים אותה כי לא תצלח למלאכה, אם אותו גרירה הוא מצד עליון וצד הבשר לא נגרר כלל הרי הוא כעין דוכסוסטוס שבימיהם שאי אפשר לכתוב בנחושתו, וע"כ לכתוב במקום שיעור וכשר למזוזה ופסול לתפילין. ואם נגררה בתחתיתו אפילו קליפה דקה מן הדקה רק שהוסר משם פנים הנוגע בבשר ממש, א"כ הרי הוא טובה כפולה שכותבין בנחושתו וגם הרי הוא עבה ומעובה יותר מדוכסוסטוס שבימיהם ויפה ומתקיים למזוזה ג"כ^{יט}.

ומיושב גם קושית בעל מוסף ערוך, שהקשה איך העלימו עין הגאונים הראשונים להשכיח מלאכת חלוקת העור ולא נוכל לכתוב על דוכסוסטוס מזוזה שהוא מובחר למזוזה, ולהנ"ל אתי שפיר הכל, והא דידן עדיף טפי דהרי הוא אליבא דכ"ע, דלשיטת רבינו האי וסיעתו היינו קלף הסמוך לבשר, ולשיטת ר"ת וסיעתו א"ש ג"כ כנ"ל, כי לא נאמרה בהלכה למשה מסיני לא קלף ולא דוכסוסטוס אלא כנ"ל, וחכמי תלמוד נקטו לשונם לפי שהיה בימיהם, אבל לעולם הכל כדין וכהלכה ורגלי חסידיו ישמור

דבר משה

הרמב"ם (שהובאה לעיל הערה יד) דהחלק התחתון של העור מתקיים יותר מהחלק העליון. כט. ביגל יעקב (גוטליב, או"ח סי' ח) ביאר כוונת רבינו, דבתפילין עיקר הקפידא לכתוב בצד הפונה כנגד הבשר ושלא יהיה אותו קלף נוגע בבשר, ובמזוזה וס"ת היתה הקפידא רק בחדא שלא יהיה על דבר הנוגע בבשר, ועל הכתיבה לאיזה צד תפנה לא הקפידה ההלמ"מ רק גבי תפילין, אבל לא נאמר שם קלף או דוכסוסטוס בהלמ"מ, ועיי"ש שנתקשה בזה. ל. דאינו קשה

ותפילין נכתבים על צד הבשר שהוא פחות ממנו. כב. הובא לעיל הערה יד. כג. עיין מילואים. כד. היינו חלק העור הצמוד לבשר, מלשון שולים. כה. הקרבן העדה כתב ובקלפים כמה יהא אורכן ועוביין לא נתנו חכמים שיעור [ומבואר דקאי גם על העובי, דלא כדמשמע מדברי רבינו דלקרבן העדה קאי רק על האורך, וצ"ב]. ובפני משה שם מבואר דקאי רק על האורך. כו. אולי צ"ל הנחלק. כז. עיין מילואים. כח. עי' תשובת

הדין לפי"ז בזמן התלמוד ובזה"ז

ישוב הקושיות לפי"ז, ומסקנת הדברים

ממכשול, דלפ"ז כל שנקלף הנוגע בבשר ממש שוב לא איכפת לן אי איכא עור דק שהיה אפשר לגררו ולא גררו רק שלא יהיה מאותו הנוגע בבשר ממש, ולזה כל הסופרים העובדים קלפים מומחים הם ואין לחוש שלא יסירו הנוגע בבשר והתפילין כשרים, וכן דעת נשמת אדם, אלא שבפירוש הענין נטיתי מדרכו קצת,

והמעין יראה שבדברי יתיישבו כל הקושיות שהקשתי לעיל^א, וה' ינחני בדרך אמת.

הכ"ד החותם בכל חותמי ברכות, יום ד' כ' אדר קצ"ו לפ"ק, א"נ.
משנה"ק סופר

תשובה ד

תרתי דסתרי בפתוחות וסתומות בתש"י ובתש"ר

שלוש לצנתרות המריקים זהב המסולאים בפז תלמודי בחורים מופלגים כה' ישעיה וכה' יעקב ב"ץ א' יחי'.
פה בקרית חוצות יהיו דברי מעטים. הנה נפשכם היפה בשאלתכם נידון תפילין שנפתחו, והיה של

יד כתובה פרשת והיה סתומה אליבא דכ"ע, עפ"י דעת ט"ז (סי' לב ס"ק כו) שהמציא להניח סוף שמע פחות מט' אותיות, וכן בתחלת והיה^ב. אמנם תפילין של ראש היה כל פרשיותיו פתוחות, כמנהג רמ"א (שם

דבר משה

א. רבי ישעיה כ"ץ הולנדר ז"ל, ורבי יעקב כ"ץ ז"ל, דיינים באלטונא. ב. כלומר, מבואר בראשונים שיעשה כל פרשיות של תפילין פתוחות חוץ מפרשת והיה אם שמוע שיעשנה סתומה, והנה נחלקו הרמב"ם והרא"ש מהו פרשה פתוחה ומהו סתומה, שלדעת הרמב"ם נותן ריוח של תשע אותיות בין פרשה לפרשה, בין בפתוחה ובין בסתומה, אלא שפרשה פתוחה מתחילה בשורה

קושית מוסף הערוך איך העלימו, כיון דהקלף שלנו עדיף טפי למזוזה. לא. דמיושב מה שהקשה רבינו לעיל (ד"ה ודבריו) על הר"ן, כיון דמש"כ הר"ן "לגרד הקלף יפה" היינו שיגרד קליפה דקה, משא"כ אם אינו מגרד כלל את הקליפה הדקה דפסול לתפילין. וכן מיושב הקושיא על ספר התרומה (לעיל ד"ה וכן), דאם קילף קליפה דקה מצד הבשר אינו נחשב שהדוכסוסטוס דבוק בו.

דינים העולים מדברי רבינו - תשובה ג

א. עור שנקלף ממנו עובי משהו מצד הבשר, כשר לכתוב עליו בין תפילין ובין מזוזה^[א], ואף אם נקלף ממנו במקום השיער יותר ממה שצריך לתקנו ולהחליקו^[ב].

ב. הסופרים שמעבדים קלפים הם מומחים, ואין לחשוש שלא הסירו מן העור את הקליפה הדקה שנוגעת בבשר^[ג].

[א] (ד"ה והשתא, וד"ה ומיושב). ובביאור הלכה (סי' לב ס"ז ד"ה ומצד הבשר גוררים הרבה) כתב וז"ל, וסימנו לידע שנגרר כל הדוכסוסטוס מקובל בפי הסופרים כל מקום שהוא נמצא בקלף הוא ניכר לכל כי הוא חלק ושאר קלף אינו חלק כ"כ ואותו מקום החלק יכול לקלון ולהפריש בסכין או במחט ובדיעבד אם לא גרד כל כך עיין במחה"ש (ס"ק י) שדעתו להחמיר וכן בתשובת משכנות יעקב (סי' מב) ובנשמת אדם כתב דאין לפסול התפילין מטעם זה בדיעבד כיון דעכ"פ נגרר מן העור הקליפה הדקה הסמוך לבשר דעליה בודאי חל שם דוכסוסטוס, וכן בתשובת ח"ס הנ"ל [היינו תשובה דידן] ובתשובת חסד לאברהם (מהד"ק או"ח סי' ד) מיקל ג"כ מחמת זה, ואף דאין למחות ביד המקיל בדיעבד דיש לו על מי לסמוך מה מאד ראוי להזהיר להסופרים שיזהרו בזה עכ"פ לכתחלה שלא ישאירו על הקלף קודם שיכתבו עליו שום קרום וקליפה דקה במקום הכתיבה ואפילו קליפה דקה כחוט השערה דזה הוי הכל חשש דוכסוסטוס, עכ"ל. ובערוה"ש (שם ס"כ) החמיר, וכן הו' באוצרות יוסף סי' טז (סוף הלכה ברורה ח"ב) מהגרי"ש אלישיב. ועי' שו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' ב) שהמנהג להקל כרבינו. ועי' שו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' מ אות ו). [ב] (ד"ה ומיושב). בשו"ע (סי' לב ס"ז) איתא וקלפים שלנו שאין חולקים אותם יש להם דין קלף וכותבים עליהם לצד בשר, שמה שמגררים קליפתו העליונה שבמקום שער אינו אלא כדי מה שצריך לתקנו ולהחליקו. וכ' שם הביאור הלכה (ד"ה לתקנו ולהחליקו) ואם גרד יותר מזה עיין בנשמת אדם כלל י"ד דעתו דלא מיקרי תו קלף, ובחתם סופר או"ח תשובה ג' משמע שמקיל בזה, עכ"ל. ובערוה"ש שם ס"כ כ', ויזהרו שלא לגרור הרבה מצד השיער כדי שלא ישאר רק הדוכסוסטוס דבכה"ג פסול. וכ"כ באוצרות יוסף הנ"ל בשם הגרי"ש אלישיב. ועי' שו"ת שבט הלוי (ח"י סי' קעה) שמיקל בזה כרבינו [וסיים שאם מגיע כמעט עד קרוב לחצי הקלף, אז צריך לעיין שוב אם להכשיר לכתחילה]. [ג] (ד"ה ומיושב).

סל"ו) ע"פ העיטור ואורחות חיים, אי שפיר דמי להניחם, אי לא הוה כתרת דסתרי, דשל ראש פתוחות ושל יד סתומות.¹

יפה כתבתם דאין קפידא ואני אפרש בעזה"י. הנה הרמב"ם (תפילין פ"ב ה"ב) הוא שכתב שאם שינה בתפילין פסולות², וכתב עליו ב"י סי' ל"ב³ שבש"ס מנחות ל"ב ע"א לא משמע כן, דהרי מסקינן שם במזוזות אף בפתוחות מפני שאין סמוכות בתורה⁴, ותיירץ שאני תפילין כיון ששנים מהם סמוכים בתורה ואם שינה פסול, אם כן מסתמא גם בודהיה אם שמוע איכא קפידא שלא לשנות בדין פרשיות התפילין מיניה וביה, אלו דברי הרב"י.

והנה מלשון רש"י ותוס' שם לא משמע כן לכאורה, דפריך בש"ס (שם) הא מורידין עושין, הכא

קושיית הבי"ע על הרמב"ם ותירוצו

מרש"י ותוס' משמע דלא כדעת הרמב"ם

פתוחות והכא סתומות⁵, פירש"י (ד"ה הכא) בס"ת סתומות ובמזוזות פתוחות וכו'. ומדשביק תפילין ונקיט ס"ת, ועוד לא היה לו לפרש כלל, פשיטא הכא דהך ברייתא ס"ת ותפילין בסתומות, אלא ע"כ להורות נתן, דמתפילין לק"מ דאי מזוזות בפתוחות מפני שאין סמוכה בתורה, ה"ה תפילין, ולא קשיא אלא מס"ת. וכן יש להבין לדקדוק כזה מלשון תוס' ד"ה דלמא להשלים וכו'.⁶ א"כ מבואר מרש"י ותוס' דלית להו הך המצאה שהמציא הרמב"ם הנ"ל.

אלא למעוטי בפלוגתא עדיף, ע"כ נלע"ד לפמ"ש הרב"י⁷ בשם מהר"י אבוהב, ומשמע שהסכים עמו מג"א סי' ל"ב סקמ"ט, בדעת רבינו פרץ בהגהות סמ"ק, דבשל ראש אין להקפיד בסדר פתוחות וסתומות הואיל ואין נכתבים בקלף אחד, וגם זה

יש חילוק בין תש"י לש"ר, ורש"י מודה בשל יד

דבר משה

שמזוזות עושה את פרשיותיה סתומות, ומ"מ אם עבר ועשאן פתוחות כשרה, מפני שבתורה אין שתי הפרשיות סמוכות. ותמה הבית יוסף, דכיון שפרשת 'שמע' ופרשת 'והיה אם שמוע' אינן סמוכות בתורה, א"כ מדוע בתפילין פסול אם שינה ועשאן פתוחות, הרי בתורה אינן סמוכות, ומה שפרשת 'והיה אם שמוע' סתומה בתורה, היא אינה בסמיכות לפרשת 'שמע'.⁸ הגמרא שם מביאה ראייה לרב נחמן בר יצחק שמצוה לעשות את פרשיות המזוזות סתומות, ממה ששינו בברייתא שס"ת שבלה ותפילין שבלו אין עושים מהם מזוזות, לפי שאין מורידים מקדושה חמורה לקדושה קלה. ומשמע שאם היה הדין שמורידים מקדושה חמורה לקלה, היו עושין מזוזות מס"ת ותפילין. והקשו בגמרא כיצד היו יכולים לעשות מזוזות, ופרש"י שהרי בס"ת פרשיות 'שמע' 'והיה אם שמוע' סתומות, ובמזוזות צריכות להיות פתוחות. אלא בהכרח כרב נחמן בר יצחק שמצוה לעשות את פרשיות המזוזות סתומות. והוכיח רבינו ממה שרש"י התעלם מתפילין וכתב רק לענין ס"ת שפרשיותיו סתומות, ועוד שהרי לא היה לו לפרש שקושיית הגמרא מס"ת, שהרי בברייתא מפורש שמדובר בס"ת ותפילין, אלא ע"כ רש"י בא להורות לנו הלכה שבתפילין פרשיות 'שמע' 'והיה אם שמוע' יש לעשותן פתוחות, ולכן אין להקשות מתפילין למזוזות שהרי שניהם פתוחות. וכן דקדקו כרבינו, בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סי' קו), ובבאר היטב (סי' לב ס"ק נב). ועי' שו"ת מהר"י אסאד או"ח סו"ס יג. ח. שהגמ' שם במנחות דחתה את הראיה מס"ת שבלה ותפילין שבלו אין עושין מהן מזוזות דלמא להשלים, ופי' שם בתוס', כגון שפרשת שמע שבס"ת היתה בסוף העמוד והוסיף פרשת והיה אם שמוע בגליון שלמטה, או שפרשת והיה אם שמוע היתה בתחילת העמוד והוסיף פרשת שמע בגליון למעלה. ומזה שתוס' הביאו רק אופן של ס"ת ולא של תפילין, משמע שס"ל שבתפילין הפרשיות פתוחות. ט. [סעיף לו ד"ה

חדשה, ואילו פרשה סתומה מתחילה באמצע שורה. ולדעת הרא"ש פתוחה וסתומה אינו תלוי האם מתחיל בתחילת או באמצע שורה, אלא פרשה פתוחה היא באופן שיהא ריוח כשיעור תשע אותיות לפני תחילת הפרשה, ופרשה סתומה היא כשאין ריוח כשיעור לפני תחילת הפרשה, וכן כשהניח ריוח של שורה שלמה בין פרשה לפרשה. וכתב הט"ז, שלפי"ז בתפילין שצריך שהפרשה האחרונה שהיא 'והיה אם שמוע' תהיה סתומה, העצה לצאת ידי חובה לפי הרמב"ם והרא"ש, שבפרשת 'שמע' בסופה יניח ריוח פחות מכדי תשע אותיות קטנות, וכן יניח ריוח פחות מתשע אותיות קטנות בתחלת פרשת 'והיה אם שמוע', ועי"ז שאין לה תשע אותיות במקום אחד כי אם ע"י צירוף, היא נקראת סתומה בין לדעת הרמב"ם ובין לדעת הרא"ש (עיי' בשו"ע סי' לב סעיף לו ובמשנה ברורה ס"ק קסד). ג. השו"ע והרמ"א נחלקו, אם יש לעשות את פרשת 'והיה אם שמוע' פתוחה, או סתומה כפי שהיא כתובה בתורה, שדעת השו"ע [ע"פ הרמב"ם והרא"ש] שיש לעשותה סתומה כפי שהיא כתובה בתורה, ודעת הרמ"א [ע"פ אורחות חיים והעיטור] שאע"פ שבתורה היא סתומה לגבי הפרשה שלפניה, מכל מקום כיון שפרשת 'והיה אם שמוע' אינה סמוכה לפרשת 'שמע', א"כ אינו נחשב שינוי מה שבתפילין עושה את פרשת 'והיה אם שמוע' פתוחה אחר פרשת 'שמע'. והשאלה שנשאל רבינו, אם בתפילין של יד עשה את פרשת 'והיה אם שמוע' סתומה, ובתפילין של ראש עשה גם את פרשת 'והיה אם שמוע' פתוחה כשאר הפרשיות וכפי מנהג הרמ"א, האם אינו נחשב שעושה כשני דינים הסותרים זה לזה. ד. הרמב"ם כתב שם, שצריך להיזהר בפרשיות של תפילין, שאם עשה את הסתומה פתוחה או הפתוחה סתומה פסלן. ושלשת הפרשיות הראשונות כולן פתוחות, ופרשה אחרונה שהיא והיה אם שמוע צריכה להיות סתומה. ה. [סעיף לו ד"ה ויעשה]. ו. שבגמרא שם מבואר

ע"כ י"ל מודה רש"י לרמב"ם לפסול בשל יד^א, והוא הדין בקדש והיה י"ד של ראש, אך בשמע והיה דראש, ס"ל דלא פסל אם שינה ופתחן, ומשום הכי לא הוה מצי לפרש קושית הש"ס אתפילין אלא אספר תורה.

והנה ידוע לכם דעת העיטור (ח"ב דנ"ו ע"ב) ואורחות חיים (סי' כו), דבין בשל ראש ובין בשל יד, אם עשאן פתוחות כשר, אלא שמצוה מן המוכרח לעשות סתומה. רק הרמ"א הנהיג לעשות לכתחלה כולם פתוחות, מפני שלא מצא לעשות סתומה אליבא דכ"ע. עד שהמציא הט"ז לעשות סתומה אליבא דכ"ע^י. וא"כ עכ"פ בשל ראש אם עושה כולם פתוחות, לא שייך לומר דסותר את של יד כמובן לכל מבין, ודי לחכמים כמותכם בזה.

ה' ירום קרנכם על התורה והעבודה כפצצכם וחפץ (אני) [א"נ], פה ק"ק יערגן סמוך לפ"כ יום א' בטו"ב מנחם קצ"ד לפ"ק. משה"ק סופר

המצאה חדשה. ויש לומר דס"ל דהרי לפי הסברא כיון שאין סמוכים בתורה אין קפידא בדרך כתיבת הפרשיות, רק מפני ששני פרשיות סמוכות בתורה ואין לחלק ביניהם^י, י"ל זהו דוקא בשל יד שמונחות בבית אחד ומצוה לכותבם בגליון אחד, ע"כ כיון ששנים מהם סמוכים בתורה ויש בהם קפידא ה"ה בזה אם שמוע, אבל בשל ראש דמונחים בד' בתים ואין שייכים זו לזו, א"כ מה בכך ששנים סמוכים בתורה, כיון שאינן בגליון אחד באופן שיש לגרור. עכ"פ במזוזה דאיכא חדא לטיבותא, דאע"פ שנכתבים בגליון אחד מ"מ אין סמוכות בתורה, מכשירים אף בפתוחות. ובשל יד, איכא תרתי שהם בגליון אחד ואיכא ב' מהם שסמוכות בתורה, פסולות אם שינה. ובשל ראש דאיכא חדא לטיבותא, נהי דאיכא בהם שנים שסמוכים בתורה, מ"מ איננו נכתבים בגליון אחד, ואפילו אם נחמיר אם שינה בקדש והיה כי יביאך שסמוכים בתורה, מ"מ אין להחמיר בזה אם שמוע, דאינה בגליון עם אינך ואינה סמוכה בתורה לשמע.

תשובה ה

תפירה והדבקה בסת"ם ובגט

להיות אחד או לא, ואבאר הסוגיא ששייך לזה בעזה"י וממילא רווחא שמעתתא, והחונן לאדם דעת יחונני דעת בינה ושכל שלא אכשל בדבר הלכה ח"ו.

ראיתי להעלות על ספר מה שנלע"ד אחר קצת עיון^א בנידון ס"ת תפילין ומזוזות וגט שנכתבו ונעשו משתי עורות, אי התפירה והדיבוק מחברן

דבר משה

א. בהגהת רבינו לספר קסת הסופר (סי' כא ס"ג) כתב רבינו "ולפע"ד תפירות קרוב להכשיר ודבוקות קרוב לפסול, וצריך לזה עיון במקומות בש"ס ופוסקים", ואת הגהותיו לס' קסת הסופר כתב

כתוב]. י. כלומר פרשיות קדש לי וזה כי יביאך הן סמוכות זו לזו בתורה, אבל פרשיות שמע וזהו אם שמוע אינן סמוכות בתורה. יא. עין מילואים. יב. כי יביאך. יג. כפי שהתבאר בהערה ב.

דינים העולים מדברי רבינו - תשובה ד

אם עשה בתפילין של יד פרשת 'והיה אם שמוע' סתומה, ובתפילין של ראש עשאה פתוחה, אין בדבר סתירה, ויוצא בהם ידי חובה^[א].

[א] עין שו"ת רעק"א תנינא סוס"י ה.

שיטת רש"י
שגט שנכתב
בשני עמודים
פסול, וראיית
המרדכי
מהירושלמי

גרסינן במנחות ל"ג ע"א כתבה על ב' דפין פסולה, פירש"י (ד"ה ראוי) ב' עמודים אפילו בעור אחד^ב, וכתב רבינו אלחנן במרדכי הל' מזוזה (סי' תתקסא) סיוע לזה מהירושלמי דמסכת מגילה (פ"א ה"ט) אמתני' אין בין ספרים וכו' הקשה ריב"ל ליתני נמי שהספרים נכתבים על ב' דפין משא"כ תפילין ומזוזות, והק' ירושלמי ליפרוך ריב"ל רבה מיניה שהספרים נכתבים על ב' עורות משא"כ תפילין ומזוזות עי"ש^י, ומדהזכיר ב' דפין והזכיר ב' עורות ש"מ ב' דפין בעור אחד קאמר ואפ"ה פסל בתפילין ומזוזות משום ב' ספרים^י, ולזה נתכוונו תוס' סוף ד"ה כתבה וכו' אלא שנדפס בטעות^ה.

טעם החילוק
בין גט לסוטה

וכתבו תוס' לפ"ז צריך לחלק דבגט דכתיב ספר^י נהי דפסול בב' עורות מ"מ כשר בב' דפין, אבל פרשת סוטה דכתיב בספר^ה משמע המבורר דפסול אפילו בשני דפין בעור אחד. ומבואר בתוס' סוטה י"ח ע"א (ד"ה כתבה) דעכ"פ פשיטא להו בגט בשני עורות ותפרם פסול, דוקא ב' דפין בעור אחד כשר אבל תפירה פסול ע"ש.

ג' עינים
שנאמר בהם
'ספר', וחילוק
הדינים ביניהם

ולפ"ז יש כאן ג' דינים בהא דספר אחד ולא ב' וג' ספרים, בסוטה דכתיב בספר המבורר אפילו ב' דפין בעור א' פסול, וגט דלא כתיב בספר ב' דפין בעור אחד כשר אבל ב' עורות תפורין פסול, וס"ת דכתיב (דברים יז, יח) וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מ"מ נכתב על כמה עורות ונעשה ספר אחד על ידי תפירת היריעות, והיינו טעמא דס"ת מספר שכתב מרע"ה ילפינן דהוא עצמו כתב ס"ת שלו מגילה מגילה והדר אידבק עיין גיטין ס' ע"א ט', אנן קיי"ל כר' יוחנן מגילה ניתנה, ואפילו לריש לקיש דחתומה ניתנה כתבו שם תוס' (ד"ה תורה) דנמי הכי הוה^י, וא"כ ספר אחד ולא שנים ושלשה ספרים לא אתיא אלא למעוטי אינם תפורים, אבל יריעות תפורים בגידין הרי הוא ספר אחד כמו ספרים של מרע"ה.

גט תפור פסול,
ואם מעורה
בקלף מתחילת
בריתו כשר

והא דגט פסול אפילו תפר העורות יש ללמוד מתוספתא רפ"ב דגיטין, שליח שנתן גט לאשה ולא אמר בפני נכתב ובפני נחתם שהדין תחזיר לו הגט ויחזור ויתננו לה, איתא שם אם נקרע שתי וערב קרע בית דין^א שוב אינו מועיל שיחזור ויתננו לה, ור'

דבר משה

מהרש"א (בתוס' שם) שג"כ העיר שמלשון התוס' נראה שבאים להביא ראיה לדבריהם, והביא שבמרדכי נראה שהוכיח מהירושלמי כרש"י, ועי' ביאור הגר"א (יו"ד סי' רפח סק"ז) שהניח את התוס' בצ"ע, וכן בהגהות ר"ש טויבש, ועי' שם ברש"ש מה שביאר בתוס'. ו. היינו לפי שיטתם ששני דפין היינו בשני עורות, אבל שני דפים בעור אחד כשר. ז. "וכתב לה ספר כריתות" (דברים כד, א). ח. "וכתב את האלות האלה הכהן בספר" (במדבר ה, כג). ט. שם בגמ' נחלקו, רבי יוחנן משום רבי בנאה אמר תורה מגילה מגילה ניתנה, ור"ל אמר תורה חתומה ניתנה, ומקשה הגמ' למ"ד מגילה מגילה ניתנה הרי כתוב 'לקוח את ספר התורה הזה' ומשמע שתורה היא ספר אחד, ומתרתת הגמ' ההוא לבתר דאידבק והיינו שלאחר שניתנה התורה מגילה מגילה הדביקו אותם ונעשה לספר אחד. ורבינו כתב כדבריו כאן גם בחי' חת"ס גיטין כ ע"ב (ד"ה ותיפוק). י. תוס' שם הקשו למ"ד תורה חתומה ניתנה, הרי כתיב ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ופירש"י דהיינו מבראשית ועד כאן, ומשמע שהתורה ניתנה מגילה מגילה, ותל' תוס' שאף למ"ד חתומה נתנה היינו שהתורה נכתבה על הסדר, דיש פרשיות שנאמרו תחילה לפני אותם הכתובים לפניהם ולא נכתבו עד שנאמר לו הפרשה הכתובה לפניה. יא. עיין ב"ב קסח ע"ב מהו קרע בית דין.

רבינו בכ"ג אב תקצ"ד או בימים שלפניו (כנכתב בהסכמת רבינו לס' קסת הסופר), ובתשובה זו שנכתבה בער"ח אלול הרחוב בזה רבינו. ב. שם בגמ' מובא מימרא של רב יהודה בשם שמואל כתבה [את המזוזה] על שני דפין פסולה, ומסקנת הגמ' ע"פ פ' רש"י שמדובר שכתבה על דף אחד אלא שכתב את המזוזה בשני עמודים והשאיר בין עמוד לעמוד גויל חלק. אולם תוס' (ד"ה כתבה) חולקים על רש"י והוכיחו ששני דפין היינו שני דפין ממש, אבל על דף אחד בשני עמודים כשר. ג. במשנה שם איתא, אין בין ספרים לתפילין ומזוזות אלא שהספרים נכתבים בכל לשון ותפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא אשורית, והקשה ריב"ל שאפשר עוד לחלק שספרים נכתבים בשני דפים ואילו תפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא בדף אחד, והקשה הירושלמי שנפרוך יותר מזה, שהספרים נכתבים על ב' עורות ואילו תפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא על עור אחד. ד. שריב"ל הקשה משני דפים, והירושלמי הקשה עליו משני עורות, משמע שריב"ל התכוון לשני דפים דהיינו שני עמודים בדף אחד, ופסל משום ב' ספרים. ה. תוס' שם לאחר שהביאו ראיות שמדובר בשני עורות הביאו את הירושלמי הנ"ל, ומפשטות דבריהם נראה שבאים להביא ראיה לשיטתם, אולם רבינו מבאר שכוונת התוס' להוכיח מהירושלמי כשיטת רש"י ולא כשיטתם [וראה להלן ד"ה והנלע"ד, בביאור רבינו בדברי התוס']. ועי'

שמעון בן אלעזר אומר ידבק הקרעים ויתננו לה ויאמר בפני נכתב ע"ש, וע"כ לא פליגי אלא בשליח שכבר נתן לה בשלימות ומן התורה כבר נתגרשה רק מדרבנן בעי בפני נכתב ובפני נחתם בשעת מסירה לידה ובהא מקיל ר' שמעון בן אלעזר דמועיל ואפ"ה פליגי רבנן והלכתא כוותי, אבל בתחילת נתינה ליכא למ"ד להכשיר קרעים ע"י תפירה ואפילו בעידי מסירה, אבל כל שמעורה בקלף עצמו שכך היה מתחלת ברייתו כשר².

ואי תקשי הא בשופר נמי לא כתיב בשופר המבורר אלא והעברת שופר תרועה ואפ"ה פסול קרן דקיימי גלדי גלדי משום שנים ושלשה שופרות (ר"ה כו ע"א)³ אע"ג דהוה כן בתחלת ברייתו, כבר תירצו בהו תוס' בסוטה י"ח ע"א (ד"ה כתבה)⁴, ויען נזדנזו בדבריהם גדולי דור וגם בית שמואל סי' ק"ל ס"ק ח' פירש יפה יפ"ע⁵ ע"כ אבאר כוונתם בעזה"י, דהתם לא היה תחלת ברייתו דלאחר שכבר נגמר הקרן נתוסף עליו גלד אחד כל שנה ושנה, אלא דקשה על זה א"כ כל גט נמי ידוע כל יום ויום מתגדל הבהמה ועורה והוה נמי חדשים לבקרים, לכן הוסיפו תוס' התם בעור לא ניכר מה שמתחדש בכל יום וגדל והולך אבל הכא ניכר תוספתו, אחר שכבר נגמר גלד אחד שהיה ראוי להיות שופר נתוסף עליו גלד אחר, לכן אע"ג דהוה מתחלת ברייתו ה"ל כאלו גט שנתפר אח"כ, ויען מיירי הכא בנתוסף אחר שכבר היה שופר לכן כתבו תוס' דזהו הוה כגט שנקרע ונתפר, ולא נתכוונו תוס'

הטעם ששופר העשוי גילדי גילדי פסול, וביאור דברי תוס'

[לחלק] בין נקרע אחר הכתיבה או קודם לכן, אלא הכא מיירי שנתוסף אחר שכבר היה שופר, ע"כ מייתי תוס' מגט שנקרע אחר כתיבתו ותפרו וה"ה נתפר קודם כתיבתו נמי פסול, וגם לא נחתו תוס' לחלק בין ניכר התוספת או לא ניכר, דלעולם כל היכא שפסול ב' ספרים או ב' שופרות אין חילוקא⁶ ניכר או נדבק באופן שאינו ניכר, אלא שכתבו הכא הכי לחלק בין עור שגדל והולך יום ויום ובין קרן פרה כנ"ל⁷.

ועוד כתבו תוס' דהוה כמו דיבק שברי שופרות יח, הנה פשיטא להו דדיבק שברי שופרות פסול משום ב' וג' שופרות, מיהו במס' ר"ה כ"ז ע"א ד"ה שופר שנסדק וכו' לא ברירא להו האי מילתא⁸, וטעמא נ"ל משום דאין שופר אלא שפופרת קנה חלול וע"כ קרן פרה דקיימי גלדי גלדי כל גלד בפני עצמו היא שפופרת חלול הוי ליה ב' וג' שופרות, משא"כ דיבק שברי שופרות אין שום א' מהם שפופרת חלול אלא חתיכה של קרן ומבין כולם נעשה שפופרת קנה חלול א' א"כ אין כאן אלא שופר אחד, ע"כ כתבו תוס' שטעם פסולו משום שאינו דרך העברתו, אבל לא שיסברו תוס' שהדבק עשאו אחד, זה אינו⁹.

הטעם שהמדיבק שברי שופרות פסול

בהא סליקנא, בתורה עיקר הכשר עורות תפורים דוקא, ובגט פסול עורות תפורים אבל כשר המעורה בתחילת ברייתו ומכ"ש בשני דפים, וכן בשופר לולי שניכר תוספתו בכל שנה, אבל פרשת סוטה דכתיב בספר פסול בשני דפים בעור אחד, וכן דעת רמב"ם שהרי במזוזה ב' דפים כשר וב' עורות

סיכום הדינים עד כאן

דבר משה

טז. אולי צ"ל 'אין חילוק אם ניכר' וכו'. יז. בשו"ת אפרין דוד (סי' א ד"ה ולפלא) הקשה על רבינו שא"כ הכותב גט על קרן של פרה יהיה פסול משום דהוה שני ספרים, והלא מפורש בגיטין (יט ע"א) שכשר, ועי"ש שביאר את התוס' בדרך אחרת. ועי' מה שכתב ליישב בקונטרס שער יוסף (בסוף ח' חת"ס סוגיות הש"ס ושבועת העדות, עמ' רכד), ובליקוטי הערות (אות ד). יח. שגילדי גילדי בשופר פסול משום שהוא כמו שמביאו משופר אחר ומדבקו, ודיבק שברי שופרות פסול (ר"ה כז ע"א). יט. שתוס' שם דנו בפסול של שופר שנסדק ושופר שדיבק שברי שופרות, האם הוא משום שאין לו שם שופר כלל, או משום דכתיב 'והעברת' וילפינן שצריך שיתקע בדרך העברתו ושופר ע"י הדבקה אין זה דרך העברתו. ומרש"י נראה שהטעם הוא משום שני שופרות. כ. וכ"כ רבינו בחי' חת"ס גיטין (פז ע"ב ד"ה ועי' מס').

יב. עיין פר"ח (אהע"ז סי' קכה ס"ק מ), ודרך המלך (הל' גירושין פ"א ה"ו ד"ה מעתה), וסביב ליראיו על היראים (מצוה יח סק"ד ד"ה יש לשאול), וס' וידבר משה (פ' ואתחנן ד"ה וקשרתם) מה שדנו בדברי התוספתא האם יש ראייה ממנה שתפירה לא מהני. יג. אביי ביאר את טעמם של חכמים שפוסלים שופר של פרה, משום ששופר אמר רחמנא ולא שני שופרות ושופר של פרה עשוי גילדי גילדי, כלומר בכל שנה מתווסף לו עוד גלד ועוד גלד ועי"ז נראה כשנים ושלשה שופרות. יד. תוס' שם תירצו כיון שמתווסף גלד בכל שנה ושנה נראה כמו תוספת משופרות אחרים שהדיבקו, ולהלן מבאר רבינו את דבריהם בהרחבה. טו. הבית שמואל כתב שגט שנכתב על שתי עורות והדיבקו אותם קודם הכתיבה כשר, אבל שופר שהדיבקו פסול, והטעם משום ששופר אחד אמר רחמנא ולא שתיים, וכתבו התוס' ששופר ניכר בו התוספת.

תפורים פסול שמע מיני' ב' עמודים הם^{כא}, ובפ"ד מסוטה (ה"ח) פסל ב' דפים שם פוסל בסוטה ב' עמודים, ודעתו במזוזה יבואר לקמן אי"ה.

ועתה נשוב נראה מה יהיה דין המזוזה דלא כתיב ספר ולא כתיב בספר אלא וכתבתם וילפינן גז"ש כתיבה כתיבה, והנה במנחות ל"ד ע"א דילפינן מזוזה דבעי ספר ודיו, כתבו תוס' דילפינן או מס"ת או מסוטה, אבל מגט ליכא למילף דיהיה כשר אפילו בעלה של זית וסם וסקרא משום דמזוזה וס"ת חובת דורות ומצות^{כב}, ור"ל ה"ה סוטה וכמ"ש תוס' להדיא לעיל ל"ב ע"ב ד"ה כתבה אגרת וכו'^{כג}, לאפוקי גט דאינו חוב ומצוה, פי' כוונתם דאפילו מצא בה ערות דבר דנאסרה עליו אינו מחוייב לגרשה אלא שיפרוש ממנה כמ"ש תוס' זבחים ב' ע"ב ד"ה סתם וכו' ע"ש^{כד}, ע"כ ילפינן או מס"ת או מסוטה, כן כוונת תוס'.

ובחי' למס' גיטין כ"א ע"ב^{כה} כתבתי ליישב שיטת רש"י שפירש מגט ילפינן כתיבה כתיבה, והנה

כתיבת מזוזה לתוס' ילפינן או מס"ת או מסוטה

ביאור שיטת רש"י שאף הוא סובר לתוס'

קושיות תוס' דמנחות ל"ד ע"א הנ"ל ד"ה נאמר וכו' וד"ה כמה וכו'^{כו} המה עצומים וחלילה שטעה רש"י בזה, והנלע"ד דהיה קשה לרש"י היאך ס"ד דאתא גז"ש שאינה מופנה כלל למיעקר פשטיה דקרא לגמרי דקרא כתיב וכתבתם על מזוזות וניקום ונימא שיכתוב על קלף, אי לאו דגז"ש יהיה מופנה ומוכרח, ובס"ת וסוטה ליכא אפנויי ולא שום יתור למילף מיניה גז"ש, אך בגט כבר נתעורר פני יהושע^{כז} (גיטין שם בתוד"ה בכתיבה) דכתיב ב' פעמים בפרשה וכתב לה ספר כריתות ועיין מ"ש בזה^{כח}, והשתא הוה ס"ד דהך ברייתא ס"ל ב' פעמים ספר בגט^{כט} לעכב דוקא ספר ודיו, וב' פעמים וכתב לאפנויי ללמוד מזוזה מיניה כתיבה כתיבה, כך הוה ס"ד דש"ס דס"ל להך ברייתא הכי, ואתי רב אחא בריה דרבא לרב אשי והקשה אפ"ה שיהיה מופנה אי אפשר דאתי' גז"ש ומיעקר משמעות קרא לגמרי^ל, עד דחידש לו שאין כאן משמעות קרא כלל אדרבא משמע כתיבה תמה והדר על מזוזות^{לא}, וגז"ש אצטריך דלא נימא יחזיק על אבן

דבר משה

ס' רפח בבית אריה דף יח. ד"ה סוף טור א), שהקשה על ביאור רבינו בכוונת התוספות שגט אינו חוב ומצוה, שהרי כהן שנשא גרושה מצוה וחובה עליו לגרשה. לכן פירש שכוונת התוספות שמזוזה וספר תורה חובת דורות ומצוה שמחויבת להיות, ולפיכך דנים מזוזה מספר תורה, משא"כ גט אינו חובה עליו, אלא רק אם אשתו זינתה או כהן שנשא גרושה, יש לו לגרשה. ועי' ליקוטי הערות (אות ה) שהקשה שאף סוטה אינו חובה ומצוה אא"כ אשתו נסתרה. אולם לפי דברי רבינו להלן (ד"ה והנלע"ד) שלר"ע הקינוי הוא חובה, א"כ זה קודם שנסתרה. **כה.** לפנינו הוא בחי' גיטין יט ע"א (ד"ה בכל), וכ"כ רבינו בחי' שבת (עט ע"ב ד"ה והתוס'), ובשו"ת החדשות (סי' לו ד"ה ובאמת), ובשו"ת אבה"ע (ח"ב סי' ח ד"ה והנלע"ד). **כו.** דעת רש"י וקושיות התוס' הובאו לעיל בהערה כב. **כז.** [אין זה מדברי הפנ"י אלא מדברי התוס', והפנ"י דן מה ילפינן מכל אחד]. **כח.** מה דרשינן בכל אחד ואחד. **כט.** "כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתות" (דברים כד, א), "ושנאה האיש האחרון וכתב לה ספר כריתות" (שם ג). **ל.** רב אחא בריה דרבא הקשה "רחמנא אמר על מזוזות ואת אמר נילף כתיבה כתיבה", ומבאר רבינו שכוונתו דאפי' אם 'וכתב' מופנה מ"מ א"א שגז"ש תעקור את המשמעות הפשוטה של הפסוק שוכתבתם על מזוזות היינו לכתוב על האבנים. **לא.** כלומר, מסקנת הגמ' שאין המשמעות הפשוטה של הפסוק שיכתוב את המזוזה על האבנים אלא כתיבה תמה והיינו על הספר ולא על עצים ואבנים, והדר על מזוזות היינו שישים אותם על המזוזות

כא. שכן כתב הרמב"ם (מזוזה פ"ה ה"א) "ואם כתבה בשנים ושלשה דפים כשרה" והיינו שנים ושלשה עמודים ולא דפים נפרדים, שהרי מיד אח"כ כתב הרמב"ם "כתבה בשני עורות אע"פ שתפרן פסולה" וזה שני דפים נפרדים. **כב.** בגמ' במנחות מבואר מהו המקור לדין שמזוזה צריכה להיות כתובה ע"ג קלף, ת"ר 'וכתבתם' יכול יכתבנה על האבנים, נאמר כאן כתיבה ונאמר להלן כתיבה מה להלן על הספר אף כאן על הספר, או כלך לדרך זו נאמר כאן כתיבה, ונאמר להלן [בציווי לבני"י בכניסתם לארץ ישראל לכתוב את התורה על האבנים] כתיבה, מה להלן על האבנים אף כאן על האבנים. ורש"י (ד"ה להלן, וכן שם לעיל לב ע"ב ד"ה כתיבה) פירש שכוונת הגמרא 'מה להלן על הספר' דהיינו שילפינן מכתיבת גט, שכשם שגט צריך לכתוב על הקלף ובדיו אף מזוזה כן. אולם תוס' (ד"ה נאמר) הקשו על רש"י שהרי גט כשר לכתוב גם על עלה של זית וכו', ועוד הקשו (בד"ה כמה) שבגט מכשירים גם בסיקרא ובסם ולא דוקא בדיו, לכן פירשו שכוונת הגמ' שילפינן או מס"ת או מסוטה שכתוב בהם כתיבה והם לדורות וגם יש בהם מצוה. ומסקנת הגמ' דילפינן כתיבה הנוהגת לדורות מכתיבה הנוהגת לדורות ולא מכתיבה שאינה נהוגת לדורות. **כג.** שילפינן מזוזה מסוטה, שכתבה כאגרת פסולה דכתיב בספר. **כד.** דאיתא שם בגמ' שסתם זבחים לשמן עומדין, אבל אשה בסתמא לאו לגירושין עומדת, ומבארים תוס' שאפי' באשה שזינתה תחת בעלה והיא אסורה לו אין אומרים שמסתמא אשה זו לגירושין עומדת, משום שיכול לפרוש ממנה ולא לגרשה. ועי' בשערי אמת (על הלכות מזוזה

כפירש"י (ד"ה והדר ליקבעה) ולזה סגי גז"ש שאינה מופנה לב, וא"ש [למילף] מס"ת או מסוטה לב, ואייתר אפנויי דגט ולא אתיא לגז"ש דהכא, ע"כ הדרין לכללין גט על עלה של זית וסם וסיקרא כשר מכלל ופרט וכלל כמ"ש תוס' גיטין כ"א ע"ב. נמצא למסקנא ולהלכתא אין דבר חוצץ בין רש"י לתוס' דאתיא כתיבה או מס"ת או מסוטה, אבל מגט לא ילפינן דלא הוה חוב ומצוה. וצ"ע קצת בלשון רש"י ל"ב ע"ב ד"ה כתיבה כתיבה, וכבר נתעוררו שם בתוס' ד"ה כתבה אגרת וכו' ע"ש לד.

ואמנם כל זה לענין כתיבה על הספר ובדיו דלא נפקא מיניה אי ילפינן מס"ת או מסוטה, אך לענין ספר אחד ולא ב' וג' ספרים יש נפקותא, אי ילפינן מס"ת מכשירים ב' עורות תפורים כס"ת, ואי ילפינן מסוטה אפי' בשני דפים בעור אחד פסול, והדעת נוטה לחומרא מקשינן והיינו דא"ר יהודה אמר שמואל כתב על שני דפים פסולה וכן ריב"ל בירושלמי פ"ק דמגילה הנ"ל לה.

ובזה נבוא ליישב דברי תוס' התמוהים במנחות ל"ב ע"א ד"ה [דילמא] להשלים וכו' שעמדו עליהם כל חכמי לב לב, חדא הא בירושלמי דמגלה דמייתי מיניה ע"כ פוסל ב' עורות תפורים דומיא דמכשיר ב'

נפק"מ אם ילפינן מס"ת או מסוטה, ומקשינן לחומרא

תמיהה בדברי התוס', ודחיית תי' הביאור מרדכי

עורות בס"ת והיינו תפורים, ותו קשיא שכ"כ בשם פי' הקונטרס והרי רש"י פוסל אפילו ב' דפים בעור אחד. והגאון ביאור מרדכי"ח בהל' מזוזה (מנחות סי' תתקסא ד"ה פ"ה בשני עמודים) כתב, דשמעתין אזלא לרשב"א דמכשיר בפתוחות, ורשב"א ס"ל בתוספתא רפ"ב דגיטין הנ"ל דמדביק הקרעים בגט ונותן לה, ולשיטתיה פירוש הקונטרס כאן דתפירה כשירה אבל לא להלכתא, אלו דבריו ז"ל. וכבר כתבתי לעיל לט דרשב"א לא פליג אלא בנתינה שניה מהשליח לאשה לומר בפ"נ ובפ"נ שהוא דרבנן בעלמא אבל בנתינה ראשונה לא פליגי, וראיה ברורה לזה שהרי בתוספתא שלהי גיטין מייתי עוד הפעם הך דנקרע הגט והתם מיירי מיד הבעל ליד האשה ולא מייתי עלה פלוגתא דרשב"א, ש"מ לא פליג אלא בנתינה שניה של שליח שהוא דרבנן מ.

והנלע"ד בזה דהנה ריש מס' סוטה (ג ע"א) פליגי ר' ישמעאל ור"ע, לר"ע וקנא את אשתו מצוה וחובה ולר' ישמעאל רשות ואדרבא רוח טומאה קרי ליה התם מא, וא"כ לר' ישמעאל לא עדיף סוטה מגט, דכתבו תוס' מגט לא ילפינן דלא מצוה מחויבת היא וה"ה סוטה מב, וע"כ ליכא למילף מזוזה אלא מס"ת וכשר בה תפירת ב' עורות, אלא אנן קיי"ל התם

יישוב התוס', שדבריהם אליבא דר' ישמעאל דילפינן מזוזה מס"ת ולא מסוטה

דבר משה

הכוונה שלוקח את כל המזוזה מהס"ת אלא שאם חסר שורה במזוזה לוקחים מהס"ת [אם אין חסרון של אין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה] ותופרים במזוזה, ומה ששינוי בירושלמי (מגילה פ"א ה"א) שאין כותבין מזוזה אלא על עור אחד היינו כשלא תפרן. לז. מנחות לג ע"א (ד"ה ראוי), הובא לעיל בד"ה גרסינן. לח. למהר"ם בנעט. לט. ד"ה והא דגט. מ. וכ"כ רבינו בחי' חת"ס גיטין (פז ע"ב ד"ה וכתבו). מא. בגמ' שם נחלקו בביאור הברייתא שאין אדם מקנא לאשתו אא"כ נכנסה בו רוח, רבנן אמרי דהיינו רוח טומאה, ורב אשי אמר רוח טהרה, ומסיקה הגמ' כרב אשי שזה רוח טהרה, שכן שנינו בברייתא 'וקנא את אשתו' ר"ע אומר חובה ורבי ישמעאל אומר רשות, ובשלמא אם רוח היינו טהרה היינו חובה לר"ע ורשות לר", אבל אם רוח היינו טומאה וכי יש לאדם רשות וכ"ש חובה כדי להביא עליו רוח טומאה. אמנם צ"ב שמלשון רבינו נראה שסובר שאליבא דר"ה הוא רוח טומאה, ובגמ' נראה שבין לר"ע ובין לר"ה זהו רוח טהרה, ועי' ליקוטי הערות (אות ט). מב. כוונתו לתוס' במנחות (לד ע"א ד"ה נאמר), שכתבו שהטעם שלא ילפינן מזוזה מגט אלא מסוטה וס"ת משום שהם מצוה לדורות וחובה, ומוסיף רבינו, דלרבי ישמעאל שאף סוטה

[ראה רש"י שם ד"ה כתיבה תמה]. לב. היינו שילפינן בגז"ש שלא יחקוק את הכתב על האבן ואח"כ יניח את האבן על מזוזת הבית, וכיון שאין זה משנה ממשמעות הקרא סגי בגז"ש שאינה מופנה. לג. דבעינן כתיבה על קלף ובדיו. לד. שרש"י כתב שם שהגז"ש היא מגט, ושם לא שייך לומר שזה להו"א. ובתוס' שם הקשו כמה קושיות שאין הכוונה לגט, שהרי בגט יש חסירות ויתירות, ואם ילפינן למזוזה היו צריכים להקפיד שלא יהיו כך. לה. הובא לעיל בד"ה גרסינן. לו. מבואר בגמ' שם (לא ע"ב) שרב חלבו אמר שראה את רב הונא שהיה עושה את פרשיותיה של המזוזה סתומות, ומקשה הגמ' שרשב"א היה עושה את פרשיותיה פתוחות ואמר רב הלכה כרשב"א, ובהמשך הגמ' מובא תירוצו של רב נחמן בר יצחק שמצוה לעשותן סתומות ובדיעבד אם עשאן פתוחות שפיר דמי, ומביאה הגמ' ראיא מברייטא דקתני ס"ת שבלה ותפילין שבלו אין עושין מהם מזוזה לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה, ומדייקת הגמ' אבל אם מורידין עושין והרי בס"ת פרשיות שמע ווהיה אם שמוע סתומות ובמזוזה פתוחות ומוכח שבמזוזה עושים פרשיות סתומות, ומקשה הגמ' דלמא להשלים ומבארים התוס' את הקושיא בשם הקונטרס, שאין

כר"ע^מ ומשום הכי ילפינן לחומרא מסוטה. ועכ"פ הרוחנו תירוץ לסתם מתני' דמגלה (ח ע"ב) דלא קחשיב שס"ת נכתבת בשתי עורות משא"כ תפילין ומזוזות, משום דתליא בפלוגתא ובפלוגתא לא קמיירי^מ. והשתא במנחות כדבעי' למימר לימא מסייעא לרנב"י מברייטא הא מורידין עושים^מ, שפיר דחי ליה מהא לא תסייען משום דהך אתיא ע"כ כר' ישמעאל ומותר לתפור ב' עורות למזוזה^מ, והא דמייתי תוס' ירושלמי דמגלה^מ, לא הביא אלא משום דבש"ס דילן אינו מבואר כלל דילפינן כתיבה כתיבה לענין פיסול ב' ספרים במזוזה, אדרבא פשטיה דברייטא משמע דעושים ב' דפים רק שלא יניחום על ב' ספין הא סף אחד כשר, אלא שם נדחק בשינויי דחיקא ליישב ברייתא לשמואל ראוי לב' ספין קאמר אבל פשטיה דברייטא משמע להיפוך^מ, ע"כ מייתי מירושלמי דמגלה מבואר דעכ"פ פסולה על ב' עורות וע"כ ילפינן כתיבה כתיבה וא"כ איך דוחה המדחה להשלים^מ, ותי' תוס' נהי מירושלמי מוכח דילפינן כתיבה לפסול ב' עורות, מיהא הירושלמי יליף ליה מסוטה ופסול אפילו תפורים, והמדחה דוחה מהא לא

תסייען דהא ברייתא כר' ישמעאל ולהשלים ע"י תפירה וא"ש^י.

ולכאורה לפ"ז כדמקשה אשמואל מברייטא דשני ספין הוי מצי למימר ברייתא כר' ישמעאל דאפילו תפורים כשר ושמואל כהלכתא כר"ע ולא הוה צריך לשנויי דחיקא ראוי לשני ספין^{נא}, אלא משום דברייטא בלאו הכי נמי קשיא טובא כפשוטה, דהרי פשוט הקובע מזוזה בשמאל הנכנס פסולה, והקובע נמי בימין הנכנס פרשה א' נמי פסולה עד שיקבע ב' פרשיות בימין, וא"כ איך ס"ד להכשיר ב' דפין בשני ספין ויהיה רק פרשה אחת בימין, ודל הך דשמאל מהכא פסול, ומאי קמ"ל והמ"ל ולטעמך, וע"כ צריך לשנויי ראוי לב' ספין קאמר^{נב}.

וראיתי להגאון ביאור מרדכי שהקשה ממשנה פרק המוציא יין (שבת עח ע"ב), דקאמר קלף כדי לכתוב פרשה קטנה שבתפילין שהיא שמע ישראל, ודוכסוסטוס לכתוב מזוזה היינו ב' פרשיות, א"כ דוכסוסטוס נמי תסגי בכדי לכתוב פרשה קטנה שהיא שמע ישראל^{נב}, ויישב ע"פ דרכו דאתיא דלא כרשב"א

יישוב הקושיא
מהמשנה בשבת

דבר משה

מט. כלומר, איך יכול להשלים מזוזה מס"ת הרי מזוזה בשתי עורות פסולה. נ. כלומר, הירושלמי ס"ל שקינוי סוטה הוא חובה וע"כ יליף מזוזה מסוטה ופסול בב' עורות, אבל הברייטא היא אליבא דר"י שלא יליף מסוטה כיון שסוטה היא רשות ומזוזה היא חובה, אלא יליף מס"ת שמזוזה כשרה בשתי עורות, וע"כ שפיר יכול להשלים, וכ"כ רבינו בחי' חת"ס גיטין שם (ד"ה אמנם). אך צ"ב היכן ביאור זה נכנס בדברי התוס', וכן הקשה בשערי אמת (על הלכות מזוזה ס' רפח בבית אריה דף יח. ד"ה סוף טור ב), ועי' ליקוטי הערות (אות יא) שכתב לבאר שמה שכתבו התוס' 'היה בשלא תפר העורות זה בזה', אין כוונת התוס' שהירושלמי איירי באופן זה, אלא שהמדחה שדחה דלמא להשלים לא ס"ל דינא דהירושלמי אלא באופן שלא תפרן זה בזה אבל אם תפרן כשר, ומש"ה דחה דלמא להשלים. נא. כלומר, הגמ' במנחות (לג ע"א) היתה יכולה לתרץ שהברייטא שמבואר בה ששני דפין בסף אחד כשרה היא אליבא דר"י שמזוזה תפורה כשרה, ושמואל שפסל שני דפין זה אליבא דר"ע שפסל מזוזה תפורה. נב. כלומר, לפי המקשה נראה שהברייטא באה להשמיענו שאם כתב את המזוזה בשני דפין והניחה בשני ספין פסולה, והיה למתוך לומר ולטעמך, והיינו לשיטתך המקשה מה החידוש בברייטא וכי איכא ס"ד שמזוזה בשני ספין תהא כשרה, וע"כ צריך לומר ששני ספין היינו מזוזה הראויה לשני ספין פסולה. ג. שהרי בפרשיות של התפילין

אינה חובה א"כ אף מסוטה ליכא למילף למזוזה. מג. שוקינא את אשתו זו חובה, רמב"ם (סוטה פ"ד ה"ח), שו"ע (אבה"ז ס' קעח סכ"א). מד. דאיתא שם במשנה אין בין ספרים לתפילין ומזוזות אלא שהספרים נכתבים בכל לשון ותפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא אשורית, ומה הטעם שהמשנה לא מביאה שספרים נכתבים בשני עורות, ואילו תפילין ומזוזות פסולים, אלא כיון שזה תלוי במחלוקת [ר"ע ור"י] לא הביאה המשנה ד"ז. מה. ראה לעיל הערה לו שם מובא הסוגיא והראיה לרב נחמן בר יצחק. מו. שהגמ' דוחה דלמא להשלים, ופי' תוס' בשם הקונטרס שנוטל שורה מס"ת ותופר במזוזה, ומבאר רבינו דהיינו אליבא דר"י שיליף מזוזה מס"ת, וכשם שבס"ת כשר ע"י תפירות ה"ה מזוזה. מז. היינו מה שהקשה רבינו לעיל (ד"ה ובה) על התוס' שמביאים את הירושלמי ששתי עורות בלא תפירה פסול אבל אם תפרו כשר, דאדרבה שם מבואר שפסול ב' עורות תפורים. מח. כלומר, בגמ' במנחות (לג ע"א) איתא אמר רב יהודה אמר שמואל כתבה על שני דפין פסולה, ומקשה הגמ' מברייטא כתבה על שני דפין והניחה בשני ספין פסולה הא בסף אחד כשרה אפי' שהמזוזה היא בשני דפין, וסובר רבינו שזהו הפשטות של הברייטא ששני דפין כשר, ומה שהגמ' דחתה שאפי' אם ראוי לשני ספין פסול והיינו שני דפין אין זה אלא שינוי דחוק כדי ליישב את הברייטא אליבא דשמואל אבל הפשטות היא שמזוזה בשתי דפין כשרה.

דתוספתא רפ"ב דגיטין הנ"ל, וכבר כתבתי דרשב"א אין ענין לכאן^י, ולפי דרכנו י"ל דאתיא דלא כר' ישמעאל, אך לפ"ז בין להגאון ובין לדידי לא אתיא מתני' ככ"ע ופליגי בשיעורא דשבת, ולא נ"ל.

ועיין בתי"ט (שבת פ"ח מ"ג) יובן דקושיא מעיקרא ליתא, דפרשה קטנה שבתפילין היינו משום דרגילין לקרות מתוכה ק"ש על מטתו, ואי לאו דרגילין הסופרים לכתוב פרשיות שבתפילין נפרדים זה מזה ועי"ז שכיחי בעלמא ועי"ז רגילין להשתמש בפסוליהם לק"ש על מטתו מש"ה חייב על האי שיעורא, אבל אי לאו הכי משום טעם אחד לחוד לא הוה מחייב, והשתא דלא שכיחי סופרים לכתוב ב' פרשיות מזוזה נפרדים, אע"ג דאי אירע וחסר לו פרשה א' יכול לתפרו מ"מ אין פרשיות שמע על דוכסוסטוס שכיחי ולא רגילי לקרות בהו ק"ש, ע"כ לא מחייב עליו ולק"מ.

נחזור להנ"ל, עכ"פ בגט פסול ב' עורות אפי' תפרם, וכן פסק בש"ע א"ע סימן ק"ל (ס"ז בהג"ה), ובית שמואל סק"ח שם הקשה ממנחות ל"ד ע"ב וצריך אדם לדבק וכו' משמע דיבוק מהני^י, יפה כתב

גט בשני עורות
פסול אפי'
תפרם או
הדיבוקם

ביאור מרדכי התם אין הטעם משום אות אחת ולא ב' אלא^י להדיבוקם שבידו לא יהיה מרגיש אלא אות אחת כפירש"י, וא"כ אפי' אי דיבוק אינו עושה אחד מ"מ הרי בחוץ הוא אחד לעיני רואים ובפנים במשמושו מרגיש אחד מש"ה סגי בדבק אבל בעלמא לא, ולכן דוקא הפרשיות שבפנים מהני להו דיבוק לר' יהודה אבל הבית עצמו אם יעשה ממנו עורות דבוקים י"ל פסול^י, ודפח"ח^י. ומ"ש ב"ש עוד מתוס' סוטה כבר פירשתי לעיל דלא כב"ש^י, ומאי דמייתי מרמב"ם (מזוזה פ"ה ה"א) וטור (יו"ד סי' רפח ס"ד) ס"א, לא נמצא שום דבר אשר יורו כדבריו, ומה שהקשה ט"ז שם (סק"ו) מס"ת שכשר בתפירת היריעות, כבר כתבנו לעיל ס"ב כיון שכך היתה ס"ת של מרע"ה ולא ילפינן גט מס"ת^י.

וע"ש פר"ח בא"ע (סי' קכה ס"כ) בשם תשו' מהר"א ששון דבעי למימר כתיבת הגט צריך ספר אחד אבל לא נתינתו דספר אחד לא קאי אונתן^י, ופר"ח חלק עליו. ובאמת זה תליא אי מקרא נדרש לפניו ולא לאחריו א"כ ספר אוכתב דלקמיה קאי ולא אונתן דלאחריו, אך אנן קיי"ל מקרא נדרש לפניו ולאחריו

דבריו מהר"א
ששון שספר
אחד בגט היינו
בכתיבתו ולא
בנתינתו

דבר משה

משום אות אחת ולא ב', להדיבוקם" וכו', וגם בתיבת 'להדיבוקם' נראה שצריך תיקון וצ"ב. נז. כמו שמבאר רבינו להלן שהבית עצמו צריך להיות מעור אחד וע"י דיבוק אין זה חיבור המחשיבו כאחד. נח. וכ"כ רבינו בחי' חת"ס גיטין פז ע"ב (ד"ה וכל זה), וכ"כ בשו"ת קרן לדוד (סי' ח ד"ה ומה שכתב). ועי"ע בשו"ת רע"א (סי' יא ד"ה אחד) שביאר את הבית שמואל באופ"א. נט. ראה לעיל (ד"ה ואי תקשי) שביאר רבינו שאין חילוק אם נקדע ותפר קודם הכתיבה או לאחר הכתיבה, ובשניהם הגט פסול. ס. שכתב, כתבה בשני עורות אף על פי שתפרן פסולה. ועי' ספר המפתח על הרמב"ם שם. סא. שכתב, ואם כתבה בשני עורות פסולה ואפי' אם ידבקם. סב. ד"ה ולפ"ז יש. סג. ובהגהת רבינו על ספר קסת הסופר (סי' כא ס"ג) כתב רבינו ליישב את קושית הט"ז "שתפירה קרוב להכשיר ודבק קרוב לפסול" [ועי' לקמן ד"ה מיהו], וראה בשו"ת קרן לדוד (שם ד"ה וראיתי) מה שביאר דבריו. ועי"ש שהקשה על מה שכתב רבינו כאן שכך היה הס"ת של מרע"ה, דמ"מ נלמד מס"ת לגט שחיבור ע"י תפירה חשוב כגוף אחד, שהרי גם בס"ת כתוב ספר וכלל אופן כשר ע"י תפירות, וה"ה גט יוכשר ע"י חיבור של תפירות. סד. בפסוק כתוב "וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה", ומי'ספר' ילפינן דבעינן שיהיה ספר אחד ולא שנים, וסבר המהר"א ששון שזהו דוקא לגבי

הטעם שסגי בפרשה קטנה הוא משום שראוי להצטרף עם ג' פרשיות האחרות, ואף במזוזה הוא ראוי להצטרף עם הפרשה השניה ע"י דיבוק וכדו'. נד. ראה לעיל (ד"ה והא דגט) שהביא רבינו את התוספתא לגבי שליח שהביא גט ולא אמר בפ"ג ובפ"נ שיחזור ויתננו לה, ואם נקדע הגט אין מועיל שיחזור ויתננו לה, ולר"ש בן אלעזר ידבק הקרעים ויחזור ויתננה לה, ולפ"ז כתב הביאור מרדכי שהגמ' בשבת היא אליבא דרבנן שאין מועיל להדיבוק ולא כר"ש בן אלעזר. אבל רבינו כבר דחה שם שמדובר שכשמסר לה בתחילה את הגט היה שלם ורק לאחר"כ נקדע, וכיון שרק מדרבנן בעינן לומר בפ"ג ובפ"נ לכן מועיל ע"י דיבוק הגט. נה. הרמ"א שם כתב, דיבק שני עורות ביחד ע"י דבק וכתב עליהם גט פסול מספק, והקשה הבית שמואל מדוע לא מועיל הדיבוק הלא מבואר במנחות (לד ע"ב) לגבי תפילין של יד שכותבה על עור אחד ואם כתבה בארבע עורות והניחה בבית אחד יצא אבל צריך לדבק אותם לדעת רבי יהודה, שנאמר והיה לך לאות ולא אותות, וכשם שמבחוץ [- הבית החיצון של תפילין של יד] צריך להיראות אות אחת, כך אות אחת מבפנים דהיינו שהארבע פרשיות צריכות להיראות כקלף אחד, ואם הדיבוק הרי הם נראות כאות אחת. ומשמע שדבק מועיל להחשיבים כאחת. נו. נראה דהלשון כאן צריך תיקון, ואולי תיבת 'אלא' שייכת לעיל, וצ"ל "אין הטעם אלא

א"כ קאי ספר אוכתב ואונתן ודלא כמהר"א ששון, עיין זה במס' ר"ה ט' ע"ב^ס וזבחים כ"ד ע"ב^ס, ועמ"ש הריטב"א (סוכה כט ע"ב ד"ה והא דאמרין) ס' ור"ן בשם הראב"ד^ס ר"פ לולב הגזול ולקחתם לכם ביום הראשון אי דווקא דראשון ולא כל ז' אי קאי אלפניו אלכם או גם לאחריו אהדר ע"ש. מיהו משמע ודאי דוכתב ונתן מישך שייכי אהדדי, דהרי בגיטין כ"א ע"ב הנ"ל דרש מיניה כלל ופרט וכלל כמ"ש תוס' ד"ה תלמוד לומר ע"ש^ס, ע"כ אין לחלק.

וראיתי בתשובת מהר"מ מינץ זוטא^ע (סי' א ד"ה ובזה מיושב) ע"א, במ"כ נשתבש במ"ש ס"ת לא איכפת בכתיבה אלא בקריאת ס"ת, ושיבוש הוא כי אין קריאה בס"ת כשר מצוה מן התורה, דללמוד יכול ללמוד אפי' בס"ת כל שהוא, ולקרות בציבור ליכא מן התורה כמ"ש תוס' רפ"ב דמגלה (יז ע"ב ד"ה כל) ע"ב,

דעת מהר"ם מינץ שבס"ת העיקר הוא הקריאה, ודחיית דבריו

ועיקר המצוה שמתחייב מן התורה כל אחד מישראל לכתוב ס"ת לעצמו, ואחר שכבר נכתב איכא פלוגתא בין אחרונים, איכא מאן דס"ל אם אח"כ נותנו לבה"כ צריך לכתוב לו ס"ת אחר כי צריך לקיימו לעצמו ולא ליתנו לציבור ויש חולקים כי יצא ידי חובתו בכתיבה ועיין בזה בס' בני יונה (סי' רע סק"א) ע"י, ועכ"פ לית מאן דס"ל כהנ"ל.

והנה בתפילין של ראש (אומרים) [איתא] במנחות ל"ד ע"ב ת"ר יכול יכתבם על ד' עורות וכו' ע"ש^ע, ובמשנה פיי"ח דכלים (מ"ח) מבואר דהיו רגילים בתפילין תפורים ד' קציצות זע"ז והיו מתירין התפירות וחוזרים ותפורים יחד^ע, וכבר נתעורר בזה בתשו' מנחם עזריה סי' (למ"ד) [ל"ח] (ד"ה עוד שמעתי) ע"י, וכן משמע עוד בסנהדרין פ"ט ע"א אי הכי תפילין נמי וכו' ע"ש^ע, א"כ מוכח

ראיות דתפירה בתפילין חשיבא חיבור, וקושיא על זה

דבר משה

ו'ונתן' הכל מישך שייכי אהדדי ודלא כמהר"א ששון. ע. היינו רבי משה מינץ אב"ד אובן ישן, וכינוי זה כתב רבינו להבדילו משו"ת מהר"ם מינץ הקדמון. ע"א. שם כתב ליישב את קושיית הט"ז (אבה"ז סי' קל סק"ו, הובא לעיל ד"ה נחזור) מאי שנא גט שכתב ע"ג שני עורות ואח"כ תפרן שפסול מס"ת שנכתב ע"ג עורות ואח"כ תופרם שכשר, ותיריך שבגט העיקר הוא הכתיבה וכיון שבשעת הכתיבה לא היה ספר אלא שני עורות פסול, אבל בס"ת הכתיבה אינה עיקר אלא הקריאה ובשעת הקריאה בעינן שיהיו תפורים. ע"ב. בליקוטי חבר בן חיים (ח"א בהגהותיו על רבינו, דף לד ע"ב) הקשה, שהרי בקריאת פרשת זכור, גם תוס' מודים שיש חיוב מן התורה, וכן שיטת הרמב"ן (דברים כה, יז), ועי' ליקוטי הערות (אות יד) מה שתיריך בזה. ע"ג. ועי"ע פתחי תשובה (י"ד סי' רע סק"ג) שהביא מחלוקת האחרונים בזה. ע"ד. בגמ' שם איתא, ת"ר יכול יכתבם על ד' עורות וינחם בד' בתים בד' עורות, ת"ל ולזכרון בין עיניך זכרון אחד אמרתי לך ולא ב' וג' זכרונות, הא כיצד כותבן על ד' עורות ומניחן בד' בתים בעור אחד. ע"ה. לגבי תפילין שנטמאו בטומאת מת, מתיר את הקציצה [-בית] הראשונה ומניח אחרת תחתיה וכן בשני בשלישי וברביעי, ולאחר שהחליף את הרביעי התפילין אינן טמאות בטומאת מת אלא בטומאת מגע מת. ומוכח שמועיל תפירה כדי לעשותם אחד. ע"ו. שכתב שיש מתחכמים לעשות את התפילין של ראש מארבעה עורות נפרדים, והלא בגמ' במנחות מבואר שצריכים לעשותם מעור אחד. וכתב שאפשר שיצא להם כן מהמשנה בכלים הנ"ל שמשמע שכל בית היה מעור נפרד [ומסיק שם, שמא אם תפרם יחד נחשבים כאחד, כדברי רבינו להלן]. ע"ז. בגמ' שם מבואר שזקן ממור אינו חייב אלא אם הוסיף על דבר שהיה כשר מתחילתו ובא הזקן והוסיף אבל אם הוסיף על דבר שלא היה כשר מתחילתו אינו חייב,

כתיבה כמו שכתוב "וכתב לה ספר", אבל "ונתן בידה" דכתיב לאחריו לא דרשינן ספר אחד. ס"ה. שנחלקו שם מה מעכב את היובל, האם תקיעת שופר, או שילוח עבדים, או החזרת שדות לבעליהן, או שכולם יחד, ומבואר שם בגמ' שדעת חכמים שכולם מעכבים את היובל וטעמם שמקרא נדרש לפניו ולפני פניו ולאחריו, ובפסוק כתוב (ויקרא כה, ט-יא) "והעברת שופר תרועה בחודש השביעי וגו', וקדשתם את שנת החמישים וקראתם דרוור בארץ לכל יושביה יובל היא וגו', לא תזרעו ולא תקצרו את ספיחיה וגו'", וכן פסק הרמב"ם בהל' שמיטה ויובל פ"י הי"ג. סו. לענין קבלת הדם בשמאל שחכמים פוסלים ור"ש מכשיר, ומבואר שם בגמ' שנחלקו בדרשת הפסוק "ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן על קרנות מזבח העולה", ת"ק סבר מקרא נדרש לפניו ולאחריו, ור"ש סבר מקרא נדרש לאחריו ולא לפניו, ופסק הרמב"ם (ביאת מקדש פ"ה הי"ח) כחכמים. ס"ז. שכתב שם שאין הטעם שבעינין לכם ביום הראשון משום דכתיב 'לכם' ואח"כ כתוב 'ביום הראשון' ומקרא נדרש לפניו, שהרי קודם כתוב גם 'ולקחתם' ודרשינן ללקיחה תמה ולקיחה לכל אחד ואחד, ואם הפסוק נדרש לפניו היה דין זה נוהג רק ביום הראשון ולא בשאר ימים, אלא הטעם שלכם נוהג רק ביום הראשון משום שחומר לכם אינו בגופן של ארבעה מינים אלא שהחמיר הכתוב ביום הראשון ולא בשאר ימים. סח. ל"מ שם. סט. הגמ' שם מביאה מקור לדין של ר"י הגלילי שאמר שאין כותבין את הגט לא על דבר שיש בו רוח חיים ולא על גבי אוכלין, דכתיב 'וכתב לה ספר כריתות' אין לי אלא ספר מנין לרבות כל דבר ת"ל וכתב לה מ"מ, א"כ מה ת"ל ספר, מה ספר דבר שאין בו רוח חיים ואינו אוכל אף וכו'. והקשו תוס' הרי 'וכתב' כלל ו'ספר' פרט ואין בכלל אלא מה שבפרט, ותידעו שאח"כ יש שוב כלל 'ונתן' ודרשינן אין בפרט אלא מה שבכלל. ומ"מ מוכח ש'וכתב'

שו"ת

חתם סופר

המבואר

שו"ת

חתם סופר

המבואר

חלק אורח חיים

[סימנים קכ-רח]

זאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל

תשובות שאלות

לכל הדבר הקשה אשר הביאו אל משה ספרא רבה,
גאון ישראל וקדושו, רכבו ופרשיו, בוצינא קדישא, חסידא ופרישא,
ריש מתיבתא וריש גלותא, מאור עיני ישראל, רבן של כל בני הגולה

רבינו משה סופר זצוק"ל

אב"ד ור"מ דק"ק פרעסבורג המעטירה

עם ביאור דבר משה

בו יבוארו דברי רבינו, ויבואו בו בהרחבה סוגיות הגמרא והפוסקים שדן
בהם רבינו, בתוספת ליקוט של הערות וביאורים נחוצים מדברי האחרונים
שדנו בדבריו, והשוואת דברי רבינו לדבריו שבשאר חיבוריו

ועם תמצית הדינים העולים מדברי רבינו בכל תשובה

יד"ל ע"י

דניאל בנימין ראטה

תשרי תשפ"ז

כל הזכויות שמורות
לשו"ת חתם סופר הוצאת ראטה
שעל ידי מוסד התעודרי

אין להעתיק, לצלם, לשכפל, להדפיס,
לתרגם, לאחסן במאגר מידע, או להפיץ
שום חלק מספר זה, בכל צורה או אמצעי
שהוא, אלקטרוני או מכני, ללא רשות
מפורשת בכתב מאת המוציא לאור.

All Rights Reserved

HISORERI-AWAKENING

20 Miller Rd.

Lakewood, NJ 08701

chasamsoferhamevoar@gmail.com

No part of this publication may
be reproduced, copied, stored in
a retrieval system, transmitted, or
distributed, in any form or by any
means, electronic or mechanical,
without prior written permission
from the publisher.

עימוד עיצוב והדפסה ע"י:

מכון עלה זית

עריכת ספרים מהחל עד גמירא
Alehzayis@gmail.com | 732.513.3466

תוכן כללי

תוכן התשובות.....	1
שו"ת חתם סופר סימנים קכ-רח....	א
מילואים.....	תסג
תוכן מפורט.....	תקיז
מפתח ספרים.....	תקכט
מפתח ערכים.....	תקעג
לוח ראשי תיבות.....	תקצה

תוכן התשובות

תשובה קב	הכשרת יורות של י"ש לפסח	א
תשובה קכא	מצות מקמח של טירקשע ווייץ	ב
תשובה קכב	באיסור אכילת קטניות בפסח	ו
תשובה קכג	ריחיים שנמצא בהם גרגיר מלח	יב
תשובה קכד	חמץ לאחר הפסח אם יש לאו באכילת קרבן פסח מבעו"י ק"פ במי שאין לו קרקע	טז
תשובה קכה	בסוגיית הגמ' במנחות צה ע"ב	כג
תשובה קכו	חטים שיש ביניהם כעין שומין	כו
תשובה קכז	בענין שיעורים	כט
תשובה קכח	קצירת חטים של נכרי לפסח נטילת שכר על קבורה חטים שירדו בעבים לשתי הלחם	מז
תשובה קכט	תערובת חטים מחומצות או כעין שומין	נא
תשובה קל	הכשר רערין של חרס לפסח	נח
תשובה קלא	בדיקת חמץ במכירת י"ד הפקר בחמץ שלא בא לעולם	סב
תשובה קלב	חטים שנתרככו המין הראוי למרור ולכרפס	סג
תשובה קלג	לקח י"ש בלא פיסוק דמים ולא מכרו לנכרי	סז
תשובה קלד	קנה חטים קודם פסח והגיעו בפסח	עג
תשובה קלה	דין צוקר בפסח	עה
תשובה קלו	בדיקת חטים לפסח נתינה בעל כרחו	עט
תשובה קלז	מצה של טבל חמץ נוקשה	פד
תשובה קלח	נפה של קמח שריקדו בה מצה כתושה בפסח	פה
תשובה קלט	המקדיש קרבן פסח בזה"ז	צד
תשובה קמ	שיעור אכילה במרור ובמצה ובאכילת קדשים	ק
תשובה קמא	בסוגיא דממחרת השבת אם היתה מיתה בישראל אחר מ"ת בטענת למה נגרע	קה
תשובה קמב	נישואין בשלשת ימי הגבלה	קיג
תשובה קמג	בענין מחצית השקל קרבן העומר ואיסור חדש אמירת חטים אלו לפסח שהחיינו בקידוש שבביהכ"נ	קטז
תשובה קמד	מילת וקבורת נפלים ביו"ט שני	קכא
תשובה קמה	כתיבת גט לחולה ביו"ט שני	קכה
תשובה קמו	חימום מים ביו"ט שני לצורך טבילה	קלט
תשובה קמז	הוצאה ביו"ט במכשירי אוכל נפש	קמב

תשובה קב

הכשרת יורות של י"ש לפסח

שלום וכ"ט לתלמידי הותיק הרב החרוץ ושנון המופלג בתורה כמו"ה ליפמאן^א ג"י אב"ד דק"ק סאבאטקא יע"א.

ג"ה הגיעני, נפשו היפה בשאלתו נידון הכשר יורות ששורפין בהן י"ש של חמץ כל השנה להכשירם^ב ליי"ט של פסח לבשל בהם י"ש מפירות. אהובי תלמידי, הלואי ישתקע הדבר ולא יעשה כן בישראל לגמרי, ואשרי מי שיכול לעשות חדשים, אך לא ישמעו לאסור לגמרי כי הוצאה מרובה וכמה אנשים פרנסתם ומחיתם בכך, על כן על כרחנו להכניס עצמינו בשערי היתר, ושומר נפשו ירחק ממנו^ג.

הנה מטעם שאין בכלי ס' נגד כל הכלי ונותן טעם לפגם^ה ליכא ביי"ש וכן ג"ט בר ג"ט מחמת חורפיה^ה, מ"מ יפה כתב הגאון מחצית השקל סי' תנ"א סק"מ^ט שהרי אין השכר כולו חמץ, מסתיין שהעיד הרא"ש (פסחים פ"ג סי' א) דשכר שעורים שלנו יש בו כזית בכדי אכילת פרס וחייבים עליו כרת, אבל

יש להתייר משום ביטול בשישים

עכ"פ גם מים יש בו, ומכ"ש ביי"ש נהי שאנו אוסרים ומחייבים על הזיעה שע"י בישול והוא חמץ ממש עיין תשו' באר יעקב^א, מ"מ איננו נעשה רק מחמץ כי יש בו מים וגם מינים אחרים, וא"כ נגד חלק החמץ שבו אפילו יהיה מחציתו י"ל הכלי ס' נגדו ומי הגעלה אין נעשין נבלה קודם זמן איסורו^ב.

ואי משום שמדבקים בצק בסתימת הכובע המתקשה שם, בודאי צריך השגחה לנקותו היטב מזה טרם הגעלה, ואם אולי ישאר פירור אחד כל שהוא בטל בס', והיי"ש הלא מסננין אותו קודם פסח במסננת של לבד כנהוג^ג, ועכ"פ ינהגו כן ביי"ש של פסח, ועיין מג"א סי' תמ"ז סק"ג י"ד.

ובכל זאת אין דעתי נוחה, מפני שא"א להוציא ריח פיטום הקשה והחרוף של י"ש המחומץ וטועמים אותו בפסח^{טו}. ע"כ צויתי והוריתי טרם ההגעלה לבשל בהיורה והכובע וכל הקנים לבשל בהם מי אפר שקורין לוי"ג גם טו אפר הרבה שיהיו

במקום שמדבקים בו בצק צריך לנקות היטב

צריך גם לפוגם ע"י אפר, ולנקות בתחתית ולהסיר את הקנים

דבר משה

נבילה, ולא רק בבשר בחלב, ולכן לפי"ז כל הי"ש היה צריך להחשב לחמץ והוא לן לשער כנגד כל הי"ש הבלוע בכלי, וכיון שאין במי ההגעלה ששים כנגד הכלי עצמו הם היו צריכים להאסר ולאסור את הכלי [ומש"כ רבינו מ'י ההגעלה נראה דכוונתו שמי ההגעלה היו צריכים להאסר מחמת שהי"ש נעשה נבילה], אמנם כיון שחמץ לפני זמן איסורו הוא עדיין היתר לכן לא אמרינן דנעשה נבילה, וכמש"כ המג"א (סי' תמז ס"ק לח) דלא אמרינן חנ"נ בחמץ קודם הפסח כיון שעדיין הוא היתר וכמבואר ברמ"א (יו"ד סי' צד ס"ו) דבהיתר לא אמרינן חנ"נ, ולכן אין מי ההגעלה אוסרים את הכלי. וכע"ז כתב רבינו לעיל סי' קט (ד"ה אך) לגבי י"ש של שוועשבען שנתערב בו י"ש של תבואה. יג. דבלא סינון היה חוזר וניעור בפסח ולא היה בטל, דחמץ בפסח במשהו. כמבואר ברמ"א (סי' תמז ס"ד) דבדבר יבש שנתערב קי"ל אמרינן דחוזר וניעור בפסח, וכ' הרמ"א דלכן פת שנפל ליין אע"פ שנטלו אסור בפסח דחיישין שמא נשארו בו פירורין ונותנין טעם בפסח. יד. המג"א שם כתב על הרמ"א הנ"ל שאם סינון את היין קודם הפסח מותר לכו"ע. טו. בדן ריחא בפסח נחלקו הראשונים, והובאו הדעות ברמ"א (סי' תמז ס"א). טז. אולי צ"ל עם.

א. רבי אליעזר ליפמאן הירש ז"ל. ב. ע"י הגעלה. ג. עפ"י לשון הכתוב במשלי (כב, ה). ד. ע"י טור (יו"ד סי' קכא [ב]) שכתב שאין שום כלי מחזיק שיעור ששים כנגדו (וכ"כ הש"ך סי' צג סק"א וסי' צח ס"ק יא). ולכן לא מהני הגעלה, כיון שהכלי חוזר ובולע מהאיסור, כמבואר בטור ושו"ע (או"ח סי' תנב ס"א). ה. דבאינו בן יומו אפשר להגעיל אף שאין ששים כנגדו, כמבואר בטור ושו"ע או"ח שם. ו. כיון שהוא דבר חריף [כדמסיים רבינו], ועי' מג"א (סי' תמז ס"ק כה) שדן לאסור בזה משום דמחליא ליה לשבח עיי"ש, והביאו רבינו לעיל סי' קח (ד"ה ואע"ג). ז. ע"י טור ושו"ע או"ח סי' תנב שם, דבהגעלה קודם זמן האיסור מותר אפילו כשאין ששים כנגדו, משום דהוי ג"ט בר ג"ט דהתירא. ח. ולכן אין בו היתר דנותן טעם לפגם (עי' הערה ו), וכן אין היתר דנ"ט בר ג"ט בדבר חריף כמבואר בטוש"ע יו"ד רס"י צו, ובש"ך שם (סק"ב). ט. בבאיור דברי המרדכי שהביא המג"א שם. י. שאינו כשכר המדי דאיתא במשנה שם שאין בו כרת. יא. או"ח סי' תמב, דף טו ע"א ואילך. וביאר שם שיי"ש מתבואה דינו כחמץ ממש ולא אמרינן שהוא זיעא בעלמא. יב. כוונת רבינו לפי מה שפסק הרמ"א (יו"ד סי' צב ס"ד) דאמרינן בכל האיסורים חתיכה נעשית

חזקים מאוד, והם מפגימים הטעם בלי ספק כמ"ש המחבר ב"ד סי' צ"ה (ס"ד)^י, ולא חשו לקושיות ש"כ וט"ז שם^י, ועיין בתשו' חכם צבי סי' ק"א^י ותשו' צמח צדק סי' צ"א^כ ועיין פרמ"ג שם^{כא}, ומכ"ש בהתירא בלע טרם זמן איסורו, והוא כלל גדול בזה בלי פקפוק. אך צריך השגחה גדולה לנקות היורה בתחתיתו ולהסיר משם הקנים ע"י אומן^{כב}, או לכל

הפחות להניח עליהם ועל מקום הטלאי גחלים. ואחר כל זאת שומר נפשו ירחק משתיית יי"ש בפסח^{כג}, אבל אין לאסור להם אחרי התקונים הללו.

הנלע"ד כתבתי וחתמתי בברכה א"נ, פ"ב כאור בוקר ליום עש"ק כ"א שבט תקצ"ה לפ"ק. משה"ק סופר מפפד"מ

תשובה קבא

מצות מקמח של טירקשע וויין

ואין חטים וקמח מצוי בנקל לעניי ישראל כדי סיפוקם ליי"ט של פסח ועוללים מבקשים לחם, וחכם בן אחד^א בעירו המציא לעשות מצות מקמח של טירקשע וויין^ג לאכול מלילה הראשונה ושניה ואילך^י, רק להזהיר שלא ללוש במים חמין כדרך שרגילין ללוש כולי

ששון ושמחה ישיגו לתלמידי האהוב וחביב החרוץ המופלג מו"ה ברוך פרענקל^א נ"י.

נעימות בימינו הגיעני היום, ושם נאמר היות כי בעו"ה היוקר הוה בעולם ואחינו בני ישראל מדוכאים בדקדוקי עניות וחצי רעב נשתלחו

דבר משה

חמץ בעין (שו"ת יד יצחק ח"ג סי' רפ, שו"ת לבושי מרדכי תנינא יו"ד סי' סו ועיי"ש שראה כן שהיו מדביקים ביורה ובקנים בצק של חמץ שאור והיתה כולה מלאה חמץ שאור). **כג.** עי' ליקוטי הערות (סוף הסימן) מה שהובא שם מדברי האחרונים בביאור הטעם שכתב רבינו דשומר נפשו ירחק מזה. **א.** רבי יעקב ברוך פרענקל-ענגלאנדער ז"ל. **ב.** אולי צ"ל וחכם **אחד בן עירו**. **ג.** המכונה בזמנינו תירס. [ונקרא טירקשא וויין, דהיינו חטה טורקית, כי היה מצוי בטורקיה]. **ד.** כלומר לאחר שיצא יד"ח אכילת מצה בלילה הראשונה ולאחר שיצא יד"ח בלילה השניה, אבל אין הכוונה לצאת בזה ידי חובת אכילת מצה (כן נראה מהמשך דברי רבינו).

יז. לגבי קערות של בשר שהיה שומן דבוק בהן והודחו ביורה חולבת ולא היה ששים כנגד השומן, דבסעיף ג שם איתא דנאסרות, ובסעיף ד כתב השו"ע שאם נתנו אפר במים חמין שביוורה קודם שהניחו הקדרות בתוכה מותר, דע"י האפר הוא נותן טעם לפגם. **יח.** הש"ך שם הקשה דלא נמצא דין זה בשום פוסק, ואדרבה משמע מהפוסקים שאין שום תקנה להגעיל כלי בן יומו אא"כ יש ששים במים כנגד הכלי. ועוד הקשה מדברי התוס' והרא"ש בחולין (ק ע"ב). והט"ז הקשה על דין זה מדברי המהרש"ל ומדברי הרמ"א לעיל סי' פז. **יט.** שיישב את קושיות הש"ך. **כ.** שיישב את קושיית הט"ז. **כא.** שדן בדברי הש"ך והט"ז, וכן בדברי הצמח צדק והחכ"צ. **כב.** שמא יש שם בצק או שאר

דינים העולים מדברי רבינו - תשובה קב

יורות ששורפין בהם יי"ש של חמץ ורוצין להכשירם לפסח לבשל בהם יי"ש מפירות, אפשר להכשירן בהגעלה^[א], וקודם ההגעלה יש לבשל שם מי אפר חזקים, וכן לנקות את תחתית היורה ולהסיר משם הקנים או להניח עליהם גחלים. ומ"מ שומר נפשו ירחק משתיית היי"ש בפסח.

[א] ועי' שד"ח (אס"ד מערכת חמץ ומצה סי' ז אות ט) שהביא את דעות האחרונים בזה.

שתא משום גזירת קטניות דלא אתי למיחלף ללוש קמח מדגן גמור בחמין^ה, אלא ילושו במים קרים ויאפו בכל דקדוקי מצות, אלו דבריו.

לולי שכתב מעלתו שעניים בגלילותיו מצפים ועומדים על תשובה שלי ושצריך למחר ולהחיש מעשה תשובתי כי הזמן בהול וממשמש ובא, לולי כן לא הייתי עט ממחר בתשובה לדון בדבר חדש מה שלא שערס אבותינו והייתי נמלך בגדולים ממני, אך להיות עיניהם של עניים נשואות ומיחלים לתשובתי כפי דבריו, על כן אראה מה ישם ה' בפי והוא יצילנו ממכשול.

וראשון תחלה אומר מ"ש מעלתו שלא מצא שום רמז ורמיזה בהש"ס שיהיה טירקשע ווייץ מין קטניות, ושהחכם שבעירו הביא ראיה שהוא מין חטים^י מסוף כתובות (ק"א ע"ב) דאמרינן שהמתים עתידין לעמוד בלבושיהם ק"ו מחטה שנקברה ערומה ויוצא בכמה לבושים, והטירקשע ווייץ יוצא בכמה לבושים, ומעלתו דחה עפ"י מ"ש מהרש"א בחדושי אגדות שם דלאו דוקא חטה אלא כל מיני דגן וש"ס

ראיה מכתובות שהוא מין חטים, ודחיית הראיה

אקרא קאי דכתיב ויציצו מעיר כעשב הארץ דמיירי מתחית המתים וסמוך ליה יהי פיסת בר בארץ דמיירי מפת חטים שלעתיד לבא ע"כ נקט חטים^י, אלו דברי מעלתו ויפה דחה. ונ"ל גם כוונת החכם היתה רק לומר שאין ראיה מש"ס שאיננו מין דגן שהרי יש לו סימני דגן דאמרו חז"ל שיוצא בכמה לבושים וא"כ אין לנו ראיה שהוא מין קטניות ואפשר שהוא דגן, כן נ"ל כוונת החכם נ"י.

ונראה דלא נחית לזה אלא משום דדיק בשמא שקורין למין חטי התוגרמה^ה, ולפע"ד לא חטי ומיניהו כלל. חדא דמבואר במס' ע"ז (סא ע"ב) גבי ארבא דטבעה בחישתא דחיתי אית להו צירי^ט, והני לית להו צירי אלא סגלגלות^י נינהו. והרא"ה^י רצה לחלק בין חטים לשעורים^כ, והר"ן בפסחים^כ בסוגיא דליתתה פליג דאדרבא שעורים חמורים מחטים^כ, וכן הוא בסתרי תורה^ט דחטים ושעורים תרווייהו אית להו צירי ובשעורים^ט עדיפא מדחטא, ואי ס"ד הני מיני דחטא נינהו ליפלגו בחטים גופייהו בין הני דאית להו צירי להני דלית להו^י.

ראיות שאינן מין חטים

דבר משה

ולתת אם נתבקעו השעורים אסורות, ואם לא נתבקעו מותרות. ובהמשך הגמ' מובא שמר עוקבא אמר דלא בעינן שהתבקעו ממש אלא אפי' כל שאילו מניחם ע"ג החבית והם מתבקעות, ושמואל אמר נתבקעו ממש בעינן. וכתב הרא"ה דהני מילי בשעורים, אבל חטים כיון שאית בהו צירי והיינו סדק כמאן דנתבקעו דמי. יג. מ ע"א (יב ע"א בדפי הרי"ף) ד"ה ואי. יד. הר"ן דחה את הרא"ה, וכתב שהחילוק בין שעורים לחטים הוא דוקא לענין יין נסך שנפל ע"ג ענבים שאמרינן שכל שאינן מבוקעות ידיחם והם מותרות, וחטים כיון שיש בהם סדק הרי הם כמבוקעות ואסורים, אבל לגבי חמץ אמרינן איפכא שחטים קילי משעורים, מפני שחטים הם קשות ואינם ממהרות להחמיץ. טו. כוונתו לדברי האריז"ל בספר הליקוטים פ' עקב סי' ח וז"ל, והנה אנו רואים בחוש כי יש בגריר החטה סדק בוקע ויורד בעומקה והוא קצר ובשעורה סדק ארוך ואינו מעמיק בתוכה כלל לפיכך יש מן המפרשים מי שסובר שקרוב חימוצן של חטים דאית בהו צירי כמו שאמרנו לאסרן בפסח יותר מחימוצן של שעורים כל זמן שלא נתבקעו שאין המים שהם סוד החסד ממהרים להכנס בשעורים סוד הגבורה להיות כלאים זה בזה ולחמצן שאין סדק שלהם כונס משקה כמו של חטים וכו', עכ"ל. טז. נדצ"ל ודשעורים. יז. כלומר אם חטי תוגרמה הם מין דגן אף שאין להם צירי [סדק],

ה. ראה להלן הערה לב. [וע"ע בבית יוסף ריש סי' תנג (ד"ה ובהגהות) שהביא מהראשונים עוד טעם לאסור קטניות, דשמא תבואה מעורבת בהם]. ו. עיין בדרשות חת"ס ח"ב דרשה לשבת הגדול שנת תק"ע (עמ' רמג ד"ה והנה הקדמונים) שהביא את דברי החכם. ז. כלומר, החכם רצה להוכיח מדברי הגמ' שחטה יוצאת בכמה לבושים שהטירקשע ווייץ שיוצא בכמה לבושים הוא ממין חטה, ודחהו השואל [ע"פ המהרש"א] שחטה שמוזכר בפסוק אינו דוקא אלא לכל מיני דגן וא"כ אין ראיה שטירקשע ווייץ הוא מין חטה. ח. וכיון ששמו 'חטי' סבר שהוא מין דגן. ט. בגמ' שם איתא דההוא כרי דחטי שנפל עליו חבית של יין נסך, והתיר רבא רק למכור את החטים לגוי ולא לאוכלו, והקשתה הגמ' הרי שנינו שם במשנה שאם נשפך יין נסך על גבי ענבים ידיחן והן מותרות, ואם הן מבוקעות אסורות, ותיצא הגמ' שאני חטים הואיל ואגב צירייהו כמבוקעות דמיין, כלומר כיון שיש להם סדק בצידן נחשבות כמבוקעות. [ומש"כ רבינו "גבי ארבא דטבעה בחישתא", ליתא שם, אלא בפסחים (מ ע"ב), ועמד בזה בליקוטי הערות]. ומשמע שסימן החטים הוא שיש להם סדק בצידן, אבל הני חטי תוגרמה אין להם סדק אלא הם חלקות. י. עגולות וחלקות. יא. הובא בר"ן שהביא רבינו בסמוך. יב. לגבי הא דאיתא בפסחים (מ ע"א) שאין לותתין את השעורים בפסח, עבר

ובסנהדרין ע' ע"ב אמרינן עץ שאכל אדם הראשון חטה היה שאין התינוק קורא אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן, וע"ש מהרש"א חדושי אגדות י", וידוע שאין ראוי לומר כן על חטים התוגרמים האלו שעיקרם להלעט האווזות ותרגולים, ומעט מדינות שיאכלום בני אדם אפילו בשני בצורות ודוחק גדול. ואמרינן בפרק אלו טריפות (חולין מג ע"ב) גבי תורבץ ושט עדיף מדיחיתא ובציר משערתא ט', ש"מ דחיתים ושעורים קרובים להיות שוים בשיעוריהם באורכן, וידוע שאין כן מדת אורך הני טירקישע ווייץ, וכן יש ללמוד ממ"ש מג"א סי' כ"ז ס"ק י"ח וק"ל. ויעיין ר"פ העור והרוטב (שם ק"ז ע"ב) כדרך שבני אדם מוציין לזריעה חטה בקליפתה, ופירש"י היא אותה הקליפה שהחטה ושעורה טמונים בתוכה כשהם שבולת כ", וידוע שהני חטים התוגרמים אין להם שום קליפה כ", וגם אין להם סובין ומורסן שהזכירו חז"ל גבי חטים ושעורים ועיין שבת ס"פ כלל גדול (עו ע"ב) כ". ומ"ש החכם הנזכר שעומדים בכמה לבושים, היינו זנבות השיבולים שהשיבולים טמונים בתוכם אבל לא שיש להפרי שום קליפה כלל כידוע.

ומ"מ אין לנו ראייה אלא שאיננו חטה כשמו וויטץ, אבל שלא יהיה ממני דגן אין לנו ראייה, אע"פ

אפשר דמ"מ
הוא מין דגן,
אבל נסמך על
האחרונים ש'
שהוא מין
קטניות

שתמונתו סגלגלי כקטניות, מ"מ אפשר היה שיהיה ממין דגן, שהרי ר' יוחנן בן נורי ס"ל אורז מין דגן הוא וחייבים על חמוצו כרת כ", והרבה מן הראשונים ס"ל דאורז היינו מה שקורין היר"ש עיין מג"א סי' ר"ח סק"ט י", והיר"ש סגלגל טפי ואפ"ה ס"ל לר"י בן נורי מין דגן. ונהי דלית דחש ליה לר"י בן נורי כמבואר בפסחים קי"ד ע"ב כ", מ"מ מוכח דאפשר להיות מין דגן סגלגל. ומ"מ די לן שהוצאנוהו מחשש חטה ולא ניזל בתר שמא כ", ומעתה בואו ונסמוך על קבלת אבותינו רבותינו מהר"מ לובלין בתשובה סי' ע"ח שקיבל שהוא מין קטניות כ"ה והגאון חק יעקב ואליה רבה ופרי מגדים רס"י תנ"ג, ואין לזוז מקבלת הגאונים הללו.

לבן אין ספק שאם נפל לתבשיל בפסח לא בעי ס' וסגי ברובא כמ"ש האחרונים הנ"ל כ"ט. ומ"ש בפרי מגדים הנ"ל דנוקשה לא הוי' ועמד מעלתו בזה, שפתיו ברור מללו, דבפ"ה מחמץ ומצה (ה"ב) השיג הראב"ד על הרמב"ם דנהי דחמץ גמור לא הוי נוקשה מיהא הוי, ואמת שהרב המגיד פירש דברי ראב"ד על בבא דמי פירות, אך החק יעקב (סי' תג סק"ד) הביין דקאי אמיני קטניות כ"ה דס"ל לראב"ד דנוקשה הוי, ואהא כתב פרי מגדים דליתא אפילו נוקשה לא הוי

אם נפל
לתבשיל בפסח
כשל ברוב, ואינו
כחמץ נוקשה

דבר משה

החופה אותה בעודה שבולת. כב. וכן הוכיח רבינו בחי' חולין קיז ע"ב ד"ה העור. כג. שם הוזכר שיש להם סובין ומורסן [וכן בב"ק צט ע"ב]. שמבואר שם שהסובין והמורסן אינם מצטרפים להשלים שיעור גרוגרת לחייב על הוצאה בשבת, אבל לגבי שיעור חלה מצטרפים. ומוכח שבחטים איכא סובין ומורסן, אבל בטירקישע ווייץ אין. כד. ברכות לו ע"ב, פסחים לה ע"א, קיד ע"ב. כה. שמביא שם שיש מפרשים שאורז הוא רי"ז ודוחן הוא היר"ז, ויש מפרשים איפכא. כו. שהגמ' הקשתה מה הן שני תבשילין דאיתא שם במשנה, רב הונא אמר סילקא וארוזא, ואמר רב אשי ש"מ מדרב הונא דלית ליה דרבי יוחנן בן נורי שאומר שאורז מן דגן הוא וחייבים על חימוצו כרת. כז. עיין לעיל סי' נ שדן רבינו האם ברכתו במ"מ כאורז, או שהכל נהיה בדברו. כח. בגליון תל תלפיות (שבט תרפ"ה, מחברת לה, מכתב ה) הקשה רבי מרדכי לייב ווינקלער, שבמהר"ם מלובלין הנידון הוא לגבי מין הנקרא טאטרקא ואילו כאן הנידון הוא על טירקשען ווייץ [ועיין לעיל סי' נ ד"ה אך] שרבינו בעצמו חילק בין שני המינים. כט. חק יעקב סי' תג ס"ק ו, אליה רבה שם ס"ק ד, פרמ"ג שם א"א ס"ק א. ל. היינו שטירקשע ווייץ אינו אפי' חמץ נוקשה. לא. בדפוסים

א"כ שהראשונים יחלקו בין חטים שיש בהם ציר לחטים שאין בהם ציר. אלא מוכח שאין זה מין חטה כלל. יח. שכתב שזהו דאמרינן בסוכה (מב ע"ב) שקטן שיכול לאכול כזית דגן מרחיקים מצואתו, שנאמר ויוסיף דעת יוסיף מכאוב, ופסוק זה נדרש במדרש (בראשית רבה פרשה יט) על אדם הראשון. יט. הגמ' שם דנה היכן הוא 'תורבץ הושט', ודעת ר' יונה בשם ר' זירא שהוא מבלעתא והיינו בית הבליעה, והגמ' מבארת מהו אורך המבלעתא, אמר רב אויא פחות מאורך של שעורה ויותר מאורך של חטה. כ. לגבי שיעור רוחב הרצועות של תפילין, כתב השו"ע (סעיף יא) שיהיה כאורך שעורה לפחות, ובמג"א (ס"ק יח) הביא בשם הראשונים שהוא רחב מאורך חטה ופחות משעורה. ומוכח ששיעור חטה ושעורה הם קרובים מאוד, ואילו חיטי תוגרמה הם הרבה יותר רחבים. כא. שם איירי לענין שומד הפרי שמצטרף לשיעור טומאת אוכלים, לטומאה קלה ולא לטומאה חמורה, ומביאה הגמ' ראייה מברייתא ששינו, נאמר על כל זרע זרוע אשר זרע, כדרך שבני אדם מוציאים לזריעה חטה בקליפתה ושעורה בקליפתה ועדשים בקליפתן, והיינו שאף שהקליפות אינן אוכל מ"מ כיון שהם שומרים מצטרפים. ופי' רש"י (ד"ה קליפה) שהיא הקליפה החיצונה

וסגי ברובא משום מנהג לאסור מיני קטניות כמבואר במרדכי בפסחים (פ"ב ס"י תקפח) ^ב. ומינה נלמוד ק"ו אם גדרו אבותינו ואסרו קטניות במינא דלא מיחלפא כלל בתואר וצורת מיני דגן, מכ"ש שיש לנו להחמיר בקמחים ועיסה הנעשה מטירקשען ווייץ שאין שום היכר כלל ושום הפרש בינו לבין קמח ועיסת מיני דגן, לכן אם נתיר לעשות מצות מקמח חטי תוגרמה הנ"ל יעשה עכ"פ ככל הלכות מצה וחוקת הפסח ללוש במים שלנו ומים קרים ובלי מלח ובמקום הראוי לאפיית מצה ממש ובכל אופן תיקוניהם.

ונ"ל טוב לעשות גדר מחדש שלא יבואו לטעות לעשות מהם מצה של מצוה ולצאת בו ידי חובתן, שלא לעשותן רקיקין כלל כי אם עבים כמו שקורין רייב מצות. ונרויח עוד כי רייב מצות העשוין מקמח חטים רבה המכשלה כי מעוביים לא נאפו יפה וברוב קהלות אשכנז גזרו עליהם בחרמות שלא לעשותן ^ב, וטוב להתיר רייב מצות מקמח קטניות שאינו בא לידי חמוץ ומצות עבים האלו לא יתחלפו לעולם במצות של מצוה שאינם נעשים אלא רקיקים דקים, ובלא"ה צריך מצות של קמח חטים שצריך

אין לעשותם רקיקין דקין. שלא יתחלפו במצות של מצוה

לאכול בכל יום פת שמברכים עליו המוציא ובהמ"ז משום שמחת יום טוב ^ל.

אך צריך למודעי כי אם יתערב בהם מעט קמח או עיסה של חטים ח"ו יבוא לידי חמוץ גמור, דנהי דיהיה משומר בשעת לישא בכל אופן המועיל, מ"מ בשעת אפייתן בתנור יש לחוש שמין הקטניות מפסיק בין מעט עיסה לבין חום התנור ולא ישלוט בו החום כראוי ויבוא לידי חמוץ ח"ו, ויש לדון בזה עפ"י מ"ש מג"א ס"י ת"ס ס"ק ה' ^ה, מ"מ דבר שאנו מחדשים שלא שערס אבותינו יש להשגיח שלא תצא תקלה ומכשול מתחת ידינו ח"ו, ע"כ עכ"פ יהיו נזהרים בשעת טחינתם שתהיה הרחיים מנוקה מקמח שנשחן בו לצורך פסח, וטוב שיטחנו קודם החטים, וגם בשעת לישא ואפיה שיהי' הכלים והשולחן נקי מכל לכלוכי עיסה של מצה, ואז יוכלו לעשות רייב מצות על אופן הנ"ל. כן עניות דעתי נוטה, ומ"מ יציע הדבר לפני רבני הגליל אם הם מסכימים אני מסכים ולימטו שיבא מכשור ^ל.

פ"ב נגהי ליום ג' ט"ז אדר תקע"ו לפ"ק.
מש"ק סופר מפפד"מ

דבר משה

שבפחות מטפח מותר מ"מ המנהג לעשותן רקיקין דקין [כמבואר במשנ"ב], ועיין ביאור הלכה שם (סעיף ד וה'). ומש"כ רבינו שגזרו על זה בחרמות, לא מצאנו המקור להדיא לגזירה זו, אך מצאנו שהחמירו בזה מאד באחרונים, עיין שו"ת מהר"י אסאד (יהודה יעלה) או"ח ס' קנז שכתב "וגם יפה עשית שלא יביאו מצות עבות בל"א רייב מצות לביתכם חלילה", ובשו"ת זכרון יהודה (ר"י גרינוואלד) או"ח ס' קנז כתב "שכבר הרעישו על זה גדולי האחרונים בדור שלפנינו". **לד.** כשיטת הרא"ש (ברכות פ"ז ס' כג) שיש חיוב לאכול פת מחמת שמחת יו"ט, וכן פסק השו"ע ס' קפח ס"ו לגבי מי ששכח ביו"ט יעלה ויבא בברהמ"ז דחוזר לראש כיון דאיכא חיוב אכילת פת. ומה שכתב רבינו שצריך לאכול פת בכל יום משמע אפי' בחול המועד, ועיין בשו"ע שם ס"ז שחול המועד דינו כר"ח שמי ששכח יעלה ויבא בברהמ"ז אינו חוזר משום שאין בו חיוב אכילת פת [ובב"י וביאור הגר"א שם הביאו ד"ש חולקים], אך כתב המג"א (ס' תקל) דמכל מקום לכתחילה מצוה לאכול פת גם בחוה"מ. **לה.** שכתב על דברי השו"ע בסעיף ז שאין ליתן ביצים שלמות במצה שתאפה עמהם, שהטעם משום שמעכב אפייתו, והביא בשם הב"י שה"ה שאסור ללוש העיסה עם זרעים. **לו.** עפ"י סנהדרין ז ע"ב.

ישנים של הרמב"ם [שהיו לבעל החק יעקב] נדפסה השגת הראב"ד בהלכה א על דין הקטניות, שכתב שם הרמב"ם שאין בהן משום חמץ, ואפילו לש קמח אורז וכיוצא בו ברותחין וכסוהו בבגדים עד שנתפח כמו בצק שהחמיץ, הרי זה מותר באכילה שאין זה חמוץ אלא סרחון, ועל זה השיג הראב"ד שאף שאינו חמוץ גמור ואין חייבים על חימוצו כרת, מ"מ חמץ נוקשה הוא ואסור. אמנם הרב המגיד הביא את הראב"ד על הלכה ב [וכ"ה בדפוסים החדשים של הרמב"ם], ששם כתב הרמב"ם את דין מי פירות, שאם לש אחד מחמשת מיני דגן במי פירות בלא שום מים, אפי' הניחם כל היום עד שנתפח הבצק מותרים כיון שאינם באים לעולם לידי חימוץ, ועל זה השיג הראב"ד שאף שאינו חמוץ גמור, נוקשה מיהא הוי. [וראה ילקוט שנו"ס ברמב"ם מהדורת פרנקל על הראב"ד]. **לב.** שכתב בטעם המנהג לאסור קטניות בפסח, שאינו משום חימוץ אלא גזירה שמא אתי לאיחלופי, שקטניות הם מעשה קדירה ודגן מעשה קדירה, ואתי לאיחלופי ולהתיר דייסא ששניהם מעשה קדירה. וכן שיש מקומות שרגילים לעשות מהם פת כמו מחמשת המינים, ואתי לאיחלופי. **לג.** עיין שו"ע ס' תס ס"ה דאין עושין מצות בעובי טפח, והרמ"א (בסעיף ד) כתב שיש לעשות המצות רקיקין ולא פת עבה כשאר לחם, והיינו דאף

תשובה קכב

באיסור אכילת קטניות בפסח

של סופרים ולעשות פומבי בקבוץ חכמים ופריצי עמינו יעמידו חזון^ה וד"ל, מ"מ אנן מהכא נראה לפרסם הדבר ביום הקהל בשבתא דרגלי אי"ה להודיע כי לא נכון הדבר בעיני חכמי הדור ושלא ללמוד ממקלקלתא^י, ויעויין בתשו' ר"י לבית הלוי סי' ל"ח^ז, וגם שהפ"ח במנהגי איסור שלו (או"ח סי' תצו ס"ב) סי' תשיע"ח חולק עליו, מ"מ כבר ביארתי במקום אחר^ט דליתא לכל דבריו, וגם הוא עצמו כתב בסי' חמישי

שלום רב לה"ה הרב הגאון הגדול המפורסם כערוגת הבשם נ"י ע"ה פ"ה כקש"ת מה"ו אברהם^א נ"י אב"ד דק"ק גלוגא רבתי יע"א.

נועם^ב מכתבו האיר מול עבר פני, ואמרתי אשרי הדור שהגדולים עומדים בפרץ לכל כושל, יהי' ה' אלקים עמו ויעל^ג, ויעזרוהו ע"ד כבוד שמו הגדול. ואשר ענותנותו הרבני לעשות אותי סניף לאריות, עונה זו אינה יפה לצאת בקולי קולות^ד וקולן

אין להתייר
איסור זה,
כדברי השואל

דבר משה

לשון הירושלמי (מו"ק פ"ב ה"ב) "לפון מקלקלתא", וכוונתו שבני אדם קרובים ללמוד מהדברים המקולקלים יותר מהדברים המתוקנים. ע"פ קרבן העדה. ז. שדן על קהילה שנוהגים שלא לאכול אורז בפסח, ויש קצת אנשים שמלעיגים על מנהג זה ואומרים שהוא מנהג של שטות, וכתב שם שאם יסוד המנהג היה בטעות שסברו שאורז הוא מין דגן שיכול להחמיץ על זה תועיל התרה, אבל אם יסוד האיסור היה משום חומרא שחששו שהתערב עם חמץ או משום שאתי לאיחלופי בדייסא בזה אין מתירים. ח. שם כתב שאם נהגו בטעות שסברו שאורז מין דגן ומחמיץ, מודיעים להם שמוותר ואינם צריכים התרה, ואם רצו להחמיר מתירים להם ע"י חרטה. ועיין שו"ת צמח צדק (או"ח סי' נו) שכתב כמה טעמים אמאי בנידו"ד גם לפ"ח א"א להתיר. ט. עיין להלן ד"ה והנה, ובסמוך בהערה יב.

א. רבי אברהם טיקטין ז"ל, בעל פתח הבית ודבר בעתו ועוד. ב. בתקופה ההיא היו רבנים שיצאו להתיר אכילת קטניות בפסח בטעמים שונים, וגדולי ישראל באותה העת יצאו נגד היתר זה, עיין בתשובה מאהבה (ח"ב סי' רנט) שהביא מדבריהם ודחאם, והאריך לבאר שהאיסור קיים גם היום. רבי אברהם טיקטין ז"ל פנה אל רבינו שיצא נגד אלו שבאו להתיר, וכאן רבינו משיב לו שאין זה הזמן לצאת בקול רעש גדול אלא ידבר על כך בדרשת שבת הגדול, ואכן רבינו דרש על כך כפי שמובא בדרשות חת"ס (ח"ב עמ' רמג דרשה לשבת הגדול לשנת תק"ע). ועיין מילואים מה שהובא בענין זה, והעתק הדרשה שדרש רבינו. ג. ע"פ עזרא א, ג. ד. עיי"ש בדרשתו לשבת הגדול שאמר רבינו, נקרא נקראתי לעזרת ה' בגבורים ומשכתי ידי מהטעם הכמוס, ואין כחי אלא בפה ומפה לאוזן שומעת עם ה' אלה. ה. ע"פ דניאל יא, יד. ו. עפ"י

דינים העולים מדברי רבינו - תשובה קכא

א. הטירקשע ווייץ אינו מין דגן אלא קטניות^[א] [וישנם ארבעה סימנים לחטה, א. יש לה סדק. ב. ראויה למאכל אדם. ג. גודלה בערך כגודל חטה או שעורה. ד. יש לה קליפה, סובין ומורסן^[ב]].

ב. מותר לעשות כעין מצות מקמח קטניות וללוש במים קרים ולאפותם ככל דקדוקי המצות^[ג], אך יזהר שלא יתערב קמח קטניות עם קמח חטה^[ד]. וטוב לעשות היכר שלא יהיו דקות כמו מצות מקמח דגן, אלא עבות^[ה].

[א] וכן כתב המשנ"ב (סי' תנג ס"ק ד). [ב] [ד"ה ונראה, וד"ה ובסנהדרין]. [ג] וכן כתבו החיי אדם (כלל קצו דין א), ורבי שלמה קלוגר בפתיחה לשו"ת טוב טעם ודעת מהדו"ק (דף ג) ובשו"ת יוסף דעת (בסו"ס נדרי זריזין) סי' ח, וכן משמע בשו"ע הרב (סי' תנג ס"ה). ובשו"ת באר יצחק (לרבי יצחק אלחנן, או"ח סוף סי' יא) התיר אפי' כשאין נזהרים לאפותם כדרך מצת חטים. אמנם המאמר מרדכי (לרמ"ז איטינגא, סי' לב) ושו"ת מהריא"ז ענינל (סי' עא) ושו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ח"א סי' קעה ד"ה והנה במה, וח"ב סו"ס ק ד"ה והנה במיני קטניות) אסרו לעשות מצות מקמח קטניות. ועיין עוד שדי חמד (מערכת חמץ ומצה, סי' ו אות ב), ושו"ת אבני נזר (סי' תקלג), ודעת תורה למהרש"ם (סי' תנג ס"א ד"ה ועי' בשו"ת יוסף דעת), וכף החיים (סי' תנג ס"ק יח), ומענדי שמואל על קיצור שו"ע (סי' קיז ס"ק כג עמ' 332 ד"ה והנה כ"ז). [ד] [ד"ה אך]. ועיין מה שדן בזה בשו"ת בנין ציון החדשות (סי' ו). [ה] [ד"ה ונ"ל].

דאין יחידים יכולים להתיר^י, והני כיחיד דימי לגבי כל מדינות אשכנז שקבלו עליהם מתחלה לאסור. מ"מ לא אדון אנכי בדבר זה והיכא דאיכא סכנתא שאני^י, והחכם עיניו בראשו יעשה כחכמתו וה' יברך את עמו בשלום. הכ"ד הכותב בחפזי וחותרם בכל חותמי ברכות.

ואם מטעם הזה עשו ככה יפה עשו, אלא שהיה להם להזהיר לתת הקטניות במים רותחים מיד כמ"ש ר' פרץ בהג"ה סמ"ק^י בתחלת דבריו, וטעמו מובן דאפילו בדגן כה"ג ליכא איסור ברור אלא משום דלא בקיאי בחליטה א"כ בקטנית מיהת קליש ליה איסורא, וכי האי גוני רגיל אנכי ללמוד לאחינו ב"י אנשי הצבא בכדי שיהיו משומרים מלאכול חמץ דאורייתא^{כא}.

היום יב האירו עיני מנועם אמרותיו אודות קונססטאריע דמדינת וועסטפאלין אשר בקשו נפשם לעקור הלכות קבועות שנו"י אבותינו ורבותינו לנהוג איסור במיני קטניות ביום טוב של פסח, והם עמדו על נפשם להתיר לעצמם. והנה הם התירו אולי ידעו מאיזה טעם התירו, וצריכים אנחנו ללמוד זכות כי פן ואולי עיניהם ראו בארצות הרבה מכשולים ע"י אפיית פת עבה ופת מרובה^{יד} וא"א לצאת ידי חובת שימור כראוי כל כך, על כן בחרו הרע במיעוטו להתיר לעניי ישראל מינים הללו כדי שימעטו באפיית מצות ויהיו משומרים מכל חמוץ^{טו}, ונוכל לומר אדעתא דהכי לא החמירו הגאונים הראשונים ה"ה הג"ה מיי"ט^{טז} וסמ"ק^{יז} ומרדכי^{יח}. וז"ל רא"ש בתשו' כלל נ"ה סי' יו"ד, אפי' מנהג שנהגו לסייג ויכול לבוא לידי קלקול יש לבטל המנהג כדאמרין פרק מקום שנהגו (פסחים נ ע"ב) בני חוזאי וכו' י"ט.

לימוד זכות על אותם שהתירו איסור זה

הא להו, והא לן לדידן אשר תלי"ת ל"צ לסייג זה פשוט שאין להתיר מינים הללו. לא מיבעיא בלא היתר פתח וחרטה דפשיטא מאן ספין מאן חשוב מאן רקיע^{יב} למיעקר הך תקנתא ומנהג קבוע שנתסיד עפ"י הרבה מרבתינו הצרפתיים, שאפילו למאי דקיי"ל דמנהג שלא נתפשט בכל ישראל בית דין קטן יכול לבטל^{יג}, מ"מ הכא ליכא למימר הכי מכמה טעמים, חדא כי לפע"ד הגאונים שהתקינו כך^{יד} לא תקנו מתחילה על מנת שיתפשט בכל ישראל אלא על בני אשכנז במקום שמצאו הבקעה ושם גדרו גדרם^{טז} שם נתפשט ונתקבלה גזירתם באמת, וא"כ ה"ל כאילו נתפשטה בכל ישראל ובעינן ב"ד גדול דוקא, וסברא זו כתבו תוס' פרק השולח ל"ו ע"ב סוף ד"ה אלא וכו' י"ג, וברור הוא שאין בזמנינו ב"ד גדול נגד הגאונים ההמה. ועוד, להרמב"ם בהלכות ממרים (פ"ב ה"ג) כל שהוא סייג לתורה אפילו גדול אינו יכול

בלא פתח וחרטה פשוט שאין להתיר, אף שלא נתפשט בכל ישראל

דבר משה

י. ששם כתב שאם הציבור כולם קבלו עליהם מנהג מסוים, אין היחיד יכול להתיר אפי' ע"י חרטה, אלא רק אם כל העיר או רובם התחרטו מאותו מנהג. יא. עיין מילואים. יב. נראה שמכאן הוא תשובה אחרת [והמדפיסים חיברו את ב' התשובות], וכפה"נ שהיא לשואל אחר ונשמט שם השואל, ומש"כ לעיל "כבר ביארתי במקום אחר" כוונתו לתשובה זו. יג. ר"ל 'ששנו'. יד. בטעם איסור אפיית פת עבה, מבואר בגמרא (פסחים לו ע"א) הטעם משום שקשה לשומרה מחימוץ, וכן נפסק בשו"ע (סי' תס"ה), ולענין דיעבד אם עבר ואפה פת עבה עיין משנ"ב (שם ס"ק יז) וביאור הלכה (ד"ה פת עבה). טו. עיין מילואים. טז. דפוס קושטא, הל' חמץ ומצה פ"ה ה"א [הובא בב"י סי' תנג]. יז. הגהות סמ"ק [רבינו פרץ] סי' רכב אות יב. יח. פסחים סי' תקפת. יט. ששם מבואר שבני חוזאי היו מפרישים חלה מעיסת אורז, ואמר להם רב יוסף שיתנו לזר שאינו כהן לאכול מחלה זו בפניהם, ועי"ז יווכחו שאין זו חלה כלל והוא מנהג טעות, והקשתה הגמ' מברייתא דקתני דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה

רשאי להתירם בפניהם, ומתרתת הגמ' דכיון דאיכא קלקול שיבואו להפריש מפתור על החיוב ומחיוב על הפטור לכן ראוי ללמד שאין חיוב חלה באורז כלל. כ. הנ"ל. כא. וכן כתב בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' רמא) שלחולה יש להתיר קטניות לאחר חליטה במים רותחים. ועיין בשו"ת זכר יהוסף (סי' קנז ד"ה ובמ"ש) שהביא שיש מהאחרונים שכתבו שמלכתחילה לא נהגו איסור קטניות רק באופן שלא חלטהו קודם במים רותחים. [וע"ע שו"ת משיב דברים (או"ח סי' פד), דבר הלכה (קלאצקין, סי' נז), שדי חמד (מערכת חמץ ומצה סי' ו אות י)]. כב. עפ"י לשון הגמ' (מו"ק כח ע"א), ועניינו מיהו חשוב שיכול לבטל מנהג זה. כג. תוס' (גיטין לו ע"ב ד"ה אלא) הוכיחו כן מהסוגיא בע"ז (לו ע"א), שרבי יהודה הנשיא ובית דינו נמנו והתירו שמן משום שלא פשט איסורו ברוב ישראל. וכן הוא ברמב"ם (ממרים פ"ב ה"ו). כד. עיין מילואים. כה. ע"פ עירובין (ו ע"א, ק ע"ב). כו. שכתבו שבדבר שלא תקנו שיתפשט האיסור בכל ישראל אלא במקום אחד, גדול יכול להתיר ולא קטן. וכן כתב רבינו במקומות אחרים (לעיל סי' סו ד"ה ואמנם, יו"ד סי' יג

לבטל, יע"ש^{כז}. ועוד, אפילו לא נתפשטה שיכול בית דין קטן להתיר, מ"מ אין להתיר מנהג ראשונים בלי טעם, אדרבא עלינו להוסיף גדרים וסייגים, ולא אכשר דרא כי בעו"ה הדור פרוץ במלואו ויש להוסיף אומץ להחמיר ולא להקל, וכיון שהציבור יכולים לעמוד ועמדנו בה כמה מאות שנים מהיכי תיתי להתיר אפילו לא נתפשטה, וסברא זו כתובה ג"כ בתוס' הנ"ל^{כח}. ועוד בה שלישי, נלע"ד אפילו אם יהיה טעם להתיר, מ"מ היינו בקבוץ כל או רוב חכמי אנשי מדינת אשכנז אשר הם קבלו עליהם הגזירה מעיקרא, והמדינות הללו כולם כעיר אחת חשיבי לענין זה כיון ששויים בקבלת האיסור עליהם, וכשם שאין מקצת מהעיר יכולים להתיר מנהגם מבלי הסכמת רוב העיר, ה"נ מדינה א' או ב' אינם יכולים להתיר לעצמם, וכעין זה כתב בפר"ח ג"כ מסברא דנפשיה בקונטרס מנהגי איסור שלו (או"ח סי' תצו ס"ב) אות חמישי יע"ש, וא"כ מי קבץ כעמיר גורנו^{כט} כל חכמי פולין ואשכנז להסכים בהיתר זה^ל. מכל הלין נראה פשוט שלא יועיל הסכמה להתיר בלא פתח וחרטה והיתר נדרא.

איברא אפילו בחרטה והיתר נדר נמי נ"ל דא"א להתיר מכמה טעמים. חדא דהא ה"ל תקנה שנעשה מחמת גדר וסייג לתורה מטעמים המבוארים

אפילו בפתח
וחרטה אין
להתיר

בהג"ה סמ"ק ססי' רכ"ב ובהג"ה מי' ומרדכי^{לא}, והרי פסק בש"ע י"ד סי' רכ"ח סעי' כ"ח דהסכמה שמחמת גדר וסייג אין לו היתר^{לב}. ואע"פ שכבר הרגיש הפרי חדש שם (אות א) שסותר עצמו למ"ש שם בש"ע רסי' רי"ד^{לד} והניח בצ"ע, מ"מ לו יהיה שסותר נ"ל דדיינינן ליה כמחלוקת ואח"כ סתם^{לד} והלכה כסתם ומכ"ש להחמיר. בשגם אפשר לומר שאין כאן סתירה, לפי מ"ש פר"ח שם בעצמו סוף אות א' לחלק בין מנהג שהוא רק תוספת קדושה כגון להתענות כך וכך ימים שאותו יש לו היתר כדמוכח מדברי ר"ן נדרים פ"א ע"ב (ד"ה משום)^{לה}, משא"כ העושה סייג לאיסור תורה כגון נדון שלפנינו שגזרו אטו מיני דגן דאורייתא א"כ הרי הוא עשוי כמו איסור הדגן עצמו שאין לו היתר, וה' חפץ בזה באומרו עשו משמרת למשמרת^{לו}, וא"כ י"ל ברס"י רי"ד מיירי להדיא בנדר להתענות ועל זה מייתי פלוגתא והכריע רמ"א להקל כסברא ראשונה שיש לו היתר, ובסי' רכ"ח מיירי מסייג לתורה וסתם בזה שאין לו היתר^{לז}, ואע"ג דפשוט הוא דהפלוגתא דמייתי ברס"י רי"ד לא נתכוונו לכך^{לז}, וכן הך דסימן רכ"ח הוא מהריב"ש (סי' קצח) מהירושלמי דלא מרווחנא^{לט} ומשמע דאין לחלק בכך, מ"מ י"ל כשחבר הש"ע הכריע הרב"י מדנפשיה^מ, ויש לנו לומר כן כי היכי דלא לסתרו דבריו אהדדי. ועוד יש

יישוב סתירת
השו"ע אם יש
התרה לגדר
וסייג

דבר משה

מחלוקת ואח"כ סתם. לה. שכתב שאם נהג אדם שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בזמן מיוחד, ושוב רוצה לשתות יין או לאכול בשר באותו הזמן, צריך היתר. לו. כמו שדרשו (יבמות כא ע"א) מהפסוק (ויקרא יח, ל) ושמרתם את משמרת^{לז}. וכן כתבו שו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' רטו אות ה) ודברי חיים (צאנז, ח"א יו"ד סי' מח ד"ה היוצא). לח. שהרי כתב שם בשו"ע "לפיכך הרוצה לנהוג בקצת דברים המותרים לסייג ופרישות", משמע שלא חילק בין דברים שהם סייג לדברים שהם פרישות. לט. בירושלמי נדרים (פ"ה ה"ד) הובא מעשה באדם שנדר שלא ירוח, ובא לפני ר' יודן בר שלום כדי להתירו וכשביקש שיפרט לו את הנדר אמר לו שנדר שלא להרוח בקביוסטיסא [-משחק בקוביא], אמר ברוך שבחר בתורה ובחכמים שאמרו צריך לפרט את הנדר, שכיון שנדר שלא לעבור איסור לא יתיר לו את הנדר. ומה שכתב רבינו 'ומשמע שאין לחלק בכך' היינו שבדברי הריב"ש שהוכיח מהירושלמי לא נראה שחילק בין דברים שהם סייג לדברים שהם פרישות. והקשה בשו"ת מהר"ם בריסק (ח"א סי' יב ד"ה הנה) שבירושלמי מדובר רק במנהג של סייג לתורה, ומנין לרבינו שלא חילק. ועיין שו"ת חתן סופר (סי' ג).

ד"ה וממילא, ליקוטי שו"ת [ח"ו] סי' פד ד"ה וידוע). ועיין מילואים. כז. וז"ל הרמב"ם, אבל דברים שראו בית דין לגזור ולאסור לעשות סייג אם פשט איסורן בכל [ישראל] אין בית דין גדול אחר יכול לעקור ולהתירן אפילו היה גדול מן הראשונים, עכ"ל. כח. שתוס' כתבו שם, שאם הראשונים נמנו עליו לאוסרו למה נמנה עליו להתירו, אדרבא יש עלינו לאסור. כט. ע"פ מיכה ד, יב. ל. וכ"כ בשו"ת צמח צדק (או"ח סי' נו) ושו"ת מהרי"א ענזיל (סי' עא). לא. הנ"ל בד"ה היום. לב. וכ"כ בשו"ת צמח צדק (או"ח סי' נו) ומאמר מרדכי (סי' לב) דמה"ט א"א להתיר קטניות. לג. שכתב שם השו"ע "שדברים המותרים והיודעים בהם שהם מותרים נהגו בהם איסור, הוי כאילו קבלו עליהם בנדר ואסור להתירים בהם הלכך וכו' ונהג כן אפילו פעם אחת צריך התרה ופתח בחרטה" וכו', ומשמע שמהני בזה היתר ע"י חרטה, ואילו בסי' רכח מבואר שלא מהני בזה היתר כלל. לד. שבסי' ריד הביא אח"כ דעה נוספת, שאם יודע שהוא מותר ונהג בו איסור אין מתירים לו אפי' ענין התרת נדרים, דהוי כאילו קבלו על עצמו כאיסורים שאסרתם תורה שאין להם היתר לעולם [וכתב הרמ"א, והמנהג כסברא ראשונה]. ובסי' רכח סתם כדעה זו שאין לו התרה, וזהו

לחלק בין יחידים שהנהיגו כן מעצמם דבהא מיירי ברס"י רי"ד ואפילו יהיו רבים מ"מ לא נעשו בהסכמת תקנת עיר או מדינה, או מא מנהג שהסכימו לנהוג כן וגזרו על ככה ומכ"ש כשהיה גזירת עירין פתגמא ומאמר קדישין^{מב} ת"ח כנדון דידן אין לו התרה, ובהכי מיירי בסי' רכ"ח^{מג}. ובחלוק זה נדחה נמי ראיית הפר"ח שם באות ח' מהירושלמי (פסחים פ"ד ה"א) שהקשה אהך דבני בישן וכי לא יכולים להתיר נדרם^{מד}, די"ל התם היו נוהגים כן מעצמם ולא שעשו כן הסכמה מפורשת ביניהם וגם לא עפ"י חכמים שגזרו עליהם כן, וה"ל כיחיד שקבל כך וכך שיש לו היתר וכנ"ל^{מה}.

מבל דין נראה לי עיקור לדינא דנהי דהם עצמם יכולים להתיר^{מו}, מ"מ בניהם אין להם היתר וכדעת רשד"ם (יו"ד סי' קכ) דמייתי פר"ח שם^{מי}. ונראה לי להוכיח כן מלשון רש"י דמכות כ"ב ע"א, דקאמר הש"ס מידי דאיתא בשאלה לא קתני, ופריך והרי נזירות, ומשני בנזירות שמשון^{מח}, ופירש"י^{מט} (ד"ה נזיר) שיש מפרשים נזיר מן הבטן^נ. והוקשה לו לרש"י

בניהם של המתקנים אינם יכולים להתיר, וראיה לזה

ההיא נמי בשאלה איתיה, שהיה אביו יכול לשאול, ואפילו מת אביו בשאלה מיהת הוה בההיא שעתא עכ"ל, מבואר מדבריו שעכ"פ הבן אינו יכול להתיר מה שקבל ע"י אביו. וכן מוכח מהש"ס עצמו לפירוש רש"י^{נא} (ד"ה בנזיר) נזיר שמשון ע"י מלאך שאין לו התרה, וכתב מהרי"ט בתשו' ח"א סי' ד' הטעם שאין לו התרה, וז"ל ועוד דטעמא דאין חכם יכול להתיר בנזירות שמשון היינו משום דאין חכם יכול להתיר בלא חרטה (ונ"ל) [וכו'] ולהכי כי נדר בנזירות שמשון וכו' אינו יכול לשאול על נדרו שהרי לא בא עפ"י עצמו שיתחרט וכו' ע"ש, וא"כ כך לי נדר שבא ע"י אבותם או ע"י מלאך כל שאין הדבר תלוי בדעתו לא יועיל חרטתו, א"כ אין היתר לבנים בשום אופן. ומעתה אפילו יהיה מוכרח מלשון הירושלמי הנ"ל שיש היתר לבניהם אחריהם^{נב}, מ"מ כיון דמש"ס דילן לא מוכח כן אדרבא מוכח ההיפוך, נקטינן כוותיה^{נב}.

ובן מוכח ממה שפירש רש"י ר"פ מקום שנהגו (פסחים נ ע"ב) גבי ההיא דבני בישן דלא הוה אזלי מצור לצידון במעלי שבתא, ופירש"י (ד"ה מצור) משום שלא

ראיה להנ"ל מרש"י בפסחים

דבר משה

שחששו לשיטה האוסרת לא מהני התרה, וכתב שם שאמר כן לפני רבינו והסכים עמו, ולכאורה זה היפך ממה שכתב כאן רבינו שבמנהג שהוא משום סייג לא מהני התרה. **מו**. נראה כוונתו, דאפילו אי נימא שהם עצמם יכולים להתיר. **מז**. באות השמיני כתב בשם המהרשד"ם, שדבר שאסרו בני המקום על עצמם, הם עצמם יכולים להתיר, אבל דבר שאבותיהם אסרו, בניהם אינם יכולים להתיר. אמנם הפר"ח עצמו סובר שיש התרה לבנים. וכ"כ התשובה מאהבה (ח"ב או"ח סי' רנט מאות יד), שו"ת צמח צדק (או"ח סי' נו), דברי מלכיאל (ח"א סי' כח אות טז) לענין איסור קטניות. **מח**. במשנה (מכות כא ע"א) איתא, שיש חורש תלם אחד וחייב עליו שמונה לאוין, והקשתה הגמ' (שם כב ע"א) שישנם אופנים שחייב בהם יותר משמונה, ותירצה הגמ' שהמשנה מנתה איסורים שלא ניתן להתירם ע"י שאלת חכם, וחזרה והקשתה הגמ' הרי אחד מהאיסורים שמנתה המשנה הוא נזיר בבית הטומאה, ונזיר ניתן להתירו ע"י חכם, ותירצה הגמ' שמדובר בנזירות שמשון שאין לה היתר אפ"י ע"י חכם. **מט**. הוא פירוש הריב"ן (ראה במוסגר ברש"י שם יט ע"ב ד"ה ה"ג). **נ**. כלומר, שאביו קיבל עליו את הנזירות בהיותו עובר בבטן אמו. **נא**. פירש שם ששנזירות שמשון היינו שקיבל ע"י מלאך בצויו מן השמים, שבאופן זה אין לו שאלה. **נב**. היינו הירושלמי שהובא לעיל בהערה מד, ששם מבואר שלבנים קל יותר להישאל על נדר שאבותיהם נדרו. **נג**. וכן הוכיח המשנה למלך (נזירות פ"ב ה"ג) מרש"י במכות כדברי

מנהג שהוא לתוספת קדושה לבין מנהג שהוא משום סייג. **מא**. ר"ל לבין מנהג וכו'. **מב**. ע"פ דניאל ד, יד. **מג**. כע"ז כתבו ג"כ התשובה מאהבה (ח"ב או"ח סי' רנט אות י), רבי מרדכי ננעט בתשובתו לרע"ק (פרשת מרדכי יו"ד סי' כא), נשמת אדם (כלל קיט שאלה כ), שו"ת אמרי אש (או"ח סי' יט ד"ה ובה מיושב). [ועי' שו"ת דברי מלכיאל (ח"א סי' כח אות יז-יח), לבושי מרדכי (מהדו"ק או"ח סי' מד אות ב), שבילי דוד (יו"ד סי' ריד אות ב), שו"ת דובב מישרים (ח"א סי' כג) מה שכתבו בסתירת השו"ע ובדברי רבינו]. **מד**. בירושלמי שם איתא ששאלו בני בישן את רבי, שאבותינו נהגו שלא לפרש לים הגדול, האם אנו גם מחויבים לנהוג כן, ואמר להם כיון שאבותיכם נהגו בזה איסור אל תשנו ממנהגם. וחזרו והקשו, לא יהא זה אלא כנדר וכי אין אדם נשאל על נדרו, והשיב להם רבי שלגבי נדר רק מי שנדר בעצמו יכול לישאל עליו אבל כאן אתם לא נדרתם אלא אבותיכם. והקשו לו, כ"ש שיהיו נשאלים, שנדר שאדם בעצמו נדר חמור יותר. ותירץ, שאין הטעם משום שאבותיכם נהגו כן, אלא משום שאני תלמידו של רבי יהודה שסובר שאסור לפרש לים הגדול בער"ש. ומ"מ מבואר בירושלמי שיכלו להתיר את הנדר, ומזה הוכיח הפר"ח שמנהג שהוא מחמת סייג יש לו התרה. והשיב רבינו שאין ראיה, כיון ששם מנהג יחידים שנהגו כן מעצמם ולא היתה הסכמה מפורשת. **מה**. אמנם עיין שו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' רמט ד"ה אמנם יש גוונים) שכתב שמנהג שנהגו משום פרישות או סייג מהני התרה, ומנהג שנהגו משום

להבטל מצרכי שבת, וקשה קושית הירושלמי^י מ"ט לא שאלו על נדרם, והירושלמי תירץ דרבי תלמידיה דר' יהודה דס"ל אסור לפרש לים הגדול, פירוש ג' ימים קודם שבת, כיון שקבלו עליהם כהך דעה אין להם התרה, וא"כ רש"י שלא פירש כן תשאר קושית הירושלמי^י, אלא ע"כ ס"ל דלש"ס דילן דמייתי בפשיטות פ"ק דשבת (יט ע"א) דלרבי מותר להפליג לדבר מצוה הה"נ לבני בישן דלא הוה אפשר להו משום דוחק פרנסתם אין לך מצוה גדולה מזה, וכדעת ר"ת^י דלמזונות הו"ל דבר מצוה וכן פסק בש"ע א"ח סי' רמ"ח^י, וע"כ פירש"י דלאו משום דס"ל כר' יהודה לענין איסור הפלגה בים, אלא משום דלא לטרדו ולא יהיו מוכנים ליום השבת, וזהו אסור אפילו לדבר מצוה^י, ואי משום קושית הירושלמי דהיה להם להתיר נדרם, ע"כ ס"ל כהרשד"ם דאין היתר לבנים^י. ומהתימה על הרב"י בא"ח ססי' רמ"ח הקשה על שיטת ר"ת דס"ל מזונות ה"ל כדבר מצוה מעובדא דבני בישן, ולא עיין שרש"י לא פירש טעם האיסור משום הפלגה לים אלא מטעם אחר כנ"ל.

ולולי דמסתפינא הייתי אומר שגם הירושלמי לא נתכוון על שס"ל כר' יהודה להחמיר בהפלגת

אפשר שגם
הירושלמי
סובר כן

ספינה, שלא מצינו לו כן בשום מקום, אך ירושלמי ס"ל מותר להפליג למזונות כר"ס^י, אלא שאבותיהם נהגו חומרא בעצמם שלא לפרוש אפילו למזונות, על זה הקשה היה להם להתיר נדרם, דאפילו הסכמת סייג וגדר יש להתיר לדבר מצוה עכ"פ ודוחק מזונותם דבר מצוה היא, ומשני דלא משום חומרא בעלמא נהגו אבותיהם כך אלא מדינא דס"ל למזונות לא הוה דבר מצוה כר' יהודה דס"ל^א ר"פ אלו מגלחין (מו"ק יד ע"א) וא"א להתיר^ב. וא"כ לפ"ז למסקנת הש"ס שם ר"פ אלו מגלחין דר' יהודה מודה ביצא למזונות ולא פליג^ג אלא^ד יע"ש, א"כ הדרה קושית הירושלמי לדוכתא^ה, וע"כ צריכים לומר דאין היתר לבנים^ו.

ומ"ש פר"ח שם מלשון מהרי"ק (שרש קמד) שכתב אם היה מנהג בטעות יש היתר לאבות מכ"ש להבנים ומשמע מזה דהבנים קילי מהאבות, תמיה על הפר"ח מאי ראייה מייתי מלשון זה, דודאי בקבלה בטעות לא חלה הקבלה על הבנים דאין כח בטעות של האבות לאסור על הבנים והוה שפיר כש"כ, אבל בקבלה בכוונה י"ל דהבנים חמירי. וגם בזה י"ל הירושלמי, דסדור לשונו תמוה, דמתחילה תירץ על בני בישן שהאבות קבלו ואין הבנים יכולים להתיר,

דחיית ראיית
הפר"ח
מהמהרי"ק
דהבנים קילי
מהאבות

דבר משה

נראה שאין זה מן הדין אלא חומרא שקבלו על עצמם, והנידון האם מהני בזה התרה. נט. כלומר, עיקר ראיית רבינו היא לפי שיטת הבבלי שמוותר להפליג לדבר מצוה [ופרנסה הוה דבר מצוה, כר"ת], ובני בישן שלא הפליגו בע"ש היה מטעם צרכי שבת, א"כ מדוע הבנים לא התירו נדרם, אע"כ שאין היתר לבנים. ס. שלמזונות הוה דבר מצוה. סא. יש להוסיף הכי. סב. עיין בדברי רבינו בהגהות לירושלמי, שרבינו נתקשה היכן היא שיטת רבי יהודה שהביא הירושלמי, ועל זה ביאר שהירושלמי ס"ל שלרבי יהודה בין ביצא למזונות ובין ביצא להרווחה אסור כמו שאסור ביצא לטיול [עי' בהערה הבאה]. וכן הביא בליקוטי הערות בשם הקרן אורה (מו"ק יד ע"א ד"ה מתני' דלא כר"י). סג. המשנה במו"ק התירה לבא ממזדה"י לגלח במועד, ומבואר שם בגמ' שאם יצא למדינת הים כדי לשוט לכו"ע אינו יכול לגלח, ואם יצא למזונות לכו"ע מותר לגלח, ור"י וחכמים נחלקו במי שייצא להרווחה, האם דומה ליוצא לשוט ואסור לגלח, או שדומה ליוצא למזונות ומותר לו לגלח. סד. יש להוסיף ביוצא להרווחה. סה. מדוע הבנים לא יכולים להתיר. סו. ועיין ליקוטי שו"ת חת"ס [ח"ו] סי' א (ד"ה והרביעי) שהביא את מסקנת דבריו כאן. וע"ע תשובה מאהבה (ח"ב או"ח סי' דנט סוף אות יד) ובן אריה (ח"ב סי' ד אות י) מה שכתבו

רבינו, שלא מהני התרה לבן. והקשה המנחת חינוך בקומץ המנחה (מצוה שסח אות י), שמהירושלמי הנ"ל משמע שמהני הפרה לבן. ובשדי חמד (מערכת המ"ם כלל לו ד"ה ומדברי הירושלמי) כתב לחלק, שבירושלמי מדובר שהאב לא נדר על דעת הבן אלא על דעת עצמו והבן נוהג כך משום אל תטוש, ולכן כל שהאב יכול להפר כ"ש שגם הבן שבא מכוחו יוכל להפר, אבל בנזירות דאיכא במסכת מכות, האב לא נדר לעצמו אלא רק לבן, משום הכי אין ביד הבן להתיר. [וע"ע כלי חמדה (פ' מטות אות ב, פ' נצבים אות ב), דובב מישרים (ח"ג סי' כג), ושו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' ל אות יד)]. ועיין ח' פסחים (נ ע"ב ד"ה בני בישן) שהאריך רבינו בענין זה. נד. שהובא לעיל בהערה מד. נה. כלומר, רש"י שפירש שבני בישן לא הלכו מצויר לצידון משום שלא להבטל מצרכי שבת, קשה מדוע לא נשאלו על נדרם. נו. עיין טור או"ח סי' רמח ס"ד. נז. ברמ"א שם ס"ד, שכתב שיש אומרים שכל מקום שאדם הולך לסחורה או לראות פני חבריו חשוב הכל כדבר מצוה. נח. הליקוטי הערות הקשה, שמשלשון רבינו נראה שלרש"י מן הדין אסור להפליג בער"ש משום ביטול צרכי שבת, וא"כ מה ההור"א בירושלמי שהבן יוכל להתיר את נדרו. וכתב שאמנם מלשון רש"י שכתב "שהם מחמירים על עצמם שלא להיבטל מצרכי שבת"

ועל זה הקשה השתא לאבות יש היתר כ"ש לבנים, ותירץ דס"ל כר' יהודה כנ"ל, והנה מראשית דבריו מוכח דפשיטא ליה דבנים גריעי מהאבות ואין להם היתר, ואיך מיד לאלתר הקשה השתא לאבות יש היתר כ"ש לבנים, אלא ע"כ היינו טעמא משום דהוה ס"ל שהמנהג היה מנהג בטעות בלי טעם, וע"כ הקשה שפיר השתא לאבות כ"ש לבנים וכסברת מהרי"ק דלענין קבלה בטעות גריעי בנים מאבות, ומסיק שלא היה טעות אלא שקבלו עליהם כר' יהודה לכן אין היתר לבנים עכ"פ וכהרשד"ם^{טז}.

והנה בתשו' ר"י לבית הלוי סי' ל"ח כתב להדיא דלאיסור אכילת אורז אין התרה^{טז}, והפ"ח כתב שם באות תשיעי דכבר נתבאר ביטול דבריו^{טז}, ולפע"ד לא נתבאר ולא יתבאר. גלל כן אותן מנהיגי מדינת וועסטפאלין שהתירו אכילת קטניות בימי

דברי הר"י לבית הלוי, ומסקנת הדברים

הפסח אין להם על מה שיסמוכו ואין לנו עסק בהם, ואם אולי כווננו לטובה מהטעמים שכתבתי לעיל או מטעם אחר כיוצא בזה, מ"מ אין ללמוד מהם למקום אחר, ודעתי לדרוש אי"ה בפרקי דכלה ברבים^{עא} שאין ללמוד מהם דאינהו עבדו לגרמי'. ואם דעת פר"מ נוטה לעשות לו דבר אחר מה שנוגע למדינותינו, אחר אחרון אני בא^{עב} וידי תיכון, ובפרט שלא יהיה נוגע כלל לאנשי וועסטפאלין כי לא אדון אנכי בדבר זה והחכם עיניו בראשו וד"ל. והיו דברי אלו מועטים מחזיקים כמרוכבים, והיה כי יבואו דברי קדשו עוד אלינו וכבדנוהו.

הכ"ד הכותב בחפזי החותם באהבה רבה, פ"ב
יום ג' כ"א אדר ראשון תק"ע לפ"ק.
משה"ק סופר מפפד"מ

דבר משה

בטעות מודיעים להם שמוותרים אפי' בלא התרה, ואם קבלו על עצמם משום חומרא מתירים להם על ידי חרטה ולבנים מתירים על ידי התרה. ע. ע"פ לשון הראב"ד (איסור"ב פט"ו ה"ב). עא. עיין דרשות חת"ס שהובא במילואים להערה ב. עב. ע"פ לשון הגמ' פסחים כו ע"ב.

עוד בביאור הירושלמי. סז. ועיין הגהות חתם סופר על הירושלמי שם [הובא גם בח' סוגיות, תשכ"ט סי' כז ד"ה בני מישן] לביאורים נוספים. סח. היינו באופן שאסרו משום שרצו להחמיר עליהם משום תערובת או משום דלמא אתי לאיחלופי בדייסא, כדלעיל בהערה ז. טט. שכתב שאם קבלו על עצמם

דינים העולים מדברי רבינו - תשובה קכב

- א. כשיש צורך להתיר אכילת קטניות בפסח, יש להזהיר שקודם יתנו את הקטניות במים רותחים^[א].
- ב. מנהג שלא התפשט בכל ישראל, בי"ד קטן יכול להתירו אם יש סיבה לכך, וזה דוקא בקבוץ כל או רוב חכמי המדינה שעליהם היתה הגזירה. ובמקום שהדור פרוץ יש להחמיר. מנהג שהתפשט בכל ישראל צריך בי"ד גדול להתירו^[ב].
- ג. מנהג שקבלו על עצמם משום פרישות ותוספת קדושה יכולים להתיר^[ג], אבל אם קבלו משום סייג אינם יכולים להתירו. מנהג שקבלו יחידים שהנהיגו כן בעצמם ולא נעשה בתקנת עיר או מדינה, יכולים להתיר, אבל אם הסכימו לנהוג כן וגזרו על כך ומכ"ש כשהיה גזירת עירין פתגמא ומאמר קדישין ת"ח, אינם יכולים להתיר^[ד].
- ד. נדר שנדרו האבות וכן נדר שבא ע"י מלאך, אין הבנים יכולים להתיר^[ה].

[א] (ד"ה ואם). וכן הביא המשנ"ב (סי' תג סק"ז) בשם רבינו. [ב] (ד"ה הא להו). [ג] וי"א שאינו יכול להתיר, וכתב הרמ"א (יו"ד סי' יד ס"א) שהמנהג כסברא ראשונה. [ד] (ד"ה איברא). [ה] (ד"ה מכל). רבינו סובר כדעת המהרשד"ם, אולם הפר"ח סובר שמהני התרה. ועיין שו"ת חוות יאיר (סי' קכו) וזכרון יוסף (יו"ד סי' יד) שהאריכו בנידון זה. ועיין שו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' קמד אות ב). ובקריינא דאגרתא (ח"ב סי' פא אות ב) כתב שכיון שזהו מחלוקת בדברנו, אפשר להתיר בשעת הצורך ככל ספיקא ומחלוקת דרבנן.

תשובה קבג

ריחיים שנמצא בהם גרגיר מלח

וכהלכה בלי שום פקפוק ויאכלו ענוים וישבעו
כאשר יתבאר אי"ה.

שלום וכ"ט לה"ה הרב המופלג ומרומם מאד ונעלה
כמו"ה שמואל צביא נ"י דיין דק"ק אונגוואהר יע"א.

השאלה גי"ה הגיעני בחול המועד העבר, והיות א"א להשיב
למעשה כי העבר אין ע"כ לא השבתי בימי
המועד. והנה נפשו בשאלתו על דברי ריב על מצה של
האי מרבנן, ועובדא הכי הוה, שנכנס לבית ארמי
ושכר ממנו רחיים של יד שלו המוכנת לטחון עליו
מיני קטניות כל השנה ולא תבואה ולא מלח לפי דברי
הארמי המשכיר, והאי מרבנן ניקר הרחיים היטב הדק
ושוב ליתר נקיון טחון איזה מדות מיני קטניות, ואח"כ
טחון עליו חטים משומרים לשם פסח וגם הסיר איזה
מדות הנטחנים בתחלה ולא עשו מהם מצות, ואח"כ
טחון לשם מצת מצוה, וכמו ח' ימים אח"כ נכנס לשם
ישראל אחר ומצא בין אבני רחיים גרגר מלח, ואמר
הארמי בעל הרחיים כי אחר שטחן הראשון חטים של
פסח שוב אירע לו מקרה דלא שכיח שנטחון מלח על
אותו הרחיים. והיות כי דברי הארמי אינם מעלים ולא
מורידים ויש לחוש שהיה שם מלח בשעת טחינת
החטים הראשונים, וה"ל מצות מלוחים שנוהגים
לאסור אפילו בדיעבד כהמרדכי דפסק רמ"א סי' תנ"ה
סעיף ה' ומג"א שם סק"ו¹, ובקש מעלתו ממני לחוות
דעתי הקלושה אשר לע"ד מצה שמורה היא כדת

בטעם איסור
מצה מלוחה,
ושעור המלח
האוסר

אמנם לא ידעתי אם יש רב יושב על כסא הוראה
דקהלתכם כי אז אליו תשמעון ודברי כלא
היו, אך במקום שאין איש כי אם פר"מ רוצה לשמוע
מה דעתי בענין זה, ואומר בתשובת זאת השאלה הנה
באיסור מצה מלוחה יש ב' טעמים לאסור, א' דהמלח
הנטחון ברחיים היינו אותו שחופרין מהארץ יש לו דין
מי פירות ומי פירות עם מים ממהרים להחמיץ, ודבר
זה כתב מג"א סס"י תס"ב². והשנית בכל מלח
שבעולם כיון דה"ל כרותח ה"ל כלש בפושרין³. ומ"ש
הפר"ח (סי' תנה ס"ה) דוקא כשאינו נאכל מחמת מלחו
אבל מעט מלח כעין שנותנים לעיסה ליתן בו טעם לא
הוה כרותח, ודבריו אלו מרומזים במג"א (ס"ק טז) במה
שכתב לעיין ב"ד סי' צ"א (ס"ה)⁴, וכבר הוזכר מזה
בב"י (או"ח סי' תנה ס"ה), ולפע"ד דבריהם תמוהים,
דודאי שיהיה הדבר הנמלח כרותח מהמלח שניתן
בתוכו צריך שיהיה אינו נאכל מחמת מלחו, וה"ה נמי
הכא אילו נתן מלח במים ונמס בתוכו ושוב לש עיסה
באותן המים, שפיר י"ל שאין המים מרותחים ע"י
המלח כיון שהיו נאכלים מחמת מלחם לא מיקרי

דבר משה

במג"א הוא על הא דאיתא בטור (סי' תסב ס"ז) שי"א שאם נמצאת
במלח חיטה מלוחלת מחמיץ, כי המלח מתולדת המים, והטור
חולק וסובר שמלח הוא בכלל מי פירות שאינם מחמיצים. וכתב
המג"א (סק"ז), שמחלוקתם היא במלח שחופרים מהקרקע, שהי"א
ס"ל שהוא ממים, והטור ס"ל שמלח זה הוא מי פירות ואינו
מחמיץ. וכתב רבינו שאף שהמלח הוא מי פירות, מ"מ כשמתערב
במים ממהרים מיד להחמיץ יותר משאר עיסה, כדאיתא בשו"ע
(סי' תסב ס"ב). ועיין מילואים. ו. דהיינו סתם מלח דינו כרותח,
ואסור ללוש במים פושרים כמבואר בגמ' (פסחים מב ע"א) ובשו"ע
(סי' תנה ס"ג). ז. לענין מליח ששהה בקדירה כתב שם הרמ"א
דאם אינו יכול לאוכלו מחמת מלחו חשיב רותח, אבל כל שאינו

א. רבי שמואל צבי שטערנשוס ז"ל. ב. עיין מילואים.
ג. מקור הדין לאסור מלח במצות הוא מהא דאיתא בפסחים (לט
ע"ב), אמרי דבי רב שילא ותיקא [- מין מאכל העשוי מקמח ומלח]
שרי, ומקשינן והא תניא ותיקא אסור, ומתרצינן לא קשיא הא
דעבדיה במישחא ומילחא [- שעשה את הותיקא עם שמן ומלח
שאז הם מי פירות ומי פירות אינם מחמיצים], והא דעבדיה במיא
ומלחא [- שעשה הותיקא במים ומלח שבאופן זה מחמיץ]. ועיין
ב"י (סי' תנה ס"ה) שהביא ראשונים שהוכיחו מגמ' זו שיש לאסור
מצות שהוסיפו בהם מלח. והרמ"א (שם) פסק שאפ"ל בדיעבד יש
לאסור, וכתב המג"א שהוא מדברי המרדכי (פסחים סי' תקצד) שכל
האוכל מצה מלוחה כאוכל חמץ. ד. עיין מילואים. ה. הנידון

רותח, וכל זה כשנתן מלח במים ונמס בתוכם, אך מלח בקמח או בעיסה הלא לא יכחיש אדם שהגרגר מלח בעצמו רותח כי הוא אינו נאכל מחמת מלחו, ובמקום שהוא בעין בעיסה הרי מחמם מקומו ומחמיצו באותו מקום, ואפשר נמי כיון שהחמיץ כל שהוא מן העיסה הרי מעט חמץ הזה נעשה כעין שאור ומחמיץ כל העיסה כלו, נמצא אפילו נניח דמעט מלח במים אינו אוסר, מ"מ בקמח ועיסה אוסר, וממילא נסתלקה ראית הרא"ש (פסחים פ"ב סי' כג) והרשב"א (שו"ת ח"א סי' רכד, תנה) ור"ן (פסחים יב ע"א מדה"ר ד"ה ומדאמרין) להתיר מותיקא בש"ס ל"ט ע"ב ולקמן בש"ע תס"ג ס"ב, ועיין בפנים ברא"ש ותשובת רשב"א סי' רכ"ד ומ"ש פר"ח בזה"ה, ולהנ"ל ליתא, ד"ל האי דותיקא מיירי שנותן המלח לתוך המים ומשו"ה אי לאו דמבשל ל"י היה מותר לאפות, אבל ליתן מלח בתוך העיסה או קמח אה"נ דאסור אפילו בדיעבד, וכן לק"מ מחלת תודה דמייתי רא"ש^ט, ואין דברי פר"ח כדאין בזה נגד המרדכי והתפשוטות מנהגינו לאסור אפילו בדיעבד. אך היינו דוקא שיהיה עכ"פ מלח הרבה קצת, אבל לא גרגיר אחד וכדומה וכמ"ש הר"ן לדעת האוסרים י"א וכמ"ש מג"א^{יב}.

והנה בנידון שלפנינו אי נימא ונחזיק איסורא הואיל ונמצא גרגר אחד מלח בין אבני הרחיים אחר ח' ימים מסתמא היה שם גם בשעת הטחינה של חטים שמורים, ויש לחוש שמא היה הרבה מלח עד שראוי לאסור המצות אפילו בדיעבד, א"כ הוא יש לעיין קצת, ובודאי לטעם מי פירות ה"ל ספיקא דרבנן, דמי פירות עם מים הוה נוקשה י' וקיי"ל נוקשה דרבנן י', אבל לחששא שהרתיח והחמיץ, אפשר דהוה ספיקא דחמץ דאורייתא, וספק ספיקא לא היה שמא לא היה מלח ואת"ל היה שמא לא נתחמץ או שמא הלכה כהפוסקים דמלח אינו מחמיץ, דשם אונס חד הוא שמא החמיץ או לא החמיץ^{טו}, ויש להחמיר לכאורה.

ולא עוד, אפשר דספיקא לא הוה דקיי"ל מזמן לזמן מחזקין איסורא^{טז}, וכיון שהי' הרחיים עומד במקום אחד היינו בבית הארמאי בעליו ושם נמצא, אמרין מדהשתא אתרע לפנינו חזקה שהי' שם, מקודם נמי, דאמרין כאן נמצא וכאן היה כבר מזמן רב ולא השתא הוא דאיתרע^{יז}. הן אמת דיש מקום להקל ולומר כיון דבשעה שטחן הישראל היתה מושכרת או מושאלת לו ושוב כשגמר מלאכתו החזירה לבעליו הארמאי, ה"ל מרשות לרשות, ולא

דבר משה

ביאור"ל (סי' תסב ס"ב ד"ה ממחרים) שכתב שנחלקו הראשונים לגבי מי פירות עם מים, שדעת ר"ת (תוס' פסחים לה ע"ב ד"ה ומי פירות) שהוא חמץ נוקשה, ודעת הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ה ה"ב) שהוא חמץ גמור. **יד.** עי' מג"א (סי' תמב סק"א), משנ"ב (שם סק"ב) ובשו"ע (סי' תמז סי' ב). **טו.** בספר חלק לוי (או"ח סי' קנח ד"ה ואסיים) הקשה, שאין זה שם אחד כיון שספק אחד מתיר יותר מהשני, שלצד שאף שיש מלח אינו מחמיץ, כשיבוא לאכול כזית מצה יצטרך לחשב קצת יותר כיון שאין המלח מצטרף לכזית, כמבואר במג"א (סי' תנה ס"ק יז), ולצד שאין בו מלח כלל, די בכזית מצומצם. **טז.** עיין מג"א (סי' תסז ס"ק יח) לגבי אם מלגו תרנגולת ואח"כ מצאו במים גרעין חיטה בקוע, שהתרנגולת אסורה משום שמחזיקים שהחיטה כבר היתה כאן קודם שבשלו את התרנגולת. **יז.** כלומר, בכל איסור שנמצא לפנינו וספק אם היה כאן מקודם [ולא היתה קודם חזקת כשרות], מחזיקים שהאיסור כבר היה כאן מזמן ולא שעכשיו הגיע, אבל זה דווקא שהמקום לא השתנה כגון בנידון שלפנינו שהריחיים היו כל הזמן בידי הגוי והישראל טחן את החיטים בבית הגוי וכעת נמצא בהם מלח, באופן זה מחזיקים שהמלח לא הגיע עכשיו אלא היה שם כבר קודם,

נמלח כל כך חשיב צונן. **ח.** כל הראשונים שהביא רבינו התירו מצה שנאפתה עם מלח, והביאו ראיה מהא דאיתא בפסחים (לט ע"א) ותיקא שרי [הובא לעיל בהערה ג], ודייקו שדוקא שהמלח התבשל עם הקמח במים אסור מפני שהבישול עם המים מחמיץ אבל באפיה אינו מחמיץ, ורבינו דחה ראיתם כדלהלן. **ט.** הרא"ש (פסחים פ"ב סי' כג) הביא שיש מוכיחים מהא דתנן (פסחים לה ע"א) דחלות תודה ורקיקי נזיר אם עשאו כדי למוכרם בשוק יוצאים בהם יד"ח מצה, אע"פ שודאי שיש מלח בעיסה כדכתיב על כל קרבן תקריב מלח ואפ"ה יוצאים בה יד"ח מצה [וראה שם ברא"ש שדחה ראיה זו]. ועל זה כתב רבינו שלא עירבו מלח בעיסה עצמה אלא במים, ואינו מחמיץ. **י.** עיין מילואים. **יא.** שכתב שם וז"ל, ואפשר נמי דאי איכא מלח מרובה חיישין בה, עכ"ל. **יב.** שהביא רבינו לעיל, שכתב המג"א לעיין ביו"ד סי' צא בהגהה. אך צ"ב ששם מבואר שבעינן הרבה מלח כדי לאסור ורבינו אסר אף במעט מלח, אלא דס"ל דלא בגריג אחד, וצ"ב מה הביא מהמג"א. ועי' שו"ת דור רביעי (ח"ב סי' עח) שהקשה על רבינו שסותר עצמו מיניה וביה, שבתחילה פליג על המג"א, ואח"כ תוכ"ד הסכים למג"א דבעינן מלח הרבה. **יג.** עיין

אם בנידון דידן יש לחוש שהיה מלח בשעת הטחינה והחמיץ

אם יש לאסור משום דכאן נמצא כאן היה

מעולם, עיין מג"א סי' תס"ה סק"ה^כ, ע"כ פשוט שאין לחוש כלל.

ובל זה אנו צריכים להתלמד במקום אחר אילו לא היה בודק ומנקר האבן טרם טחינה, אך הכא שניקר האבן וכיון לבדוקו ועשה כל תקונים הראויים לזה ויותר מהמה, א"כ לא צריכים לכל הנ"ל, ומשנה שלימה שנינו נדה נ"ו ע"א השרץ וכו' וכן כתם וכו'^כ, ומבואר שם אפילו נמצא אחר כך בגומא חזקתו בדוק ואמרינן השתא הוא דנפל השרץ או הכתם, ומבואר אפילו לא כיון לבדוק המבוי בשביל דבר זה אלא בשביל דבר אחר^כ, מ"מ לא מחזיקין ריעותא משעת בדיקה ולמעלה, וזה ביארו שם (ע"ב) תוס' ד"ה שמע

מחזיקין איסור מרשות לרשות ואמרינן כאן ברשות הארמאי נמצא וכאן היה ולא ברשות ישראל הראשון^כ, אלא אי שכירות ושאלה מיקרי שינוי רשות תליא בשני תירוצי תוס' חולין נ"א ע"א ד"ה המוציא וכו', דלמסקנת תוס' לא מיקרי שאלה שינוי רשות^כ, ויש ליישב דלא תיקשי ממ"ש תוס' ב"מ ק"ג ע"א ד"ה פרדיסי וכו' וק"ל^כ, ועיין במשנה ס"פ ט' דמסכת טהרות בתוס' חדשים שם בגליון כ"א.

אלא עדיין יש להקל ולומר, נהי דנאמר שהגרגר הזה הנמצא לפנינו זה היה גם בשעת טחינה, מ"מ אין לנו לומר שהיו שם עוד גרגרי מלח הרבה ונתערבו בתוך הקמח, זה לא שמענו ולא ראינו

יש להקל דאין לחוש שהיו שם עוד גרגרי מלח

דבר משה

מחבירו שאם אמר לו כדי לעדור פרדס זה מותר לו לעדור רק פרדס זה, אבל אם אמר לו כדי לעדור פרדיסאי והיינו פרדס בלשון רבים, יכול לעדור בו את כל הפרדסים שברשותו אפי' שהם יותר משנים, ומקשים תוס', שמצינו בגמ' (ב"ב סא ע"ב) לגבי מוכר קרקעות שאם אמר לו בלשון רבים קרקעותי, כוונתו לשנים כיון שמיטעו רבים הם שנים. ותירצו בתירוץ הב', שבמכירה אמרינן שהמוכר הוא המוחזק ועל הלוקח להביא ראיה, אבל בשאלה השואל הוא המוחזק ועל המשאל להביא ראיה, ומוכח מדבריהם ששואל נקרא מוחזק וא"כ הוה שינוי רשות. ועיין בח' רבינו (חולין נא ע"א ד"ה עליו) שהקשה כן, ותירץ שבב"מ מדובר לגבי חזקת ממון והחזקת ממון היא בידי השואל, אבל בנדה מדובר לענין חזקת רשות והחלוק נמצא בחזקת המשאל. ועיין מילואים. כא. לגבי שרץ שנמצא על הזיתים בגג לאחר שהובאו מן המעטן [-מקום דריסת הזיתים] המעטן טהור, אבל אם נמצא השרץ במעטן גם הזיתים שהובאו לגג טמאים, ומפרש שם התוספות חדשים, שאם נמצא השרץ בגג אמרינן כאן נמצא כאן היה ולא מחזיקים טומאה ממקום למקום, אולם אם נמצא השרץ במעטן אמרינן שמה היה כאן השרץ קודם נטילת הזיתים מפני שמחזיקים טומאה מזמן לזמן. כב. לענין הדין המבואר שם ברמ"א (ס"ג) שיש להזהר שלא להבהב העופות בקשין שמה יהיו שם חטים או דגן מחומץ ויתן טעם בעופות, וכתב המג"א שאם הבהבו בקש ואח"כ נמצא דגן מחומץ בקש הנותר, העוף מותר ולא מחזיקים באיסור אלא אם נמצא בקש ג' דגנים, ומשמע שלא חיישינן מלכתחילה שמה יש ג' דגנים, ואף כאן לא חיישינן שמה יש יותר מגרגיר אחד של מלח. כג. השרץ שנמצא במבוי מטמא למפרע, עד שיאמר בדקתי את המבוי הזה ולא מצאתי בו שרץ. וכן כתם שנמצא בחלוק מטמא למפרע, עד שיאמר בדקתי את החלוק הזה ולא מצאתי בו כתם. וסובר רבינו, שאף כאן כיון שבדק את הריחיים קודם הטחינה אמרינן שבחזקת נקיים הם עד שנמצא בהם המלח. כד. שהרי הוא כיון לכבד את המבוי, ואמרינן שחזקה שגם בדק

ולכן החיטים אסורות. יח. כלומר, שאם הריחיים שינו את מקומם שבשעה שטחן ישראל היו הריחיים מושכרים או מושאלים ביד ישראל וכעת הם חזרו לידי הגוי ואצל הגוי נמצא המלח, לא אמרינן כאן נמצא וכאן היה גם קודם שהרי הריחיים שינו את מקומם, ולא מחזיקים איסור ממקום אחד למקום השני לומר שהאיסור היה קודם במקום אחד ועבר למקום השני, ולכן אם נמצא המלח כשהריחיים ברשות הגוי אמרינן שכעת הגיע המלח והוא לא היה בזמן שהישראל טחן בהם את החיטים. יט. בגמ' שם בחולין מבואר, שמחט שנמצאה בעובי בית הכסות והגליד פי המכה, בידוע ששלשה ימים קודם השחיטה כבר היתה שם ואם קנה את הבהמה פחות משלשה ימים יכול לתבוע את המוכר שבשעה שמכרה לו כבר היתה טריפה ויחזיר לו את המעות, אבל אם לא הגליד פי המכה [ונמצא דם על המחט] יש להסתפק שמא קודם שמכרה לו נטרפה או אחר המכירה, ומעמידים על חזקה שכאן נמצאה הטריפה אצל הלוקח ולא קודם, והמוציא מחבירו עליו הראיה. והקשו התוס', שבנדה (נח ע"א) מבואר לגבי אשה שהשאלה חלוקה לחברתה ומצאה בו דם, שאם קודם שהשאלה בדקה עצמה וחלוקה, היא טהורה וחברתה תולה, ובגמ' שם מבואר שלענין טומאה חברתה טמאה אבל לענין חיוב כיבוס החלוק חברתה תולה, ואומרת שהדם הוא מהראשונה שלא בדקה את החלוק כראוי ולכן אינה חייבת לכבס, ומדוע לא מעמידים על חזקה שהדם הוא מחברתה דאמרינן כאן נמצא הדם כאן היה. ותירצו, א. שבמקח וממכר כדי לקיים את המקח שאנו מוחזקים בו אמרינן שהטריפה נמצאה בידי הלוקח, אבל בחלוק לא אמרינן הכי. ב. כיון שהחלוק היה כל הזמן בידי הראשונה, שהרי מה שהיה בידי השניה לא היה בתורת מכר אלא בתורת שאלה, אין זה שינוי רשות לומר שברשות השואל נמצא ולא ברשות המוכר, אלא מעמידים חזקה מזמן לזמן שהדם כבר היה ברשות הראשונה. נמצא שרק לתירוץ השני שאלה לא נחשבת לשינוי רשות אבל לתירוץ הראשון לא. ועיין מילואים. כ. לגבי השואל מעדור

מינה^כ, ועוד מבואר שם שאפילו הי' חזקת שרץ וכתם שם קודם בדיקה וכיבוס ושוב בדק וכיבס ואח"כ נמצא שרץ וכתם, מ"מ אמרינן האי אחר הוא וכמ"ש שם תוס' ד"ה בודקות^כ, והלכות קבועות הן^כ, וכ"ש הכא שלא היה כאן חזקת מלח קודם טחינה וגם הבודק אסיק אדעתיה לבדוק יפה יפה אפילו מקורט מלח, ומכ"ש הזריזים העומדים בהיכל מלכו של עולם לעשות צרכי פסח מדקדקים יפה ביותר כמ"ש

מג"א כעין זה סי' תס"ז ס"ק י"ח כשמדיחים לצורך פסח ע"ש^כ, והתם מעשה ומלאכת נשים הוא וסמך עליהן מג"א, כ"ש הכא בני חבורה זריזים כל המערער אינו אלא מן המתמיהין. הנלע"ד כתבתי, וה' יורנו נפלאות מתורתו.

הכ"ד, פ"ב מש"ק של פסח תקפ"ו לפ"ק.
משה"ק סופר מפפד"מ

דבר משה

סי"ב) הביא דברי רבינו, והוסיף שאפילו מצא אח"כ כמה גרגרים בגומות אין לחוש אם בדק וניקר לשם פסח]. כת. לגבי חיטה שנמצאה בקערה שבשלו בה את התרגולת, שכתב להחזיר משום שכשמדיחים אותה לא נשאר בתוכה כלום ובמיוחד שמדיחים אותם לצורך הפסח ולא נקרא ספק הרגיל.

את המבוי משרץ. כה. שחזקה שבשעת הכיבוד רגילים לבדוק ולעיין אם נמצא שרץ במבוי או כתם בחלוק, ואיכא חזקה שאין שרץ במבוי ואין כתם בחלוק. כו. שם מבואר שאם היה כתם קודם הכיבוס ואחר הכביסה בדקה ולא מצאה והטבילה החלוק, החלוק טהור. כז. שו"ע יו"ד סי' קצ סמ"ו. [בסמא דחיי (סי' ב

דינים העולים מדברי רבינו - תשובה קבג

א. אסור לתת הרבה מלח בעיסה של המצות, אבל מעט מלח מותר, וכן מותר לתת את המלח במים ולאחר שנמס במים לערבם בקמח^[א].

ב. מחזיקים איסור מזמן לזמן כשלא היה שינוי רשות, אבל היה שינוי רשות אמרינן כאן נמצא כאן היה^[ב]. אמנם יש לדון האם שכירות נקראת שינוי רשות^[ג].

ג. אם בדק הריחיים ולא מצא בהם מלח ואחר זמן נמצא בהם מלח, ניתן לסמוך על בדיקתו שהיתה טובה ולתלות שהמלח בא אח"כ^[ד].

[א] (ד"ה אמנם). בשו"ע (סי' תנה ס"ה) כתב, נוהגים שלא ליתן מלח במצה ונכון הדבר, והרמ"א הוסיף שאפי' בדיעבד יש לאסור. ובמשנ"ב (סק"מ) הביא שהאחרונים הסכימו שאם נתן מעט מלח ואפה אותה מיד אין לאסור. ועיין בביאור^ל (ד"ה נוהגים) שכתב שזהו דוקא במלח שחופרים מהקרקע, אבל מלח שלנו שהוא ממי הים לכולי עלמא הוה כמים ואין לאסור בדיעבד [אם לא שנתן הרבה מלח], ועל כן לא משכחת לרמ"א לאסור רק אם היה המלח מחפירה בקרקע ולא נאפה מיד. [ב] (ד"ה ולא). וכן ביאר במשנה ברורה (סי' תסז ס"ק מט) את דברי השו"ע (שם סי"א) לגבי מצה שנמצאה בה חיטה בקועה שאוסרים את המצה עצמה ומתירים את כל האחרות, וכתב המשנ"ב ולא אמרינן שהיתה החיטה מתחילה בעיסה הגדולה ואסרה את כולה, אלא אמרינן כאן נמצא כאן היה ומעולם לא נפלה לתוך העיסה הגדולה, מפני שאין מחזיקים איסור ממקום למקום. [ג] (ד"ה ולא). [ד] (ד"ה וכל).

תשובה קבר

חמץ לאחר הפסח | אם יש לאו באכילת קרבן פסח מבעו"י | ק"פ במי שאין לו קרקע

המקשן היא מדאמר רבא חמץ אסור בהנאה מטעם קנס על זה קשה קושית מג"א (סי' תמוז ס"ק מד) וכי משום קנס יהיה חמור משארי איסורי תורה, אלו דבריו שם¹, ולא הבנתי זה, דהא הקנס הוא שלא יהנו מעשיו הרעים וע"כ לאוסרו בהנאה דאל"כ הרי הועילו מעשיו², אבל לאסור תערוכותו ביותר מס' אין בו טעם.

והנלע"ד ביישוב ב' הקושיות, דודאי לא עלה על דעת אדם מעולם שיהיה המשהה חמץ בפסח במזיד קיל מכל עוברי עבירה במזיד, המבשל בשבת והמעשר בשבת ומטביל כלים בשבת בכולם קנסוהו לכל הפחות שלא יועילו מעשיו הרעים, וא"כ אע"ג דמבשל בשבת די לאסור עליו לעולם, ואפילו אם יהיה מותר להאכילו לאחרים מ"מ כבר הפסיד מעשיו הרעים, אבל המשהה חמץ א"א מבלי שיאסור לו בהנאה אפילו למוכרו או ליתנו לאחרים הבאים מחמתו, דאל"ה הרי הועילו מעשיו הרעים, אך כל זה לו שלא ימכרנו ולא יתנו ולא יקבל אדם ממנו, אבל חמצו אינו נאסר, שאם הפקירו והשליכו לחוץ

את חג המצות יחוג בריצות, ה"ה י"נ הרב הגאון המפורסם בערוגת הבשם כקש"ת מה"ו דוד דייטש נ"י אבדק"ק עיר חדש³.

יקרת יפעת מכתבו הגיעני לנכון, וע"ד דבדק לן בש"ס דפסחים (ל ע"א) דפריך ארבא דאמר חמץ אחר זמנו בין במינו בין שלא במינו מותר והאמר רבא קנסא קניס ר' שמעון⁴, והקשה מעלתו מאי ס"ד דר"ש לא קניס, הא איתא להדיא בתוספתא רפ"ב דפסחים דר' שמעון אוסר לקנות חמצן של כותים אחר הפסח מפני שנחשדו על בל יראה⁵, ומייתי ליה בירושלמי פ"ה דע"ז (ה"א), וא"כ ע"כ ר' שמעון קנסא קניס.

הנה כבר הקשה פר"מ כיוצא בזה לרבו הגאון זצ"ל כמבואר ונדפס בשמו בספר נודע ביהודה כרך שני⁶ סימן פ"ג, ושם הקשה פר"מ דאמאי לא הק' כן אר' יוחנן דאמר ג"כ (פסחים כט ע"ב) חמץ אחר הפסח מותר⁷ והוא בעצמו אמר בירושלמי (פסחים פ"ב ה"ב) הפקיר חמצו ב"ג אסור אחר הפסח⁸. והנה תירוצו של הגאון זצ"ל שם לא נלע"ד, במ"ש דעיקור קושית

קושיא על הגמ' בפסחים ל ע"א

עוד קו' על הגמ' שם, ודחיית תי' הנ"ב על זה

דבר משה

וב"י, ורבנן קנסו חמץ שעבר עליו הפסח משום שעבר על ב"י, וא"כ איך אמר ר' יוחנן בפסחים (כט ע"ב) חמץ שלא בזמנו בין במינו ובין שלא במינו מותר. ז. הנוב"י מיישב שקושיית הגמ' היא רק אליבא דרבא שמעמיד את המשנה (שם כח ע"א) שחמץ של ישראל אחר הפסח אסור בהנאה כרבי שמעון שקנס, והיה קשה לו את קושיית המג"א (סי' תמוז ס"ק מד) וכי משום קנס יהיה חמור חמץ אחר הפסח יותר משאר איסורי תורה שאסורים רק באכילה ולא בהנאה, ומזה הוכיח רבא שר"ש לא רצה לחלק בין חמץ בתוך זמנו שאסור באכילה ובהנאה ובין חמץ לאחר זמנו, והחמיר שמשום קנס האיסור שהיה בפסח יישאר גם לאחר הפסח, ועל כן הקשה א"כ שאיסורו כמו בפסח שיהיה אסור אפי' במשהו, ועל זה תירצה הגמ' שחמץ בעין החמירו אבל חמץ שע"י תערוכות לא החמירו, וכל זה לרבא אבל לרבי יוחנן שחמץ אחר הפסח אך בעין לא אסרו אלא באכילה ולא בהנאה אין להקשות שהחמץ יהיה אסור אפי' במשהו, שהרי הוא לא סבר שהדין של פסח ממשיך גם אחרי פסח. ח. ראה הערה הבאה בביאור הענין מדוע בחמץ צריך לאסורו גם בהנאה.

א. [נוואמעסטא]. מח"ס אהל דוד. ב. רבא שם פסק הלכה דחמץ לאחר הפסח כשנתערב בין במינו ובין בשאינו מינו מותר, כרבי שמעון שחמץ לאחר הפסח אינו אסור מן התורה. ומקשה הגמ', הרי ר"ש קנס חמץ לאחר הפסח על שעבר על ב"י וב"י. ותירצה הגמ', דהני מילי בחמץ בעין אבל בתערוכות לא קניס ר"ש. והקשה השואל, מה ההו"א שר"ש אינו קונס חמץ שלאחר הפסח. ג. הכותים פעמים היו מקדימים את הפסח קודם זמנו כדי שיחול עצרת אחר השבת כדכתיב ממחרת השבת, ומפני כך אנו חוששים שמא הם הקדימו את הפסח ולאחר שבעה ימים הם אפו חמץ בזמן שבאמת עדיין הוא פסח ועברו על ב"י וב"י, ור"ש אסר לקנות חמץ מהכותים עד ג' ימים אחר הפסח מפני שעברו על ב"י, ומוכח שר"ש קנס חמץ לאחר הפסח. ד. מהדו"ת או"ח. ה. ר' יוחנן אמר דחמץ בזמנו בין במינו ובין שלא במינו אסור בנותן טעם, שלא בזמנו בין במינו ובין שלא במינו מותר. ו. ומבואר שם הטעם שחשש להערמה שאמר שהפקיר אך באמת לא הפקיר [עיי' לעיל (סי' קיד ד"ה אמנם מעיקרא) שרבינו ביאר שהחשש בביטול או הפקר הוא שמא לא הפקיר בלב שלם] ועבר על ב"י

מותר לכולי עלמא כי מ"ט לקנוס בזה^ט, וגם אפשר כל זה במזיד אבל בשוגג תליא בפלוגתת ר"מ ור' יהודה ולישני דש"ס דפרק הניזקין (גיטין נג ע"ב) סוגיא דמטמא והמדמא והמנסך^י.

מעתה אברייא דתוספתא לק"מ דמיירי לקנות מכותים שהשהו במזיד, וגם ר' יוחנן אפשר מיירי בכה"ג, וכן משמע קצת הלשון דקאי אגברא ולא אחמץ דהא אמר המבטל חמצו אסור אחר פסח^א, משמע דקאי אגברא שביטל ולא ביער שהוא נאסר ואין חמצו נאסר, ואי הוה אמר שנתבטל ב"ג ועבר עליו הפסח אסור, אז הוה במשמע שהחמץ נאסר^ב. ומשו"ה לא הקשה הש"ס אדר' יוחנן כלום דשייך שפיר לומר דלאחר זמנו מותר למי שלא השהה אותו ולא בא מחמת המשהה^ג,

וא"נ בהשהה בשוגג^ד. אבל במתני' דאמר חמצו של ישראל שעבר עליו הפסח אסור בהנאה^ה, הרי קאי אחמץ שאסור בהנאה ולא אגברא שנאסר בחמצו, אלא החמץ נאסר ואסור לכל העולם אפילו להזוכה מההפקר^ו, וגם מדקתני שעבר עליו הפסח משמע אפילו בשוגג כיון שעבר עליו הפסח מ"מ אסור, ורבא מוקי לזה כר' שמעון משום קנס, ש"מ שמשום קנס נאסר החמץ וקנסו החמץ, ואל תתמה, שכן מצינו בכלים שהזניח המלך אחז דבעי למימר שקנסו הכלים עיין מס' ע"ז (נב ע"ב)^ז, וא"כ הסברא נותנת שיהיה ככל איסורי דרבנן שאוסרים תערוכתן^ח, ומשו"ה קשה ארבא דאמר אחר זמנו מותר^ט, זה מה שנלע"ד^י.

דבר משה

שהנידון הוא על הגברא שהחמץ אסור לו. יג. שמה שאמר רבי יוחנן (פסחים כט ע"ב) שחמץ לאחר זמנו מותר, היינו לאחרים אבל לא למי שעבר והשהה, ומה שכתוב בירושלמי שהחמץ אסור קאי על המשהה עצמו שכיון שעבר והשהה במזיד אסור לו החמץ. יד. היינו לדעת רבי יהודה שלא גזר בדרבנן שוגג אטו מזיד [וכיון שביטל הוא איסור דרבנן], א"כ אם עבר והשהה בשוגג מותר אף למשהה. טו. היינו מתני' (פסחים כח ע"א) ששם מבואר שחמץ של נכרי שעבר עליו הפסח מותר בהנאה ושל ישראל אסור בהנאה, ובגמ' (כט ע"א) העמיד רבא שמתני' אליבא דרבי שמעון שקנס חמץ שעבר עליו הפסח. טז. בטעם איסור החמץ עצמו, עיין לעיל (ס' קו ד"ה והשתא, ס' קיט ד"ה והגאון) שכתב רבינו משום שנעבדה בו עבירה. יז. שם בגמ' הסתפקו לגבי כלים שעבדו בהם בבית חונוי האם קנסו שלא להשתמש בהם בבית המקדש, והגמ' הוכיחה מברייא שאסור, שכשהגיע חזקיהו המלך לבית המקדש לאחר שאביו המלך אחז עבד שם עבודה זרה, אמרו לו שולחיו "טיהרנו את כל בית ה' וגו' ואת כל הכלים אשר הזניח המלך אחז במלכותו במעלו הכנו והקדשנו" (דברי הימים ב' כט, יט), וביאר רבי ששולחיו אמרו לו שאת הכלים שהיו אצל אחז גזזנו והבאנו כלים חדשים תחתיהם וקידשנום, מוכח שאיסור ע"ז חל על הכלים שעבדו בהם ע"ז. יח. כיון שהחמץ עצמו נאסר וכדין כל תערובת איסור והיתר. יט. ועל זה תירצה הגמ', שרבא שהתיר לאחר זמנו היינו חמץ בתערובת, אבל חמץ בעין אסור משום שנעבדה בו עבירה, א"כ נמצא שחמץ בעין שעבר עליו הפסח ואחר הפסח הפקירוהו הבעלים יהיה אסור אף לאחרים, משום שנעבדה בו עבירה. ועיין שו"ת כתב סופר (או"ח סי' פא). כ. בשו"ת שואל ומשיב (תנינא ח"ב סי' סו ד"ה והנה בתוספתא) תירץ את קושיית המקשה, שמהתוספתא אין ראייה שקנסו חמץ שעבר

ט. כלומר, בין המשהה חמץ בפסח ובין המבטל בשבת בשניהם קנסו שלא תהיה לו תועלת ממעשה העבירה, אך בשבת התועלת שיש לו ממעשה העבירה זה למבטל בעצמו [ולאחרים אין זה נחשב לתועלת שלו משום שאין אדם חוטא ולא לו, וגם שאין בזה איבוד ממון ולכן אם לא עושה זאת לעצמו אין לו צורך לעשות כן. ע"פ ליקוטי הערות אות ג], ולכן די לאסור לו בעצמו, אבל בפסח שיש איבוד ממון של החמץ, כיון שההנאה שלו היא גם ע"י מכירה שבזה אינו מאבד את ממונו, לכן אסור בהנאה לכולם. וזה דוקא לגבי האדם עצמו שלא יהנה מהחמץ בין באכילתו ובין ממכירתו, אבל כשדנים על החמץ עצמו לא חל איסור על החמץ, ונפק"מ כשהפקיר את החמץ, שלבעלים אין הנאה מזה, והחמץ עצמו כיון שאין בו איסור יהיה מותר לזוכה בו [אולם לפי האמת אינו כן (כדביאר רבינו בהמשך דבריו), אלא חמץ שעבר עליו הפסח הוא איסור חפצא כיון שנעבדה בו עבירה, א"כ איסורו בכל מקום אף אם הבעלים הפקירוהו שאין לו הנאה מזה]. י. שבגמ' שם נחלקו רבי מאיר ורבי יהודה לגבי המטמא והמדמא והמנסך, שר"מ סובר שבאיסור דרבנן גזרו שוגג אטו מזיד, אבל באיסור דאורייתא לא גזרו, ור"י סובר שבאיסור דאורייתא גזרו, אבל באיסור דרבנן לא גזרו. ואף כאן אם עבר ולא ביער את החמץ בשוגג, לר"מ לא גזרו בדאורייתא שוגג אטו מזיד ויהיה מותר אחר הפסח [לולי הדין שנעבדה בו עבירה, וכדלעיל], ולר"י אסור. יא. כוונתו לירושלמי שהובא לעיל הפקיר חמצו ב"ג אסור אחר הפסח, שהחשש שמא לא הפקיר, וכן המבטל חמצו אסור אחר הפסח שחיישין שמא לא ביטל. יב. כלומר אם היה כתוב חמץ שנתבטל ב"ג ועבר עליו הפסח אסור, משמע שהנידון הוא על החמץ והחמץ הוא האסור אחר הפסח וא"כ בכל מקום הוא אסור כמו נבילה וכדו', אבל הלשון המבטל חמצו ב"ג אסור, משמע

קושיא על
הריטב"א שכתב
דבלאו מפורש
א"צ פסוק לעכב

ואשר נתעורר בלוחות שניות^{כא} על דברי הריטב"א (יומא נג ע"א ד"ה חד) הביאו שער המלך פ"א מקרבן פסח (ה"ה), דס"ל כל היכא דאיכא לאו מפורש לא צריכה שינה הכתוב לעכב, והקשה פר"מ א"כ לר' יהודה דס"ל ס"פ כל שעה (פסחים מב ע"א) דכל היכא דאיכא לאו הבא מכלל עשה וכתוב נמי לאמור בההיא פרשה ה"ל לאו אמור, ומשו"ה אמרינן התם דאכלו צלי מבעוד יום חייב מלקות^{כב}, ואי קאי לאו דלאמור אואכלו את הבשר בלילה הזה מכ"ש דקאי אמכסת נפשות דקדמי' טפי לואכלו את הבשר^{כג}, וא"כ לוקין אשוחט שלא למנויו ולהריטב"א הנ"ל מעכב^{כד}, אם כן לר' יהודה למה לי במכסת תכוסו שינה עליו לעכב כמבואר בפסחים ס"א ע"א^{כה} תיפוק ליה דאיכא לאו ומלקות וקשה להריטב"א הנ"ל, אלו דברי פי חכם פר"מ נ"י.

יישוב הקושיא,
וראיה משם
לריטב"א

ואני אומר מהכא חיליה דהריטב"א וסייעתא לו, דהרי התם בדף ס"א הנ"ל רבי אומר לשון סורסי היא זו וכו', וס"ל לרבי דאין שלא למנויו פוסל אלא בשחיטה עיין פי' רש"י (ד"ה כוס)^{כז}, והוכיחו בתוס' (ד"ה רבי) דע"כ לרבי נמי איכא עכובא מדדחיק הש"ס לאוקמי רב כר' נתן ולא מוקמיה ליה כרבי יע"ש^{כח}, וקשה היא גופיה קשיא מנ"ל לרבי עכובא הא איצטריך תכוסו לשון סורסי לשון שחיטה^{כט}, ועוד מנ"ל להש"ס דרבי מפרש לת"ק נימא דפליג ורב ס"ל כוותיה^ל, אלא ע"כ כהריטב"א^ל, ורבי הא מפרש דברי ר' יהודה לעיל ס"פ כל שעה א"ל רבי לבר קפרא מאי משמע וכו'^{לא}, וא"כ רבי לשיטתו לא בעי קרא לעיכובא מוקי קרא ללשון סורסי^{לב}, ומזה הטעם בעצמו לא הוה מצי למימר רב מוקי תכוסו ללשון סורסי ולית ליה עיכוב במנויו^{לג}, משום דגם רב מפרש

דבר משה

שחיטה צריך להתכוון למנויו. כז. תוס' פירשו, שת"ק ורבי לא נחלקו בדין זה שהשוחט שלא למנויו ושלא לאוכליו הקרבן פסול, אלא רבי מפרש דברי ת"ק שמחשבת הפסול היא רק בשעת השחיטה, והוכיחו כן מהגמ' (שם ע"ב) לענין בשר קרבן פסח שנטמא והחלב קיים שאינו זורק את הדם, ואמר רב עבר וזרק הורצה לו אף שאינו יכול לאוכלו, והיינו שאכילת הקרבן אינה מעכבת וממילא גם אם לא חשב בשחיטה לאוכליו אינו מעכב, ומסקנת הגמ' שם שהמשנה היא אליבא דרבי נתן שאכילת פסחים לא מעכבא, ומזה שלא מעמידים כרבי מוכח שרבי סובר שאכילת הקרבן מעכבת, וממילא גם מחשבת אוכלים בקרבן פסח מעכבת. כח. שהרי מבואר לעיל שמחשבת אכילה מעכבת מדשנה עליו הכתוב לעכב דכתיב במכסת וכתוב תכוסו, ואם לרבי תכוסו בא ללמדנו שבעינן מחשבה בשעת שחיטה א"כ אין זה שנה עליו הכתוב. כט. כלומר, אם לרבי לא שנה עליו הכתוב לעכב, אם כן רבי פליג על ת"ק וסובר שהשוחט שלא לאוכליו או שלא למנויו אינו מעכב, ורב (שם ע"ב) סובר אף כרבי. ל. שבמקום שאיכא לאו מעכב אף בלא ששנה עליו הכתוב לעכב, ובפרשה דאיכא לאמור דינה כלאו. לא. רבי שם מפרש את דברי רבי יהודה שאמר שהיכן שכתוב בפרשה 'לאמור' מלמד שכל הפרשה אסורה בלאו, שהמילה 'לאמור' פירושה לא נאמר בדברים, והיינו לאו. לב. שכיין שכתוב 'לאמור' ופירש רבי שהיינו לאיסור לאו, א"כ 'תכוסו' בא ללמדנו שבעינן מחשבת אכילה בשעת שחיטה. לג. היינו רב (שם ע"ב) שפירש את המשנה שקרבן פסח שנטמא וזרקו את דמו הורצה לבעלים, והגמ' הקשתה מדוע הורצה לבעלים הלא הבעלים אינם יכולים לאכול, ופסח שנשחט שלא למנויו פסול מדשנה עליו הכתוב לעכב, וקשה שנאמר שסבר כרבי שתכוסו לשון סורסי ללמדנו שמחשבה בשחיטה מעכבת, וממילא

עליו הפסח, משום שדוקא בכותים קנסו ולא בישראל. ועי' שד"ח (מערכת חמץ ומצה ס' ח סוף אות יז) מה שהעיר עליו. ובשו"ת כתב סופר (או"ח ס' פב ד"ה ויש אתי) כתב ליישב שבתוספתא מבואר שאסור באכילה ורובא חידש שאסור אף בהנאה. וע"ע שו"ת שואל ומשיב (תליתאה ח"א ס' תי), ושו"ת מהרי"ץ (ח"א ס' יג) מה שכתבו עוד ליישב. כא. עיין תשובות רבינו (חו"מ השמטות ס' רד) שהאריך רבינו בפלפול בדברי הריטב"א הללו להרב דייטש מתשובה זו, וכנראה שזו כוונת רבינו 'ואשר נתעורר בלוחות שניות'. כב. דכתיב 'ואכלו את הבשר בלילה הזה', ומינה ילפינן דמצוה לאכול את הפסח בליל ט"ו כשהוא צלי, משמע שמבעוד יום אסור לאכול וזהו לאו הבא מכלל עשה, ואף שבעלמא לאו הבא מכלל עשה עשה, הכא לאו הוא דכתיב 'לאמור' וכל פרשה שיש בה לאו הבא מכלל עשה וכתוב בה 'לאמור' אין זה עשה אלא לאו, וסובר רבינו שלוקין על לאו זה [דמה דאיתא בגמ' שם חייב הכוונה למלקות]. אמנם הראש יוסף (פסחים מב ע"א ד"ה בלא תעשה) כתב, שאף לר"י שאכילת צלי מבעו"י הוא לאו, מ"מ אין לוקין עליו משום שאינו דומה ללאו דחסימה. כג. שהרי באותה פרשה כתוב גם 'במכסת נפשות' שמינה ילפינן שצריך לשחוט את הפסח למנויו, וזה לאו הבא מכלל עשה, ולפי הנ"ל שבפרשה דאיכא לאמור זהו לאו, א"כ השוחט שלא למנויו עובר בלאו ולא בעשה. כד. שהריטב"א הלא סובר שכל מקום שהוא באיסור לאו מעכב, ולא בעינן שישינה עליו הכתוב לעכב. כה. שם מבואר שהשוחט את הפסח שלא לאוכליו ושלא למנויו פסול, דכתיב 'במכסת נפשות', יכול יהא כעובר על המצוה אבל יהיה כשר, ת"ל 'תכוסו' שנה עליו הכתוב לעכב ללמדנו שאף בדיעבד פסול. רבי אמר תכוסו לשון סורסי [כלומר, שבלשון סורסי 'תכוסו' היינו 'שחיטה']. כו. שפירש על דברי רבי שאמר תכוסו לשון סורסי, מכאן שבשעת

ס"פ כל שעה דברי ר' יהודה כדאמרינן שם בי רב אמרי לאו אמור וממילא ה"ל עיכובא^ז, ומוכחין דברי הריטב"א^ח.

והנה היה נראה דהלכה כר' יהודה, מדשקלי וטרי רבי ובר קפרא ואמרי בי רב לפרש דבריו היה ראוי לפסוק הלכה כמותו^י. ובזה נ"ל קושית הכסף משנה על הרמב"ם פ"ה מערכין הלכה ו' שפסק במתפס תמימים לבדק הבית ליכא אלא עשה, והי' לו למפסק שהוא בלא תעשה, והמשנה למלך כתב הואיל ורבנן פליגי על ר' יהודה^י. ולפע"ד דברי הכ"מ נכונים^י, אך מה שיש לתמוה דבהלכות קרבן פסח פ"ח הלכה ה' דפסק באוכל צלי מבעוד יום ליכא אלא עשה ושם לא התעורר עליו ושתיקתו כהודאה^י, והוא מהתימה דהש"ס מדמי להדדי אוכל צלי מבעוד יום להמתפס תמימים^י. והיה נראה לפי מה שראיתי בספר קרבן אהרן על התורת כהנים בפרשת אמור (פרק ז ה"ח) שכתב וז"ל, ונ"ל דדרשי ממלת לאמור הכי, משום דא"א לומר לאמור לישראל דהא הדר כתיב דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל ואמרת וגו', וא"כ

נראה דהלכה כר' יהודה, ובדברי הכסף משנה

דברי ר' יהודה הם רק במקום דכפל קרא את האמירה

הרי לן דבור ואמירה לישראל ומאי אם כן לאמור, לכן דרשי כאלו כתיב לאו אמור, עכ"ל הרב ז"ל^מ. מבואר מדבריו, דבעינן דבור ואמירה לכל ציווים שבתורה, רק הכא דכפל ב' פעמים דבור ואמירה משו"ה דרש כן. ובזה מיושב היטב קושית תוס' במנחות נ"א ע"ב ד"ה אף כאן ל"ת על אכילתו, שהקשו למה ליה לר' יהודה גז"ש ללאו בחביתי כהן גדול, תיפוק ליה דכתיב לאמור. ולק"מ, דהתם לא כפל ליה ב' פעמים^מ. והנראה דרבנן דר' יהודה דרשו הכפל^מ להא דאמר ר' מוסיא ביומא ד' ע"ב מנין לאומר דבר לחבירו שהוא בכל יאמר עד שיאמר לך אמור שנאמר וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמור, והתם נמי כפל קרא למילתיה, וכמ"ש מהרש"א בח"א שם^מ.

מ"מ צל"ע לפ"ז, מאי משני ר' חסדא בפסחים ס"פ כל שעה הנ"ל הא מני ר' יהודה דמתפס תמימים^מ, וקשה עד כאן לא קאמר ר' יהודה התם אלא משום דכפל למילתיה^מ, אבל הכא גבי פסח לא כתיב אלא דברו אל כל עדת ישראל לאמור בעשור וגו' (שמות יב, ג), והא דכתיב ויאמר ה' אל משה וגו'

בדברי רב חסדא דמתין 'הא מני רבי יהודה'

דבר משה

לא שנה עליו הכתוב לעכב ולכן הורצה לבעלים, אלא ע"כ שרב סובר ששחיטה שלא לבעלים מעכב ולכן הוצרך להעמיד את המשנה כרבי נתן שסובר שלא מעכב. לד. שם גם רב מפרש את רבי יהודה שלימד על כל הפרשה שהיא בלא תעשה, מפני שכתוב 'לאמור' והיינו מלשון לאו אמור. לה. ולפי זה התירוץ על הקושיא בדברי רבי יהודה הוא, שהוא אכן לא דרש 'תכוסו מכסת' לעיכובא, אלא דרש 'תכוסו' כרבי שמחשבת אוכלין פוסלת בשעת שחיטה, אך לעיכובא הוא ל"צ לימוד כיון שיש לו לאו. לו. היינו בפסחים (מב ע"א) על דברי רבי יהודה שאמר שכל מקום שכתוב לאמור היינו לאו, אמר רבי לבר קפרא שביאור דבריו שהמילה לאמור היינו 'לא נאמר בדברים', ובי רב אמרי לאמור 'לאו אמור', ומכיון ששניהם באו לפרש את רבי יהודה נראה שהלכה כמותו. לז. כלומר, הרמב"ם פסק שהמתפס תמימים לבדק הבית עובר בעשה שנאמר 'ושור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אותו' וילפינן מינה אותו [-בעל מום] אתה עושה נדבה לבדק הבית, ואין אתה עושה תמימים לבדק הבית, ולאו הבא מכלל עשה עשה. והקשה הכסף משנה, שבתמורה (ז ע"ב) מבואר שעובר בלאו משום שנאמר בפרשה 'לאמור' לימד על כל הפרשה שהיא בלאו. והמשנה למלך תירץ, שזה מחלוקת ר"י וחכמים ופסק כחכמים שאין זה לאו. לח. שהיה לרמב"ם לפסוק הלכה כרבי יהודה כפי שביאר לעיל, שהרי רבי ובר קפרא ואמרי בי רב

שקלו וטרו לפרש דברי ר"י והיה ראוי לפסוק הלכה כמותו. לט. שבהלכות קרבן פסח הרמב"ם פסק לגבי מי שאכל כזית צלי של קרבן פסח מבעוד יום עובר בעשה, ומדוע לא הקשה הכסף משנה כדלעיל שזהו לאו שהרי בפרשה נאמר לאמור. מ. היינו הגמ' בפסחים (מא ע"ב) שמדמה מתפס תמימים לאוכל צלי מבעו"י, שבשניהם לר"י הוה לאו משום שנאמר בהם לאמור. מא. היינו שבפרשת אמור (ויקרא כב, יז-יח) לגבי הדין של מתפס תמימים נאמר 'וידבר ה' אל משה לאמור, דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל ואמרת אליהם' וגו', ונמצא שהתורה כפלה לשון אמירה 'דבר, ואמרת' ו'לאמור'. מב. שכתוב רק בתחילת הענין (ויקרא ו, יב) וידבר ה' אל משה לאמור. מג. היינו רבנן שחולקים על רבי יהודה ואינם סוברים ש'לאמור' בא ללמדנו ללאו, א"כ למה התורה כפלה וכתבה בפרשה פעמיים 'לאמור'. מד. שהתורה כפלה פעמיים לשון דיבור 'וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמור', ורבנן דרשו מזה כרבי מוסיא שה'לאמור' בא ללמדנו שאסור לומר לחבירו דבר עד שיאמר לו לך אמור, והוסיף המהרש"א שבפרשה שכתוב בה "דבר אל בני ישראל" לא צריך לכתוב 'לאמור' אלא כדי ללמדנו דרך ארץ. מה. שכמו במתפס תמימים לר"י הוי לאו משום שנאמר בו 'לאמור', ה"ה האוכל קרבן פסח צלי מבעו"י הוא בלאו שנאמר בו 'לאמור'. מו. כמבואר לעיל בהערה מא.

בארץ מצרים לאמור החדש הזה לכם (שם פס' א), הוא מילתא אחריתי מצות עשה לקבוע חדשים ולקדשם, וצע"ג לכאורה^מ. והנלע"ד לומר, לפי מה שמנה הרמב"ם (מ"ע קנ) החדש הזה לכם מ"ע א' לקדש חדשים ולקבוע תקופות, ודלא כהלכות גדולות (מ"ע עד-עה) דמנה החדש הזה לכם למצות עשה לקדש חדש בפני עצמה ושמרת החקה הזאת למועדה למצות עשה לחשב תקופות, ועיין רמב"ן שרש א' (בסופו) מ", ועיין מ"ש מעיין חכמה^{מט} על זה מש"ס דמנחות (לו ע"ב) דמוקי ושמרת החוקה לחוק תפילין או לחק פסח^נ. מ"מ נ"ל דר' חסדא דאמר^{נב} הא מני ר' יהודה היא ס"ל דהך ברייתא^{נב} פליגי אתנאי דמנחות^{נב}, והך ברייתא מוקי ושמרת את החוקה ללמוד מיניה תרוייהו קדוש החדש וחשבון תקופות, כי היכא דיליף רמב"ם תרוייהו מחד קרא דהחדש הזה לכם ה"נ לפי הך ברייתא תרוייהו מושמרת את החוקה, וס"ל החדש הזה אינו ענין בפני עצמו אלא אתחלתא דפרשת פסח מצרים הוא, ואיתר ליה דבור ואמירה ידיה למימר לאו כתיב בענין^{נד}.

וא"כ למאי דקיי"ל כתנאי דמנחות דושמרת את החקה קאי לחוקה לתפילין כמו שפסק הרמב"ם (הל' תפילין פ"ד הי"א), והחדש הזה מוקמא

יישוב דברי
הכס"מ לפי
הנ"ל

למצות קדוש החדש, ממילא ליכא דבור ואמירה מיותר בפסח מצרים וליכא לאו באוכל צלי מבעוד יום^{נא}, ומשו"ה לא השיג הכסף משנה על רמב"ם בהלכות קרבן פסח. משא"כ במתפס תמימים לבדק הבית יפה השיג, הואיל ורבי ובר קפרא ובי רב קאי כוותיה דר' יהודה י"ל דקיי"ל הכי וא"ש.

ולפ"ז אין הכרח למ"ש לעיל ליישב קושית מעלתו במכסת תכוסו דרבי ורב ס"ל כר' יהודה, די"ל בפסח לא ס"ל כוותיה^{נא}, מיהו אין תפיסה מזה על הריטב"א כמובן, וק"ל.

הנלע"ד כתבתי ולמעלת כבודו הבחירה. הכ"ד החותם בכל חותמי ברכות.

משה"ק סופר מפפד"מ

להנ"ל אין ראיה
לריטב"א מהגמ'

שוב הקשה פר"מ אמ"ש תוס' ריש פסחים (ג ע"ב ד"ה מאליה) מי שאין לו קרקע פטור מפסח כשם שפטור מן הראיה^{נא}, א"כ מ"ט דמכשירי פסח דוחים שבת לר' אליעזר פרק אלו דברים (פסחים סה ע"ב) נ"ה, הא מבואר פרק ר"א דמילה (שבת קלא ע"א) דמודה ר' אליעזר בציצית לטליתו ומזוזה לפתחו שאינו דוחה

קו' על תוס'
שכ' דמי שאין
לו קרקע פטור
מק"פ

דבר משה

הברייתא בפסחים שמצוות קידוש החודש וחשוב התקופות למדים מהפסוק ושמרת, והפסוק החודש הזה לכם אינו בא ללמד שום מצוה אלא זו התחלה של פרשת פסח מצרים, וא"כ נמצא שהתורה כפלה 'לאמור' ו'דבר' באותה פרשה. נה. שכפי שביאר רבינו, אם ה"לאמור" אינו מיותר, לא דרשין ממנו ללאו. נז. שבאמת רבי ורב סוברים שאין לאו באכילת צלי פסח מבעו"י כיון שה'לאמור' אינו מיותר, ולכן צריך שנה עליו הכתוב לעכב במכסת תכוסו. ודלא כרב חסדא (פסחים מא ע"ב) שדימה פסחים למתפס תמימים. נז. בגמ' שם מבואר שההוא ארמאה אמר לרבי יהודה בן בתירא, כתוב בתורה 'כל בן נכר לא יאכל בו' ואני עליתי לירושלים ואכלתי מהפסחים, אמר לו ריב"ב כשתבוא לירושלים תבקש שיביאו לך מהחלק של האליה של קרבן פסח, וכשבא לירושלים ביקש מחכמים את חלק האליה, ומתוך כך גילו חכמים שהוא נכרי והרגוהו, ושלחו חכמים לריב"ב שלום לך רבי יהודה דאת נבציבין ומצודתך פרוסה בירושלים. ומכאן הוכיחו תוס' שריב"ב לא עלה בפסח לירושלים, וביארו דהוא משום שלא היה לו קרקע או שהיה זקן שאינו יכול להלך ברגליו שפטור מפסח כמו שפטור מראיה. נח. שם איתא מחלוקת לגבי קרבן פסח שדוחה

מז. כלומר, לפי מה שהביא לעיל מספר קרבן אהרן שכדי לדרוש ש'לאמור' זהו לאו צריך שהוא יהיה מיותר בפרשה, מקשה רבינו שבפרשת איסור אכילת צלי מבעו"י אין כפילות למילה 'לאמור', כיון שיש בפרשה שני צווים, שבפסוק א כתוב 'לאמור' על הציווי של 'החודש הזה לכם ראש חדשים' שהיא מצות עשה לקבוע חדשים ולקדשם, ובפסוק ג ה'דבר' הוא על דיני קרבן פסח, ומנין שה'לאמור' הוא ללאו. מח. שהביא ראיה לבעל ההלכות גדולות שהם שתי מצוות, שבספרי איתא האזינו השמים ד"א שלא עשו מצות שנתנו להם מהשמים ואלו הן עיבור השנים וקביעות חדשים וכו', משמע שהם שתי מצוות. מט. מעיין החכמה דף א ע"ב ד"ה ודע. נ. שהקשה על הרמב"ן שכתב שמהפסוק 'ושמרת' ילפינן לחישוב תקופות השנים, שזה אינו כאף שיטה במנחות (לו ע"ב), דאיתא התם שלדעת רבי יוסי הגלילי מ'ושמרת את החוקה' ילפינן למצות תפילין שהיא בימים ולא בלילות 'מימים' ולא כל ימים פרט לשבתות וימים טובים, ור"ע דרש לפסח בלבד. נא. פסחים מא ע"ב. נב. בפסחים (שם) שמדמה אכילת צלי מבעו"י לאכילת נא בלילה ששניהם בלאו. נג. שהובאו לעיל, מחלוקת ריה"ג ור"ע. נד. כלומר, שרב חסדא סובר ששיטת